EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Kristina Aas

Piirissaare vanausuliste palvela ikoonid – põlengust restaureerimiseni

Magistritöö

Juhendaja: PhD Hilkka Hiiop

Konsultant: MA Linda Lainvoo

Tallinn 2018

Resümee

Käesolev magistritöö tegeleb Piirissaare vanausuliste palvela tulekahjus kannatada saanud ikoonidega. Töö eesmärgiks on talletada kõik vaheetapid ja sündmused alates 2016. aasta 16. mail toimunud saatuslikust põlengust kuni ikoonide konserveerimise/restaureerimiseni. Magistritöö praktilise poole alla kuulub siinkirjutaja panustamine ikoonide konserveerimistalgute (24.–28. oktoober 2016) korraldamisse ning kolme ikooni restaureerimine – „Ülestõusmine põrguhauda laskumisega“ (kunstimälestise reg. nr 21667), „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema (reg. nr 21664), „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga (reg. nr 21668).

Ikoonid, mis ühelt poolt on kinnise kogukonna kultusobjektideks, kuuluvad teiselt poolt kunstimälestistena riigipoolse kaitse alla. Selline sakraalne-ilmalik polaarsus võib endaga kaasa tuua huvide konflikti ning mitmeid üheselt õigete vastusteta küsimusi. Töö annabki esmalt üldistatud ülevaate vanausuliste kogukondade kujunemisest siinmail ning püüab lahti seletada ikooni kui spirituaalse objekti nähtumuse. Seejärel on püütud mõtestata sakraalsed tunnused minetanud ikooni väärtust nii vaimulikust kui ilmalikust lähtekohast vaadatuna. Tuginedes kultuuripärandi praegusaja väärtuste tüpoloogiale on püütud võrrelda ühe objekti näitel, mida erinevad huvigrupid oluliseks peavad ning kas ja kui suures ulatuses on võimalik leida ühisosi. Sellele tuginedes ja kompromisse tehes on paika pandud kolme ikooni restaureerimiskontseptsioonid.

Magistritöö viimane peatükk annab ülevaate kolme ikooni ikonograafiast, olukorrast, teostatud uuringutest ning läbi viidud restaureerimistöödest koos põhjaliku fotomaterjaliga.

Magistritöö tugineb 75 allikale, mis jagunevad arhiiviallikateks (7), publitseeritud allikateks (38), publitseerimata käsikirjadeks (2) ning internetiallikateks (26). Teksti ilmestamiseks on lisatud 168 illustratsiooni, mille täpsed andmed on välja toodud illustratsioonide nimekirjas. Töö mahuks koos kasutatud allikate ja illustratsioonide nimekirjaga on 134 lehekülge, millele lisandub töö lõpus leitavad lisad: talgutel konserveeritud ikoonide nimekiri, Frolovi töökoja eeskujujoonised, mikrolihvide ristlõigete tabel, XRF-röntgenflouretsents elementanalüüsi proovide tabel, konserveerimistalgute meediakajastuste lingid ning restaureerimispassid.

Märksõnad: Piirissaare palvela, vanausulised, *староверы*, ikoon.

Sisukord

Sissejuhatus 6
1. Vanausulised Eestis 9
1.1. Vanausuliste ikoon 12
1.2. Frolovi ikoonimaalitöökoda Rajal ja Mark Grigorjevitš Solntsev 17
1.3. Piirissaare palvela ja ikonostaas 20
2. Piirissaare palvela põleng ja tagajärjed 23
2.1. Palvelas asunud mälestised 26
2.2. Avariitööde I etapp 26
2.3. Avariitööde II etapp – ikoonide konserveerimistalgud 27
2.3.1. Konserveerimistalgute kontseptsioon 28
2.3.2. Konserveerimistalgute metoodika 29
2.3.3. Konserveerimistalgute kokkuvõte 31
2.3.3.1. Praktiline tulemus 31
2.3.3.1. Meediakajastus 31
2.3.3.2. Restaureerimises/konserveerimises olevad ikoonid 32
2.3.3.3. Õhku jäänud küsimused 37
2.4. Millal ikoon ei ole enam ikoon ja mis ta siis on? 37
3. Ikoonide restaureerimine 48
3.1. "Ülestõusmine Põrguhauda laskumisega", Mark Grigorjevitš Solntsev 49
3.1.1. Ikonograafia 50
3.1.1.1. Eeskujujoonised ja sarnased ikoonid 54
3.1.2. Ikooni ülesehitus 56
3.1.3. Ikooni olukorra kirjeldus enne tulekahju 59
3.1.4. Ikooni olukorra kirjeldus pärast tulekahju 59
3.1.5. Uuringud 63
3.1.5.1. Mikrolihvid 63
3.1.5.2. Fotod infrapunakiirguses 64

3.1.5.3. XRF – röntgenfluorestsents elementanalüüs ... 67
3.1.5.4. Alustahvli puiduliigi määramine ... 68
3.1.6. Restaureerimiskontseptsiooni püstitamine ... 69
3.1.7. Restaureerimiskava ... 70
3.1.8. Restaureerimine ja metoodika ... 71
3.1.9. Muudatused restaureerimiskavas ja kontseptsioonis ... 76
3.1.9.1. Värvikadude toneerimine ... 76
3.2. „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“ ... 80
3.2.1. Ikonograafia ... 81
3.2.1.1. Eeskujujoonised ja sarnased ikoonid ... 83
3.2.2. Ikooni ülesehitus ... 83
3.2.3. Ikooni olukorra kirjeldus enne tulekahju ... 85
3.2.4. Ikooni olukorra kirjeldus pärast tulekahju ... 85
3.2.5. Uuringud ... 88
3.2.5.1. Mikrolihvid ... 88
3.2.5.2. Fotod infrapunakiirguses ... 89
3.2.5.3. Fotod ultraviolettfluorestsents-kiirguses ... 92
3.2.5.4. XRF – röntgenfluorestsents elementanalüüs ... 93
3.2.5.5. Alustahvli puiduliigi määramine ... 94
3.2.6. Restaureerimiskontseptsiooni püstitamine ... 95
3.2.7. Restaureerimiskava ... 95
3.2.8. Restaureerimine ja metoodika ... 95
3.3. “Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga” ... 101
3.3.1. Ikonograafia ... 102
3.3.1.1. Eeskujujoonised ja sarnased ikoonid ... 104
3.3.2. Ikooni ülesehitus ... 105
3.3.3. Ikooni seisukorra kirjeldus enne tulekahju ... 107

3.3.4. Ikooni seisukorra kirjeldus pärast tulekahju ... 108
3.3.5. Uuringud ... 112
3.3.5.1. Mikrolihvid ... 112
3.3.5.2. Fotod Infrapunakiirguses ... 112
3.3.5.3. XRF – röntgenfluorestsents elementanalüüs ... 113
3.3.5.4. Alustahvli puiduliigi määramine ... 114
3.3.6. Restaureerimiskontseptsiooni püstitamine ... 114
3.3.7. Restaureerimiskava ... 115
3.3.8. Restaureerimine ja metoodika ... 115
Kokkuvõte ... 120
Kasutatud allikad ... 124
Summary ... 129
Illustratsioonide nimekiri ... 130
Lisad ... 136

Sissejuhatus

Vanausuliste ajalugu ning omanäolisus Eesti kultuuriruumis on fenomen, mis väärib senisest palju suuremat tähelepanu ja uurimist. Vanausuliste teadlik eraldumine ja iseseisvus on neil aidanud säilitada erilise kultuuri koos sajandivanuste traditsioonide ja kommetega. Peipsiäärses Raja külas tegutsenud ikoonimaalija Gavriil Frolov oli siinse regiooni üheks tuntumaks ning austatumaks meistriks, saades tellimusi Moskvast Ameerikani. Tema asutatud ikoonitöökoda koolitas mitmeid tuntud ikoonimaalijaid (nt Mark Solntsev, Pimen Sofronov, Filipp Mõznikov jt), kelle ikoonid asuvad erinevates vanausuliste pühakodades ning mis on oma väärtuste poolest tunnistatud Eesti riiklikeks kunstimälestisteks.

2016. aasta 16. mai varahommikul leidis aset koletu õnnetus – tuleroaks langes osa sellest erilisest kultuurist. Põlengus hävis täielikult Piirisaare vanausuliste palvela, mitmed ikoonid ning muud sakraalsed objektid. Suurem osa ikoonidest suudeti leekides palvelast küll välja tuua, ent pühapildid said ulatuslikke tule-, kustutusvee-, ning kuumakahjustusi. Ikoonide avariiline seisukord nõudis edasiste kahjustuste tekke peatamiseks kiiret sekkumist. Kuu aega pärast põlengut kogunenud Muinsuskaitseameti kunstimälestiste eksperdinõukogul otsustati korraldada ikoonide konserveerimistalgud, mis koondaks kokku siinsed konserveerimiseriala spetsialistid. Olles ikoonide päästmisega tihedalt seotud, tekkis mõte, et põleng, selle tagajärjed ning edasine ikoone puudutav areng võiks olla kajastatud ühes kohas – magistritöös.

Magistritöö eesmärgiks on kokku koondada ja lahti kirjutada palvela põlengule järgnenud etapid kuni konkreetsete ikoonide konserveerimise/restaureerimiseni. Magistritöö üheks oluliseks osaks on 2016. aasta novembrikuus toimunud konserveerimistalgute läbiviimisel osalemine. Talgutel vastutasin praktilise poole toimimise eest – et vajalikud materjalid ja töövahendid, alates liimist kuni fotodeni dokumenteerimise programmis, oleksid olemas ja kasutatavad. Talgute lõppedes valisin koos juhendajaga magistritöö praktiliseks osaks kolm ikooni, mis esitasid intrigeeriva konserveerimisalase väljakutse.

Magistritöö on jaotatud kolmeks peatükiks, millest esimene annab ülevaate vanausuliste kogukondade kujunemisest siinmail ning nende panusest siinsesse kultuuriruumi. Lisaks on püütud lahti seletada ikooni kui spirituaalse objekti nähtumus. Peatüki eesmärgiks on kokku koondada erinevatest allikatest saadud teave, et mõista vanausuliste olemust ja pärandit. Teine peatükk keskendub kronoloogilises järjestuses sündmustele, mis leidsid aset alates Piirissaare

palvela põlengust kuni konserveerimistalguteni ning konkreetsete ikoonide konserveerimise/restaureerimiseni. Eraldi alapunktis on püütud mõtestata sakraalsed tunnused minetanud ikooni väärtust nii vaimulikust kui ilmalikust lähtekohast vaadatuna. Tuginedes kultuuripärandi praegusaja väärtuste tüpoloogiale on võrreldud ühe objekti näitel, mida erinevad huvigrupid oluliseks peavad ning kas ja kui suures ulatuses on võimalik leida ühisosi.

Kaks esimest peatükki annavad raamistuse ja taustsüsteemi praktiliste restaureerimisprobleemide lahendamiseks, mille kirjeldamisega tegeleb magistritöö viimane kolmas peatükk. Magistritöö praktilise osa moodustab kolme ikooni restaureerimine. Esimene ikoon „Ülestõusmine põrguhauda laskumisega“ (kunstimälestise reg. nr 21667), mille autoriks on Frolovi õpilane Mark Solntsev, pakub intrigeeriva erialase väljakutse. Ikoon sai põlengus otsese tule kahjustusi, mistõttu on suure tõenäosusega pool maalingust hävinenud, pool aga säilinud. Kahel teisel ikoonil – „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“ (reg. nr. 21664) ning „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga“ (reg. nr 21668) – otsesest tulest tingitud kahjustused puuduvad, ent mõlemal ikoonil on ulatuslikud maalingukaod. Restaureerimistöödele eelnevad ikoonide ülesehituse ja seisukorra täpsed kirjeldused ning restaureerimiskontseptsiooni püstitamine. Praktilist tööd saadavad materjaliuuringud ning ikoonide ikonograafia kirjeldus.

Magistritöö koostamisel on kasutatud väga erinevaid allikaid. Eesti vanausuliste ja nende ajaloo kohta ülevaate saamiseks on kasutatud valdavalt Galina Ponomarjova, Tatjana Šori ning Jaanus Plaadi koostatud raamatuid ning artikleid. Vanausuliste pärandi ning Frolovi ikoonitöökoja uurimisel olid abiks Mari-Liis Paaveri artiklid ning Külli Eriksoni poolt 2003. aastal kirjutatud magistritöö „Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja Peipsiäärse Rajaküla ikoonimaalitöökoda“. Oma magistritöö koostamisel tegi Erikson Raja vanausuliste kogukonna vanema Zosima Jotkiniga intervjuu, millel on suur informatiivne väärtus. Ikooni olemuse mõtestamisel aitas palju Michel Quenoti raamat „Ikoon“, mille autor avab ikoonide spirituaalse maailma lähtudes tugevalt oma kristlikust usutunnistusest. Kuna restaureerimisel lähtuti objektist kui kunstiteosest/mälestisest, mitte kui sakraalsest objektist, siis restaureerimisotsuste tegemisel toetuti erialateooria kirjandusele ning diskussioonidele kolleegide ning Muinsuskaitseametiga. Samas ei saa märkimata jätta, et pärast ikooni ja vanausuliste maailmaga laiemalt tutvudes, oli keeruline ikooni spirituaalse poole peale mitte mõelda. Teatud aukartus ja austus olid alateadlikult alati kohal.

Täpsustan siinkohal, et antud töös on termineid ikoon ja pühapilt kasutatud ühes tähenduses. Konserveerimise all on mõeldud minimaalset sekkumist objekti säilitamiseks, restaureerimise all aga objekti esialgse väljanägemise taastamist. Kõik joonised ja illustratsioonid on autori koostatud, kui ei ole märgitud teisiti. Illustratsioonide täpsed andmed on välja toodud töö lõpus illustratsioonide nimekirjas.

Soovin tänada oma juhendajat Hilkka Hiiopit, konsultant Linda Lainvood ning SA Eesti Vabaõhumuuseumi Konserveerimis- ja digiteerimiskeskuse Kanuti kolleege – Viljar Visselit, Heige Peetsi, Mart Verevmäge, Viljar Talimaad, Üüve Vahurit, Marika Mängelit, Jaanus Heinlat ning Joel Leisi kannatlikkuse ja igakülgse abi eest.

1. Vanausulised Eestis

Vanausulised (*staroverõ*) on Vene Õigeusu Kirikust eraldunud usuline liikumine, mis ei tunnista 17. sajandil patriarh Nikoni poolt algatatud reforme õpetuses ja jumalateenistuse korras. Nikoni reformide eesmärgiks oli kirikuraamatute parandamine ja riituste unifitseerimine Kreeka kiriku tavade eeskujul. Vene kirikul puudus ühetaoline jumalateenistuse rituaal, mistõttu ta erines Kreeka kirikust, millele sealsed patriarhid pidevalt tähelepanu juhtisid. Leiti, et ühtses kirikus peab olema ühtne kultus.[1] Paljud õigeusklikud Venemaal aga ei võtnud uuendusi omaks, pidades neid patuks ning nõudsid vanade tavade säilitamist. 1656. aastal Moskvas toimunud kirikukogul nimetati kõiki, kes ristimärki vanal kombel kahe sõrmega ette lõid, hereetikuteks[2], ning nad pandi kirikuvande alla.[3] Algas Vene riigikiriku lõhenemine ning vanausuliste tagakiusamine.[4] Teisitimõtlejate maha surumiseks astuti väga äärmuslikke samme – vanausulisi hukati ja saadeti Siberisse asumisele, mistõttu rändasid paljud vanausulised Kesk-Venemaalt piiriäärsetele asustamata aladele ning naaberriikidesse.[5] Eesti aladele saabuti mitmete lainetena. Esimesed põgenikud saabusid juba 17. sajandi lõpul, kuid peamiselt tuldi 18. sajandil ja 19. sajandi esimesel poolel. Suurem sisseränne Piirissaarele toimus 1825. aastal, kui saabus vanausuliste kogukond Pomorjest.

Vanausulised ei kujunenud ühtseks kristlaskonnaks, vaid jaotuti mitmeteks erinevateks harudeks. Kõige suurem lõhenemine tõi kaasa preesterlike ja preestritute vanausuliste kogukondade tekke. Eestisse saabusid preestritute vanausuliste kaks haru – fedossejevlased ja pomoorid. Fedossejevlastel on terve hulk rangeid reegleid, mis nende igapäevaelu juhivad (nt on neil abielukeeld, võõrastega ei tohi samu lauanõusid kasutada jms).[6] Pomoorid on üks suuremaid preestritute vanausuliste gruppe. Nende üheks olulisemaks tunnusjooneks on abielu kiriklik pühitsemine, mis eristab neid teistest preestritutest vanausulistest.[7]

---

[1] N. Nikolski, Vene kiriku ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 1988, lk 102.
[2] Hereetik - väärusuline (kiriku silmis).
[3] T. Šor, Vanausulised Eestis. Mitut usku Eesti. Valik usundiloolisi uurimusi: õigeusu eri. Toim L. Eek. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015, lk 226.
[4] N. Morozova, Eesti vanausuliste kirjalik pärand. Tartu: TAOS, 2015, lk 5.
[5] V. Kivistik, V. Tund, Vene vanausuliste jälgedes Räpinas, Beresjes ja Piirissaarel. Tartu: Tartumaa Trükikoda, 2009, lk 19–20.
[6] A. Laats, Vene vanausuliste harud. – 2. osa, http://kjt.ee/2013/07/vene-vanausuliste-harud-2-osa/ (vaadatud 07.04.2018)
[7] A. Laats, Vene vanausuliste harud. – 1. osa, http://kjt.ee/2013/06/vene-vanausuliste-harud-1-osa/#_ftn32 (vaadatud 08.04.2018)

Ajaloo jooksul on vanausulistele omane olnud ka tugev iseolemine, mistõttu puudus aktiivne suhtlus teisteusuliste ümbruskondadega. Teadlik eraldumine ja iseseisvus aitas säilitada hiilgava kultuurilise omanäolisuse.[8] Tallinna Ülikooli Eesti humanitaarinstituudi usundiloo professor Alar Laats peab vanausuliste kogukonna kultuurifenomeni aluseks ja säilitajaks üht keskset jõuallikat – just see sama vana usk ise. Selle usu tähtsateks osadeks on eriline inimese- ja maailmamõistmine ning iseäralised idakristlikud riitused. Mõtestades keskse jõuallika määratlust edasi toob Laats välja idee, et vanausuliste usu kese on eksistentsiaalne – „On olemas midagi, mis inimesele suurimal määral, lausa absoluutselt korda läheb. [---] Traditsioonilisemas keelepruugis rääkides on siin tegu inimese hingeõndsusega. Nii maailmavaated kui ka vanad riitused saavad oma mõtte, kuna nende lähtekohaks on inimese hingeõndsus. [---] Tsaaride-patriarhide poolt sunniviisil kasutusele võetud uudendatud riitused tuleb tagasi lükata, kuna need takistavad õndsaks saamist. See eksistentsiaalne või õndsusele suunatud hoiak on nõnda võimas, et selle nimel – õndsaks saamise nimel – on vanemal ajal massiliselt tulesurmagi mindud“.[9]

Vene vanausuliste ajalugu Eestis on allikmaterjali puudumise tõttu üpriski keeruline jälgida. Õigeusu kiriku reformidega mittenõustunud vanausulised tulid 17. sajandi keskel Peipsi äärde Pihkva kandist ning Venemaa teistest kubermangudest.[10] Ajalooallikate andmetel tulid esimesed vanausulised Venemaalt Põhja-Eestisse Narva lähistele 17. sajandi lõpus, Lõuna-Eestisse Räpina mõisa maadele 18. sajandi alguses. Vähemalt 18. sajandi lõpust elati siin juba alaliselt ning algust tehti puitpalvelate ehitamisega. Kuna hooned ühiste jumalateenistuste tarvis olid keelatud, siis ehitasid rikkad vanausulised kaupmehed palvelaid justkui oma perele. 19. sajandi alguseks olid palvemajad olemas Tallinnas ja Tartus, Kasepää, Kallaste, Mustvee, Varnja ja Kolkja külades ning Piirikülas. Samal sajandil hakati neid ka sulgema. Nikolai I valitsusajal (1825–1855) karmistati vanausuliste vastu suunatud repressioone.[11] Pärast Nikolai I surma vanausuliste olukord mõnevõrra paranes. 1883. aastal said nad loa lagunenud palvelate remontimiseks ja uute ehitamiseks. Sellel ajal uuendati näiteks Tartu, Kallaste, Kasepää, Raja ja Kükita palvela.[12]

---

[8] N. Morozova, Eesti vanausuliste kirjalik pärand, lk 5.
[9] Samas, lk 6.
[10] T. Šor, Vanausulised Eestis. Mitut usku Eesti, lk 225.
[11] G. Ponomarjova, Eesti vanausulised: väike kirikuloo teatmik. Tallinn: HUMA, 2006, lk 10–11.
[12] T. Šor, Vanausulised Eestis. Mitut usku Eesti, lk 235–236.

Kuni Venemaa usureformideni säilitas vanavene ikoonikunst iseseisva ja Lääne-Euroopa kunstist erineva ilme. Reformidejärgne aeg tõi kaasa riikliku ikoonikunsti kaugenemise algkujudest, ent vanausulised jäid truuks Bütsantsi ja vanavene eeskujudele. Seetõttu on Eestis Peipsi-äärses Raja külas 19. sajandi lõpul õitsele puhkenud vanausuliste kultuur äärmiselt eriline nähtus, kuna see säilitas reformide-eelsed traditsioonid puhtal kujul. Ajavahemikul 1880–1930 tegutsesid Rajal munk Gavriil Jefimovitš Frolovi juhendamisel ikoonimaalijad, kelle looming on esteetiliselt kõrgel tasemel.[13]

Pärast Vene tsaari 1905. aasta usuvabadusmanifesti ning 1906. aasta seadust vanausuliste koguduste asutamise korrast registreeriti Eestis ametlikult kuus kogudust: Tartu, Kolkja ja Mustvee pomooride, Kasepää ja Kallaste vanapomooride ning Väike-Kolkja fedossejevlaste kogudus.[14] Lisaks olid oma palvemajad ja kogudused veel Peipsi kaldal Kükita, Varnja, Raja ning Piirissaarel Piiri külas.[15] Eesti Vabariigi ajal tunnustati vanausulisi ja nende kogudusi ametlikult ning nad said taas suhteliselt vabalt tegutseda. Samas vanausuliste arv Eesti Vabariigi perioodil (1918–1940) enam oluliselt ei tõusnud.[16] Vanausuliste suhteliselt rahulik iseolemine Eesti Vabariigi ajal katkes 1940. aastal alanud okupatsioonidega. Saksa okupatsiooni ajal (1941–1944) esines vanausuliste tagakiusamist ja Saksamaale tööle või koonduslaagritesse saatmist.[17] Nõukogude okupatsiooniga (1940–1941, 1944–1991) kaasnes kõigi usutunnistuste, sh vanausuliste koguduste tegevuse karm järelevalve ning piiramine, usklike tagakiusamine ja represseerimine.[18]

Tänapäeval on Eestis oletatavasti 5000 vanausulist. Suuremat osa vanausulisi ühendab Eesti Vanausuliste Koguduste Liit. Siia kuuluvad kümme kogudust. Neist üheksa on pomooride kogudused (Tartu, Tallinna, Mustvee, Kükita, Kallaste, Suur-Kolkja, Kasepää, Varnja ja Piirissaare kogudus) ning üks on fedossejevlaste kogudus (Väike-Kolkjas). Raja küla fedossejevlaste kogudus ei kuulu liidu koosseisu.[19] Veel praegusajalgi joonistub neis piirkondades selgelt välja vanausuliste kultuuritraditsioon. Siiani hoiavad nad alal vana vene

---

[13] K. Valk, Vanausuliste ikoon. Tartu: Ülikooli Kunstimuuseum, 2009.
[14] G. Ponomarjova, Eesti vanausulised: väike kirikuloo teatmik. Tallinn: HUMA, 2006, lk 16.
[15] J. Plaat, Vene vanausulised ja nende pühakojad Eestis 17.–21. sajandil. – ERMi aastaraamat 54, 2011, lk 136.
[16] Samas, lk 144.
[17] Samas, lk 146.
[18] G. Ponomarjova, Vene vanausulised Eestis. Tartu: Tartumaa Vanausuliste Kultuuri- ja Arendusühing, 1999, lk 43.
[19] G. Ponomarjova, Eesti vanausulised, lk 48.

õigeusu kultuuri unikaalseid väljendusvorme, millest üks on mitme sajandi vanune ikoonimaalitraditsioon.[20]

1.1. Vanausuliste ikoon

Ikoon

Sõna „ikoon“ tuleneb kreekakeelsest sõnast *eikon*, mis tähendab pilti ja ikoonide autoreid nimetatakse pigem ikoonide kirjutajateks kui maalijateks.[21] Ajaloos on mitmeid kordi vaieldud, kas jumala ja teiste pühakute pildiline kujutamine on aktsepteeritav. Oluline on mõista, et ikoonide puhul ei austata ikooni ennast, vaid isikut/prototüüpi/sündmust, keda/mida pühapildil kujutatud on. Kujutised ikoonidel on taevaste algkujude peegeldused.[22] Õigeusu ikoon on riituslik, sakramentaalne, läbi tema saab usklik tunnetada jumala (või pühakute) kohalolu. Pühapildile lähenedes teeb usklik käega ristimärgi ja kummardub austusest, millega näitab ta oma pühendumust jumalale. Õigeusu kiriku üheks fundamentaalseks austusavalduse printsiibiks on, et pildile suunatud austus kandub automaatselt üle prototüübile ehk algkujule, keda kujutatud on.[23]

Ikooni funktsioon tõstab ta kõrgemale igapäevasest materiaalsest maailmast, seades ta ühtaegu kahe maailma – maise ja vaimse, nähtava ja nähtamatu – piirile. Ikoon ületab reaalsuse piirid, avaldades läbi kujutatava oma metafüüsilise olemuse. See eesmärk tingib ühelt poolt sümbolite kasutamise ja teisalt nende kasutamise muutumatuse fikseerimise ehk kaanoni.[24] Ikoonikirjutajal pole võimalik kasutada oma kujutlusvõimet, vaid ta peab lähtuma etteantud kaanonist, kuidas teatud isikut või sündmust kujutada tuleb. Ikoon peab olema konkreetse isiku tõepärane kujutis. Sellest tulenevalt pandi kirja kindlad kirjeldused ja juhised, mis tagavad, et pühade isikute traditsioonilised näojooned ja stseenide kompositsioonid läbi aja ja individuaalsete eelistuste ei muutuks.[25] Ikoonikirjutaja kohus oli manuaale (*podlinniki*) järgida.[26] Ikoonimaalijatele kehtivad kindlad reeglid, mis ei piira, vaid

---

[20] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu. 5 kd. 1900–1940. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2010, lk 489.
[21] J. Binns, An Introduction to the Christian Orthodox Churches. Cambridge: University Press, 2002, lk 98.
[22] P.-A. Bodin, Taevase laulu kaja. Ortodokse kiriku luulest. – Akadeemia 1991, nr 11, lk 75.
[23] П. А. Флоренский, Иконостас. Москва: Искусство, 1995, lk 68.
[24] K. Erikson, Ikooni olemusest ja maalimisest. – Akadeemia nr 10, 1998, lk 142.
[25] J. Binns, An Introduction to the Christian Orthodox Churches, lk 102–103.
[26] М. Алпатов, Древнерусская иконопись. Москва: Искусство, 1978, lk 9.

abistavad ja toetavad. Ikoonimaalija ei ole selles tähenduses kunstnik, tal ei ole lubatud improviseerida, igaühel on küll erinev oma (ainu)laadne käekiri, ent tekst on sama.[27]

Ikoonil kujutatu on alati sümboolne ja mitmete alltekstidega. Valgus on märk jumalikust kohalolust. Ikoon ehitatakse üles paljude värvikihtide abil, alustades tumedatest kihtidest, mida katavad järjest heledamad kihid. Taoline maalitehnika paneb kujutatud pühakud seestpoolt helendama, justkui valguskiired kumaks järk-järguliselt väljapoole. Pühakute huuled on alati kitsad ja suletud, mittenaeratavad, kuna ikoon peegeldab jumala vaikust, mitte inimkonna sõnu. Pühaku pilk on suunatud tavaliselt vaataja poole, mis vaatajat kõnetab ja dialoogi alustama kutsub. Pühakute silmad on proportsionaalselt suured ja näojooned kõrvalistest lisandustest puhastatud. Kujutatu on alati kahedimensiooniline ja lame. Figuuride taustal olevad ehitised ja maastikud on alati edasi antud stiliseerituna. Arhitektuur imiteerib hoonete üksikuid elemente – kaaristuid, võlvkaari, katuseid, kupleid jms.[28] Ehitistel puudub lineaarne perspektiiv, see on justkui tagurpidi pööratud, tõmmates vaatajat ikooni sisse.[29]

Ranged reeglid määratlesid ka ikoonikirjutaja isikuomadusi, ta pidi olema: alandlik, leebe ja vaga. Ikooni maalides ei tohtinud rääkida olmeprobleemidest ega naerda, enne maalima asumist ja selle ajal tuli palvetada.[30]

Ikoonid maalitakse korralikult kuivatatud puittahvlitele, millel puuduvad oksakohad. Tahvli kaitsmiseks kaardumise eest tugevdatakse seda põõnadega (tagumisele küljele tehakse lõiked, millesse asetatakse kitsad liistud). Vene kultuuris maaliti ikoonid tavaliselt pärnale ja männile. Valmis tahvlile liimitakse kanga kiht, mis kaetakse krundiga. Kuivanud krunti poleeritakse läikimiseni. Parim liim krundi jaoks on valmistatud tuurakalapõiest. Alusjoonistuse krundile kandmiseks kasutatakse eeskujujooniseid (skemaatilisi piirjoonelisi joonistusi), mis on kopeeritud vanadelt ja hinnalistelt ikoonidelt. Eeskujujooniste krundikihile ülekandmiseks kasutati mitmeid erinevaid võtteid. Kõige levinumad olid aukkontuurjoonised. Eeskujujoonise lehele torgiti peene nõelaga mööda kujutatu kontuurjooni augud. Augustatud leht asetati krunditud pinnale ja tupsutati üle tahma sisaldava riidenutsuga. Must pigment läks augukestest läbi ja nii moodustus täpiline kontuur, mis ühendati pintsli ja värviga või kraabiti

---

[27] Sirje Säär juhatab teed ikoonide juurde. – Eesti Kirik 09.03.2007, http://www.eestikirik.ee/sirje-saar-juhatab-teed-ikoonide-juurde/ (vaadatud 13.03.2018)
[28] S. Ćurčić, Architecture as icon: perception and representation of architecture in byzantine art. London: Yale University Press, 2010, lk 6.
[29] J. Binns, An Introduction to the Christian Orthodox Churches, lk 103.
[30] Samas, lk 103.

nõelaga krundikihi sisse.[31] Maalimisel kasutati naturaalsed pigmente, mille sideaineks kasutati munaemulsiooni (munakollane, vesi ja äädikas või vein). Kuna tempera on läbipaistev värv, kanti mitu kihti üksteise peale. Sellise tehnika puhul kumavad pealmistest värvikihtidest läbi alumised. Maalimist alustati taustast ja rõivastest, seejärel liiguti katmata kehaosade juurde. Viimasena tehti detailid ja helendused rõivastele, näole ja muudele osadele. Töö viimane etapp oli maalikihile värnitsa ja lakikihi kandmine, mille ülesandeks on kaitsta värve ja need särama panna.[32] [33]

Vanausuliste ikoon

Alates 17. sajandist hakkas ikoonimaali järjest rohkem tungima natuurilähedane käsituslaad ja toimus kaugenemine traditsioonilisest paika pandud kaanonist.[34] Eeskujuks võeti Lääne-Euroopa maalivorm ja maalimisel hakati kasutama uusi materjale ja tehnikaid. Vanausuliste jaoks oli aga ikoonide kultuslik kasutamine üheks peamiseks jumalateenistuse osaks, mille nad soovisid säilitada sellisena, nagu see oli enne Nikoni muudatusi.

„Vana aja“ ikoone, mida vanausulised hardalt austasid, jäi ajapikku järjest vähemaks. Vajati uusi ja selle eesmärgi saavutamiseks tekkisid lausa terved maalijate külad, millest kuulsamad asusid Kesk-Venemaal, aga ka mujal. Valmistati ikoone, mille eeskujudeks ei olnud ainult kolme Vana-Vene[35] ikoonimeistri – Andrei Rubljovi[36], Theophanes Kreeklase[37] ja Dionisi[38] – klassikalised saavutused.[39] Parimad ikoonimaalitöökojad järgisid rangelt kaanonit, andsid uuesti välja või kopeerisid Stroganovi[40] ikoonimaalitöökodade ikoonide eeskujujoonistusi ning säilitasid traditsioonilised ikoonimaalimise tehnika põhimõtted.[41]

Pärast 1917. aasta Oktoobrirevolutsiooni elas Venemaa kirikuelu läbi keerulisi aegu. Ikoonimaalimise oskus sattus hävimisohtu, mitmed ikoonitöökojad lakkasid tegutsemast või

---

[31] K. Valk, Ikooni eeskujujoonised – säravad kunstiteosed või kõnekas materjal tööprotsessist? – Ennistuskoda KANUT: Renovatum Anno, 2010, lk 34–36.
[32] Vanausuliste muuseum, http://starover.eu/et/icing-painting/ (vaadatud 08.04.2018)
[33] K. Sibul, Maalide struktuur ja selle üksikute osade iseloomustamine destruktiivsetel meetoditel. – Ennistuskoda KANUT: Renovatum Anno, 1995, lk 45–47.
[34] M. Quenot, Ikoon: Aken Kuningriiki. Tallinn: Logos, 1998, lk 154.
[35] Vana-Vene ikoonimaali all vaadeldakse tavaliselt ajavahemikku 12.–16. sajand.
[36] 15. sajandi Moskva koolkonna ikoonimaali, raamatukunsti ja monumentaalkunsti tuntuim ja austatuim meister.
[37] Sündis Bütsantsis, Venemaal tegutses arvatavasti alates 1378. aastast.
[38] Rubljovi eelkäija, tegutses Novgorodis.
[39] K. Onasch, Ikoonid. Lummus ja tõelisus. Tallinn: Trak Pen, 2003, lk 99.
[40] Venemaa üks tuntumaid ikoonimaalitöökodasid, mis tegutses 16. ja 17. sajandi lõpus Stroganovide kaupmeeste perekonna patronaaži all.
[41] Vanausuliste muuseum, http://starover.eu/et/icing-painting/ (vaadatud 08.04.2018)

olid sunnitud ümber orienteeruma. Eestis oli olukord soodsam: 1918. aastal toimunud riiklik iseseisvumine võimaldas usuelul säilida tervikuna. Nii tähtsustusid Venemaa välis- ja äärealadel elanud vanausulised kui traditsiooni säilitajad, nende ikoonimaaliga hoiti alal nii vana kunstikeele vormilist kui ka sisulist osa.[42]

Ikoonide eri ajastute, piirkondade, koolkondade, voolude ja tendentside mõistmine nõuab suurt eeltööd ja teadmisi. Süžeeline eristamine seevastu võib olla lihtsam. Uuemas ikoonimaalis kasutatakse näiteks portreteerimisvõtteid, valguse ja varjuga modelleerimist, süžee vaba lahendust ning kaasaegset kirjaviisi, vanausulised seevastu on valdavalt jäänud truuks arhailisusele.[43] Siinkohal võib välja tuua mõned peamised sümbolid, mis võivad määramisel abiks olla või on vanausulistele omased:

- Kolme põikpuuga kaheksanurkne rist. Ülemine põikpuu on Kristuse süüplaat. Kolmas, alumine viltune põikpuu tähistab Kristuse jalgealust tuge. Jalgade tugipuu asetseb kallakuga paremalt vasakule. Vasak pool tähistab halba röövlit, kes läks alla põrgusse, parem pool head röövlit, kes läks üles paradiisi.[44]

1. Vanausuliste rist ning üks näide uuemast ristist.

[42] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 489.
[43] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja Peipsiäärse Rajaküla ikoonimaalitöökoda. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo osakond, 2003, lk 40.
[44] http://voru.eelk.ee/Kogudused/Voru/varia/sonaraamat/sonaraamat_artiklid/cross_sonaraamat.htm (vaadatud 14.04.2018)

- Kahe sõrmega ristimärk, hilisem on kolmesõrmeline „ladinlik“ ristimärk.[45]

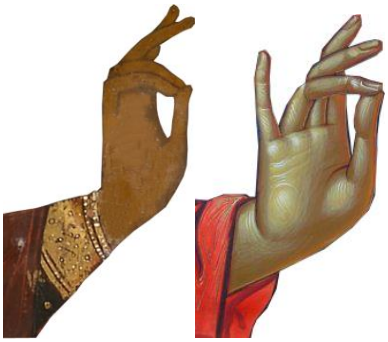

2. Vanausuliste kahesõrmeline ristimärk ning uuem kolmesõrmeline.

- Kui ikoonil on kujutatud keelatud ikonograafiat, nt Uue Testamendi Kolmainsust: hallipäine Jumal-Isa, Poeg ja Püha Vaim tuvina.

3. Uue Testamendi Kolmainsus.

- Kui pühakutest piiskoppide peakatteks on *клобук*[46], „ämbri“-kujuline peakate, siis on tegemist Nikoni-järgse ajastu ikoonidega.[47]

4. Nikoni-järgse ajastu pühakute peakatted.

---

[45] M. Quenot, Ikoon: Aken Kuningriiki, lk 122.
[46] N. Roumas, Iconography Terms. – http://www.museumofrussianicons.org/wp-content/uploads/2016/09/Iconography_Terms2016.pdf (vaadatud 12.042018)
[47] Я. Э. Зеленина, От портрета к иконе: очерки русской иконографии XVIII - начала XX века. Москва: Индрик, 2009.

1.2. Frolovi ikoonimaalitöökoda Rajal ja Mark Grigorjevitš Solntsev

Siinsete alade tuntuim ikoonimaalitöökoda tegutses Peipsi kaldal asuvas Raja külas aastatel 1890–1930. Tulevane meister Gavriil Frolov sündis 1854. aastal Mitkovka külas Novozõbkovo kreisis Tšernigovi kubermangus. Esimesed ikoonimaali kogemused omandas ta isa töökojas, mis 1868. aastal kolis Režitsesse (praegune Rezekne, Lätis). 1870. aastate teisel poolel töötas Frolov koos venna Tit Froloviga Venemaal: Moskvas, Vladimiri kubermangus, Kaasanis, Samaaras, Pihkvas, Novgorodis ja mujal. 1887. aasta paiku saabus Frolov Peipsi äärde ning 1894. aastal sai Gavriil Frolov isikliku meistritempli ja seega ametliku loa ikoonimaalitöökoja pidamiseks. Frolov saabus justkui oaasi, kus tegevusväli oli lai ja tellimustöödeks olukord väga soodne. Lisaks suurele kohalikule nõudlusele sai töökoda tellimusi Moskvast, Peterburist, Lõuna-Venemaalt, Lätist, Poolast ja teistestki Euroopa ja Ameerika paikadest.[48]

Noort Gavriil Frolovi mõjutas kindlasti Venemaal ringi rännates nähtud sajanditevanune ikoonipärand. Frolovi ikoonidel võib ära tunda Moskva ja selle ümbruse, Vladimiri kubermangu, aga ka Novgorodi ja Pihkva mõjutusi ning üldse laiemalt Põhja-Venemaa ikoonidele omast – kõik see väljendub ikonograafilistes ja eriti maalitehnilistes iseärasustes. Ikonograafia osas järgis ta vanu eeskujusid, tehnilisest küljest oli truu iidsetele materjalidele: puitalusele ja munatemperatehnikale.[49]

Frolovi ikoonide maalilaad sidus kokku Vana-Vene monumentaalsuse ning 17. ja 18. sajandil armastatud filigraansuse kooskõla. Ikoonide kompositsioon allub geomeetriale ja masside tasakaalustatud jaotusele, millele aitab kaasa soojade ja külmade toonide grupeerimine ja suhestamine ikooni pinnal. Koloriit on rõõmsameelne, kuid samas vaoshoitud: oskuslikult segatud pastelltoonidest sisemiselt põlevate värvideni, mida taustal tasakaalustab helekollane ooker.

Frolov oli vanausuliste fedossejevlaste harust, mis oli tuntud just oma rangete ja laitmatute eluviiside järgimise poolest. Seetõttu peeti väga lugu (ka Venemaal) selle haru ikoonimaalijatest. Frolovi ikoonide puhul kaasnes ka esteetiline nüanss: vanausulised olid veendunud, et puhta meelega maalitud ikoon on ilus. Vanausulistele pole tähtis ainult, kes on ikooni maalinud, vaid ka kuidas see on maalitud. Frolovi töökojas maaliti ikoone vanas

---

[48] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 489.
[49] Samas, lk 490.

vaimsuses: kaanoni järgi, kõik oli ikooni pinnal sümboolne.[50] Nii välistati ikooni pinnalt juhuslik ja olmeline ning valiti välja usuliselt informatiivne ja õpetlik. Viimasele rõhku pannes näeb Frolovi ikoonidel mitmekesist valikut Vana ja Uue Testamendi ning kanoniseerimata tekstide teemadel.[51] Tänu Frolovi töökoja viljakale tegevusele on Eesti vanausulised olnud mõneti eelisseisundis võrreldes oma usukaaslastega mujal: siinsetes palvelates olid valdavalt tervikikonostaasid, ühtselt loodud harmoonilist vaimset õhkkonda tagavad esteetilised tervikud.[52]

Frolovi töökotta õppima tulnud noormehed pärinesid ümberkaudsetest küladest. Suulistel andmetel võis õpilasi olla koguni 12–15.[53] Kõigile Frolovi õpilastele on iseloomulik meistrile sarnane käekiri, eriti kuni nende töökojast eraldumiseni, kuna töökojas allub maalija meistri poolt määratule ning tavaliselt vastutab ühe kindla tööetapi eest. Seega ilmnevad õpilase eripärad alles töökojast lahkudes ja iseseisvalt tööle asudes.[54]

Mark Grigorjevitš Solntsev (1899–1958)

Mark Grigorjevitš Solntsev oli Piirissaare palvelas asunud viie ikooni autoriks, millest üks restaureeriti antud magistritöö raames.

Solntsev oli üks Frolovi õpilasest ja siinsete vanausuliste jaoks tuntuim ikoonimaalija. Tema produktiivsem tegutsemisaeg ikoonimaalijana paigutub umbes 1920ndatest kuni Teise maailmasõjani, viimane dateeritud ikoon pärineb aastast 1957. Solntsev alustas ikoonimaalija õpinguid Raja töökojas, kust pidi aga lahkuma, kuna arvatavasti ei sobinud tema ilmaliku oleku mõju kajastamine ikoonimaalis meistri poolt austatud kaanonile.[55] Külli Eriksoni poolt 1996. aastal Raja külas kogutud suuliste andmete põhjal selgus, et sealkandis polnud mehe reputatsioon just laitmatu. Pole täpselt teada, millal Solntsev töökojast lahkus. 1930. aastatel elas ja töötas ta Tartus, täites sealseid tellimusi ja omas täiesti positiivset renomeed. Kahjuks hävis Solntsevi ikoonide põhiosa Tartu vanausuliste palvela põlengus 1941. aastal.[56]

---

[50] M.-L. Paaver, "Puhta silmaga" Vene Vanausulised Eestis, http://www.starover.ee/est/index.html (vaadatud 29.09.2017)
[51] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 491.
[52] M.-L. Paaver, "Puhta silmaga" Vene Vanausulised Eestis, http://www.starover.ee/est/index.html (vaadatud 29.09.2017)
[53] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja..., lk 45.
[54] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 491.
[55] A. Murre, Eesti ikoonikunst: kataloog. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2011, lk 168.
[56] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja...lk 47–48.

Paljud Solntsevi tööd on signeerimata, ilmselt just varasemad, sest aastatel 1935–1942 valminud ikoonid on märgistatud autori templiga.[57] Solntsevi käekiri erineb tugevalt teiste Frolovi töökojas õppinute omast. Samas võttis ta elu lõpuni eeskuju Frolovilt: alates alusjoonistest, teatud maalivõtetest, kuni tervikkompositsioonilahendusteni välja. Ilmselt omandas Solntsev palju teadmisi ikoonidelt, mida oli võimalik näha Peipsi-äärsetes palvelates ning sünteesis nähtut oma äranägemise järgi. Näiteks tema dekoorielementides on väga tuntav Filipp Aleksandrovitš Mõznikovi mõju,[58] kes oli samuti üks Frolovi õpilastest. Suure tõenäosusega nägi Solntsev Varnja ikonostaasi (1908) enam-vähem sellisena, nagu Mõznikov oli selle teostanud. Enim näibki Solntsevil side olevat Mõznikovi pühadeikoonidega, just nende kompositsiooniliste iseärasuste ja mõnede konkreetsete kujutamisvõtetega.[59]

Solntsevil on võrreldes teiste ikoonimaalijatega tuntavalt jämedam pintslitöö. Maalipind on kohati nii tekstuurne, et kontuure on käega katsudes tunda. Pintslitöö on eriti pastoosne tekstiili voltidel, arhitektuuri ning looduse elementidel. Solntsevi lemmikvärviks on olnud ooker, üleüldiselt mahedad toonid, mille taustal kirgas sinine ja punane kohe esile kerkivad. Iseloomulik on kahe teravate toonivahedega helenduskihi kasutamine ning kontrastsete toonide valik.[60] Tema ikoonides leidub elevust ja liikuvust, mis mõnede arvates meenutab pigem siinset ilmalikku maailma. Rõivastel annab tooni valguse ja varju rahutu kasutusviis.[61] Rohke vabakäelise dekooriga arhitektuur ja teravate kaljusakkidena maalitud mäed mõjuvad nagu oleks need elus ja pidevas liikumises.[62]

Solntsev oli pärast meister Frolovi surma ainuke, kes jätkas Eestis ikoonide laialdasemat maalimist ning kogu tema looming peegeldab siinse ikoonimaali variatsioonirikkust.[63]

---

[57] Ю. Мануйлов. Икона староверов Причудья:Гавриил Ефимович Фролов и его иконописная мастерская. Tallinn: Ikoonimuuseum, 2013, lk 97.
[58] Samas, lk 98.
[59] A. Murre, Eesti ikoonikunst: kataloog, lk 168.
[60] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 493.
[61] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja..., lk 61.
[62] A. Murre, Eesti ikoonikunst: kataloog, lk 169.
[63] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 493.

1.3. Piirissaare palvela ja ikonostaas

Palvela

Esimesed arhiivimaterjalid Piirissaare vanausuliste koha pärinevad aastast 1802.[64] Suurem sisseränne Piirissaarde toimus 1825. aastal, kui saabus vanausuliste kogukond Pomorjest (Onega kandist). Aastaks 1833 elas Piirissaarel kokku 337 vanausulist. Nikolai I repressioonid jõudsid ka siia, paljud sunniti pöörduma õigeusku. Pärast rängimate repressioonide vaibumist alates 1860. aastatest olid vanausulised taaskord valitsevas seisundis. Rajati mitu palvelat, millest ükski pole tänaseni säilinud. Eesti Vabariigi ajal elas saarel umbes 1200 inimest, kellest ligi veerand olid eestlased ning ülejäänud valdavalt vanausulised venelased.

Saare küla palvemaja ehitati ilmselt koos Saareküla vanausuliste koguduse registreerimisega 1920. aastatel, [65] mis jäi saare ainukeseks vanausuliste pühakojaks (ill 5) kuni 2016. aasta tulekahjuni.

5. Piirissaare vanausuliste palvela, foto: Arne Maasik.

Hudo Roodemäe 2005. aastal koostatud ehituskonstruktsioonide ekspertarvamusest leiab tuleviku sündmusi silmas pidades üpriski karmi ja hoiatava seisukoha: „Hoone on varjatud lähedale ehitatud elamute poolt, mistõttu ta ei kerki esile vaimuelukeskusena. Lähestikku paiknevad puithooned ei vasta üksteisevahelistele tuletõrjekujadele, millest võib tekkida

[64] G. Ponomarjova, Eesti vanausulised: väike kirikuloo teatmik, lk 126.
[65] J. Plaat, Vene vanausulised ja nende pühakojad Eestis. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2016, lk 114–119.

kaasaegsetele normidega vastuoluline terav probleem.“[66] Lisaks leiab Roodemäe, et palvela välis- ja kandetarandid vajavad rekonstrueerimist: lae kandekonstruktsioonid on ülekoormatud, mis on põhjustanud lae keskosa deformatsiooni; välisvooder on halvas olukorras; soklist puudub õhutus, mis eeldab puitosade edasist mädanemist; katuse uus kate on paigaldatud ebakorrektselt, kandekonstruktsioonid on jäetud restaureerimata; tsingitud plekist katusekate on suhteliselt lohakalt paigaldatud, võimaldades sadevete läbijookse.

Pärast õnnetust läbiviidud ehituskonstruktsioonide tulekahjujärgse seisukorra ekspertarvamusest leiab hoone üksikasjaliku kirjelduse: „Hoone oli ühekorruseline rõhtpalkhoone maakividest vundamendil. Hoone ees paiknes eesruum, hoones sees oli kaks rõhtpalkseinaga eraldatud ruumi. Eesruumi kohal paiknes kelpkatusega torn. Ülejäänud hoone oli kaetud viilkatusega. Hoone oli ahiküttega, ahjud paiknesid mõlemas ruumis. Hoonel oli üks telliskorsten. Palvela põrand oli alt tuulutatav ja toetus puittalastikule. Ümarpalkidest välisseinad olid väljast kaetud vertikaalroovidel horisontaalse laudisega ja seest pilliroomattidel krohviga. Sisesein oli mõlemalt poolt krohvitud. Palkseinte nurgad oli lahendatud nn. Norra tappidega. Hoone katus toetus monoliitpuidust talastikule. Katus oli kaetud hiljuti uuendatud katuseplekiga. Ruumide laeks oli puitlaudis, kaetud pilliroomattidel krohviga.“[67]

Ikonostaas

6. Piirissaare palvela ikonostaas, foto: Arne Maasik.

[66] Muinsuskaitseameti arhiiv (MKA), A-11645: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela. Ekspertarvamus palvela ehituskonstruktsioonide seisundi kohta, 2005.
[67] J. Einpaul, Ekspertarvamus Piirissaare vanausuliste palvela hoone ehituskonstruktsioonide tulekahjujärgse seisukorra kohta. Piirissaare vallavalitsuse dokumendiregistris, 17. juuni 2016.

Üldilmelt sarnaneb vanausuliste kirikuruum ja ikonostaas vene õigeusu pühakoja omaga, kuid preestri puudumise tõttu ei ole ikonostaasi taga altariruumi, vaid ikonostaas asetseb otse vastu seina (ill 6). Eestis elavatel vanausulistel puudus ordineeritud vaimulik, kes viiks läbi riitust ja vahendaks sakramente. Seetõttu oli ikoonil kanda äärmiselt suur roll. Kirikutoimingud viidi läbi ikoonide ees, mis tähendas, et ikoonid olid toimetatu pädevuse kinnitajaks.[68]

Piirissaare palvela ikonostaas pole valminud terviklahendusena. Ikonostaasi kujunemine on olnud pikem protsess, kus ikoonid on palvelasse jõudnud erinevaid teid pidi, näiteks annetajate kaudu. Ikoonid on dateeritud erinevatesse aegadesse valdavalt 19. sajandi II poolest kuni 20. sajandi I pooleni, vanim ikoon on dateeritud 17. sajandisse. Osad ikoonid on korduva süžeega, näiteks „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“ on kujutatud kahel korral. Lisaks on teada, et vähemalt üks ikoon on algselt maalitud eraisikule.[69] Ikoone, mille autor on teada, on 5 ja kõikide maalijaks on Mark Solntsev (vt Lisa 1).

Ikonostaasi ees mõlemal pool kliirostel kordub „Sissesõit Jeruusalemma“ kahel korral. Siinsetele palvelatele on üldiselt iseloomulikud ikonostaasi ees asuvad kolm suurt risti.[70]

---

[68] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 489.
[69] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21668 (vaadatud 08.04.2018)
[70] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 489.

2. Piirissaare palvela põleng ja tagajärjed

Ööl vastu 16. maid 2016. aastal hävis tulekahjus palvela (ill 7) ja selle vahetus läheduses asunud kolm elumaja. Kell 1.05 teatati häirekeskusele, et Tartumaal Peipsi järvel Piirissaare vallas Saare külas põleb laustules kaks elumaja.

7. Piirissaare palvela põleng 2016. aasta 16. mai varahommikul, foto: Lõuna päästekeskus.

Kustutustöödele saadeti Räpina, Tartu ja Värska päästjad. Saarel alustasid kustutustöid Piirissaare vabatahtlikud päästjad, kuid autopaakidest lõppes vesi ja ujuvpumba paigaldamine järve võttis aega. Jõudumööda kaitsesid vabatahtlikud tule eest kolmandat elumaja ning palvemaja.[71] Esimesena järve äärde jõudnud Räpina päästemeeskonna toimetas Laaksaare sadamast koos varustusega saarele politsei- ja piirivalveameti kaater. Päästjad jõudsid kohaliku elaniku sõiduautoga sündmuskohale kell 2.26. Kohe nende järel saabusid saarele ka Tartu päästjad oma paadiga. Efektiivsete kustutustöödega alustasid siiski Räpina päästjad, kes panid vee saamiseks 150 meetri kaugusele järve oma pumbad ning moodustasid lisa voolikuliinid. Kutseliste päästjate tegutsemise ajaks põles kokku juba kolm majapidamist ja süttinud oli palvemaja katus. Põlevasse palvelasse sisenenud päästjad toimetasid välja

[71] Piirissaarel hävis tules kolm elumaja ja vanausuliste palvemaja. – Delfi Rahva hääl 16.05.2016, http://rahvahaal.delfi.ee/news/pildid/fotod-sundmuskohalt-piirissaarel-havis-tules-kolm-elumaja-ja-vanausuliste-palvemaja?id=74533719 (vaadatud 10.03.2018)

raamatuid, ikoone, riste ning muud rituaalideks ja usueluks vajalikku.[72] Tulekahju suudeti lokaliseerida kella 4.33. Saatuslikul päeval langesid kokku mitmed asjaolud: tulekahju kustutamist raskendas tugev tuul ja saare ehitusstiil, mille järgi majapidamised asuvad lähestikku ning abihooned on elumajadega kokku ehitatud, mandrivahelist ühendust tagav praam oli remondis, enamus elanikke oli uueks nädalaks saarelt lahkunud.[73] Põleng sai alguse elumajas asunud kirst-sügavkülmiku elektrisüsteemi rikkest.[74]

8. Palvela pärast põlengut, foto: Kadri Tael.

Palvelas asus kokku 40 kunstimälestist: 34 puitalusel ikooni ja risti, 5 metallist risti ja ikooni ning üks evangeelium. Lisaks oli seal veel hulganisti mittemälestisi, millest kõige märkimisväärsema osa moodustas hinnaline raamatupärand.[75] Tulekahju järgsel päeval sündmuskohale jõudnud kunstimälestiste peainspektor Linda Lainvoo sõnul oli avanenud vaatepilt tööstitu (ill 8): palvemaja katus oli sisse langenud, seinad olid küll enam-vähem

[72] Piirissaarel hävis tules kolm elumaja ja vanausuliste palvemaja. – Delfi Rahva hääl 16.05.2016, http://rahvahaal.delfi.ee/news/pildid/fotod-sundmuskohalt-piirissaarel-havis-tules-kolm-elumaja-ja-vanausuliste-palvemaja?id=74533719 (vaadatud 10.03.2018)

[73] Piirissaare vallavanem: mõlemad osapooled – nii vana kui ka uus kogudus – nutavad, et kirik maha põles. – Delfi Rahva hääl 16.05.2016, http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/fotod-sundmuskohalt-piirissaare-vallavanem-molemad-osapooled-nii-vana-kui-ka-uus-kogudus-nutavad-et-kirik-maha-poles?id=74537197 (vaadatud 10.03.2018)

[74] R. Mets, Piirissaarel lõõmanud tulekahju sai alguse sügavkülmiku rikkest. – Tartu Postimees 16.05.2016, https://tartu.postimees.ee/3695981/piirissaarel-loomanud-tulekahju-sai-alguse-sugavkulmiku-rikkest (vaadatud 10.03.2018)

[75] Muinsuskaitseameti kunstimälestiste peainspektor Linda Lainvoo pärast põlengut koostatud vaatlusprotokoll, meilivahetus Muinsuskaitseameti kunstimälestiste vaneminspektor Grete Nilpiga.

püsti, ent majast endast sisuliselt enam midagi alles ei olnud.[76] Pärast õnnetust läbiviidud ehituskonstruktsioonide tulekahjujärgse seisukorra ekspertarvamusest leiab palvela olukorra kirjelduse:[77] „Palvemaja eeskoda ja selle kohal paiknenud torn, mis paiknesid naaberhoonete pool, kust tulekahju alguse sai, olid tulekahjus täielikult hävinud. Hoone põhimahu seinad seisid püsti, kuid katus oli tulekahju tagajärjel hävinenud (eesmine ruum) või sisse vajunud. Hoone tänavapoolne fassaadilaudis oli tagumise küljega võrreldes vähesemate tulekahjustustega, tõenäoliselt tänu kustutustöödele. Tuli oli siiski liikunud fassaadilaudise ja palkseina vahelises tuulutuspilus ning laudise alused palgid olid söestunud. Eriti tõsiseid tulekahjustusi oli kandekonstruktsioon saanud kõikides hoone nurkades, kus välisõhu ligipääs tulele oli parem.“

Kõik päästetud kunstimälestised ja muu palvelast pärit materjal olid viidud kohaliku jäätmejaama abiruumi (ill 9). Ruumi täitis põlenud puidu ja paberi lõhn ning põrand ja seinaääred olid täis tõsiste kuuma-, tahma-, tule- ja veekahjustustega esemeid. Muinsuskaitseametnike esmaseks ülesandeks oli tuvastada mälestised ja määrata nende seisukord. Seejärel püüti kogu materjal hoiustada võimalikult ohutult, et takistada mälestistele lisakahju tekkimine.[78]

9. Kunstimälestised ja muud sakraalsed esemed jäätmejaama abiruumi põrandal, foto: Kadri Tael.

[76] Kas Piirissaare palvemaja põlengut oleks saanud ennetada. – Raadio 2 16.05.2016, https://r2.err.ee/665411/kas-piirissaare-palvemaja-polengut-oleks-saanud-ennetada (kuulatud 11.03.2018)
[77] J. Einpaul, Ekspertarvamus Piirissaare vanausuliste palvela hoone ehituskonstruktsioonide tulekahjujärgse seisukorra kohta. Piirissaare vallavalitsuse dokumendiregistris, 17. juuni 2016.
[78] L. Lainvoo, Kaosest koostööni. Piirissaare palvela põlengus kannatada saanud mälestiste päästmisest. – Muinsuskaitse aastaraamat 2016, lk 108.

2.1. Palvelas asunud mälestised

Palvelas asus kokku 40 kunstimälestist:[79]

- 31 puitalusel ikooni
- 1 metallalusel ikoon
- 3 puitalusel risti
- 4 metallalusel risti
- 1 evangeelium

32-st ikoonist hävis 6 ning kahe asukohta ei suudetud tuvastada. Antud töös kajastatakse ainult ikoonide ja puitalusel ristide edasist saatust.

2.2. Avariitööde I etapp

Õnnetusest kahe nädala möödumisel oli enamus mälestiste seisukord muutunud äärmiselt kriitiliseks. Otsese tule- ja veekahjustustega ikoonide värvi- ja krundikiht oli hakanud ulatuslike osadena aluselt irduma.[80] Mälestised vajasid säilimiseks kohest sekkumist. 2016. aasta juunikuus toimus avariitööde I etapp – ikoonide ohutu transportimine saarelt mandrile.[81] Viljar Visseli juhtimisel viisid evakueerimistöid läbi SA Eesti Vabaõhumuuseum Konserveerimis- ja digiteerimiskeskuse Kanut[82] maali, puidu ja metalli konserveerimise osakonna konservaatorid Üüve Vahur, Marika Mängel ja Mart Verevmägi. Kõik puitalusel ikoonid ja ristid (kokku 23) kaeti profülaktilise kleebisega ja transporditi spetsiaalsetes kastides ja raamidel mandrile.

Palvelas asunud 32-st ikoonist:

- 6 on hävinenud
- 2 asukoht on tuvastamata
- 4 jäi saarele

---

[79] Muinsuskaitseameti kunstimälestiste peainspektor Linda Lainvoo pärast põlengut koostatud vaatlusprotokoll, meilivahetus Muinsuskaitseameti kunstimälestiste vaneminspektor Grete Nilpiga.
[80] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/admin.php?menuID=monument&action=view&id=21667 (vaadatud 11.10.2018)
[81] MKA, A-12728: Tartu maakond, Piirisaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestiste konserveerimistööde tegevuskava. "Tule- ja vee kahjustus kunstiteosel-konservaator kui päästja", 2016.
[82] Edaspidi lühendatult Kanut.

- 20 toodi ära (nende seas 3 hävinenud ikooni)

Lisaks toodi mandrile 3 puitalusel risti.

Objektidel esines ulatuslikke putukakahjustusi, mistõttu tegi konservaator Marike Laht neile Eesti Vabaõhumuuseumis esmalt putukatõrje. Seejärel viidi ikoonid ja ristid stabiliseerimise eesmärgil Eesti Kunstimuuseumi isoleeritud hoidlasse.[83]

2.3. Avariitööde II etapp – ikoonide konserveerimistalgud

10. Konserveerimistalgud SA Eesti Vabaõhumuuseumi Setu talu laudas, foto: Urmo Treisalt.

Vaatamata sellele, et kõige avariilisemas seisus Piirissaare pärand oli saarelt evakueeritud, oli päevakorras ikka veel väga suur probleem: mis saab edasi? Mõni nädal hiljem ehk juuni keskel toimus Muinsuskaitseameti kunstimälestiste eksperdinõukogu, kus arutleti võimalike edasiste sammude üle. Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna professor Hilkka Hiiop käis välja mõtte korraldada ulatuslikud konserveerimistalgud, mis tooks kokku erinevate institutsioonide konservaatorid. Pikaajaliselt Itaalias töötanud Hiiop tõi näitena sealse suurõnnetuste tagajärgedega tegelemise praktika, kus päästetöödeks koonduvad konservaatorid üle terve riigi. Kuna töö maht oli aukartustäratav, tundus sarnane lahendus kõige efektiivsem. Projekti eestvedajateks said Hilkka Hiiop Eesti Kunstiakadeemiast, Viljar Vissel ja siinkirjutaja Kanutist ning Linda Lainvoo Muinsuskaitseametist, kelle ülesandeks sai planeerida ja läbi viia kogu edasine töö. Tuli leida eriala konservaatorid ning sobiv

[83] L. Lainvoo, Kaosest koostööni. Piirissaare palvela põlengus kannatada saanud mälestiste päästmisest, lk 108.

toimumiskoht, paika tuli panna konserveerimiskontseptsioon ning leida tööks vajalikud vahendid ja hoidlaruumid, kuhu hiljem konserveerimisjärgselt ikoonid paigutada.[84]

Pärast kolmekuulist planeerimist sai projekt reaalsuseks. 24.–28. oktoober 2016 toimusid SA Eesti Vabaõhumuuseumi Setu talus viiepäevased konserveerimistalgud (ill 10).[85] Projektist võtsid osa Eesti Vabaõhumuuseumi, Eesti Kunstimuuseumi, Eesti Rahvamuuseumi, Tartu Kunstimuuseumi, samuti Eesti Kunstiakadeemia ja Tartu Kõrgema Kunstikooli konservaatorid ja üliõpilased, kokku üle 40 inimese.

2.3.1. Konserveerimistalgute kontseptsioon

Konserveerimistalgutele seati kolm peamist eesmärki:

1) mälestiste kahjustuste iseloomu ja ulatuse määramine ja hindamine;
2) mälestiste kahjustuste dokumenteerimine;
3) mälestiste kahjustuste stabiliseerimine.

Seega oli talgute eesmärk peatada ikoonide edasine hävimine ning stabiliseerida nende hetkeseisund, et seejärel anda olukorra hinnang igale ikoonile eraldi. Teades konkreetse ikooni seisukorda ja kahjustuste ulatust, on võimalik kavandada edasisi konserveerimist või restaureerimist puudutavaid plaane.

Kogu töötoa protsessi jooksul olid märkimisväärsed veel kaks aspekti. Esiteks see, et kokku tulnud spetsialistid said omavahel kogemusi ja teadmisi jagada. Teiseks töötoa didaktiline pool, kus igal professionaalil oli eriala tudengi(te) näol juhendatav(ad).

Töötuppa valiti 23 kunstimälestist: 20 ikooni ja 3 risti (3 hävinenud ikooni olid nö tehnikate ja materjalide katseobjektideks, vt järgmist alapunkti).[86] Kuna kahjustuste olemus oli ikoonidel üldiselt sarnane, oli seatud konserveerimiskava kõigi objektide puhul sama:

1) alustahvlite stabiliseerimine;
2) profülaktiline kleebise eemaldamine;

---

[84] Samas, lk 108.
[85] Konservaatorid taastavad Piirissaare palvela ikoone. – Aktuaalne Kaamera 25.10.2016, https://etv.err.ee/v/varia/6ad57a50-d2a7-4e22-a0fb-477c462653c9/konservaatorid-taastavad-piirissaare-palvela-ikoone (vaadatud 10.03.2018)
[86] MKA, A-12728: Tartu maakond, Piirisaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestiste konserveerimistööde tegevuskava. "Tule- ja vee kahjustus kunstiteosel-konservaator kui päästja", 2016.

3) lahtiste värvi- ja krundi- ja aluskihtide kinnitamine;
4) fotografeerimine;
5) esmase pinnapuhastuse tegemine.

Töötoas konserveeritud ikoonide nimekiri on leitav töö lisas (vt Lisa 1).

2.3.2. Konserveerimistalgute metoodika

Metoodika valimiseks viidi enne talguid läbi testid kahel ikoonil, mis olid tules pea täielikult hävinenud. Ikoonid toodi Kanutisse, kus antud magistritöö autor ikoonidel erinevaid kinnitus- ja puhastusmaterjale ja tehnikaid katsetas.

Profülaktilise kleebise eemaldamine

Kuna profülaktiline kleebis (Mikalentpaber) oli paigaldatud küllaltki lahja (kohati isegi 2%) kalaliimiga ning ikoonide enda pind oli „rasvane“/tahmunud, siis eemaldus profülaktiline kleebis väga kergelt. Suurem osa kleebisest eemaldati ettevaatlikult ära tõmbamise teel ilma lisamaterjale kasutamata. Tugevamini kinnitunud kohtades kasutati liimi lahustamiseks destilleeritud veega niisutatud vatitampooni.

Lahtiste kihtide kinnitamine

Ulatuslikult lahti olevad värvi-, krundi, - ja aluskihid kinnitas kõige efektiivsemalt kalaliim. Kalaliimil on väga hea nakkuvus ja võrreldes teiste loomsete liimidega väiksem viskoossus, mis võimaldab substraadi kohest sisse imbumist, erinevalt paljudest sünteetilistest polümeerliimidest. Lisaks on kalaliim termotöödeldav, mis võimaldas kuumaspaatli abil ühtlasi maalipinda kinnitamise ajal pehmendada. Kuna kinnitamist vajavad kihid ja pinnad olid küllaltki laiaulatuslikud, siis liimi kulus palju ning kalaliimijääke oli lihtne destilleeritud veega eemaldada. Liimi kanti maalingupindadele pintsli ja profülaktilise kleebise abil, liimi viimiseks lahtiste kihtide alla kasutati süstlaid. Kinnitatud aladele asetati silikoonpaber ning raskuskehad.

Üksikud lokaalselt lahti olevad väikesemõõtmelised värvitükid kinnitati spetsiaalset konserveerimises kasutatava akrüül-liimi *Medium für Konsolidierung*-ga (lühendina MfK),[87]

[87] Kremer Pigmente GmbH & Co. KG, http://www.kremer-pigmente.com/media/pdf/81012e.pdf (vaadatud 12.03.2018)

mis on vahetult nakkuv, võimaldades see läbi tüki kohest kinnitumist. MfK kuivanud liimijäägid ei ole enam vees lahustuvad, jääke on võimalik eemaldada atsetooni või ksüleeniga. Sellel põhjusel ei kasutatud MfK-d ulatuslike pindade kinnitamisel.

Fotografeerimine

Kui ikoonidelt oli eemaldatud profülaktiline kleebis ja fotografeerimiseks hädavajalikud pinnakihtide kinnitustööd tehtud (st kui ikooni oli võimalik püstiasendis hoida), toimus pildistamine. Varasemad fotod olid tehtud kõik lihtsa kompaktkaameraga kriisiolukorras, mistõttu olid fotod rakursi all ja kahjustuste kaardistamise jaoks ebakvaliteetsed. Fotografeerimine leidis aset samas ruumis, kus talgud toimusid. Selleks ehitati kohapeal väike fotostuudio. Pildistajaks oli Kanuti fotograaf Jaanus Heinla. Ikoonidest tehti üldvõtted nii esi- kui tagaküljelt, lisaks detailfotod spetsiifilistest kahjustustest.

Dokumenteerimine

Kuna objekte ja ka inimesi oli palju ja aega vähe, tuli leida kõige optimaalsem dokumenteerimisstandart. Selleks valiti Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonnas pikaajaliselt kasutusel olnud võrgus opereeriv digitaalne graafilise dokumenteerimise programm. Antud programmi näol on tegemist unifitseeritud dokumenteerimisviisiga, mis garanteerib, et sisestatud andmed on ühtlased ja ka hiljem omavahel võrreldavad. Programmi sai luua eraldi Piirissaare ikoonide kahjustuste kaardistamise alajaotuse, mille tulemusel oli kasutatav terminoloogia ja dokumentatsioon kõigi ikoonide puhul sama, olenemata konkreetse konservaatori tavapärastest sõnavara ja kirjeldamise harjumustest.

Puhastamine

Ikoonidelt eemaldati lahtine tahma ja mustusekiht. Kuivpuhastuseks kasutati pehmeid pintsleid ja tolmuimejat. Pindmine märgpuhastus viidi läbi destilleeritud vee ja 5% triammooniumtsitraadi vesilahusega. Kuna töötoa eesmärgiks oli ikoonide seisukorra stabiliseerimine, siis tumenenud kattekihi eemaldamisega ei tegeletud. Küll aga tehti üksikud puhastusproovid, et hinnata kui suures ulatuses maalikiht säilinud on. Kattekihi eemaldusproovid tehti etanooli, atsetooni, tärpentini ning *white spirit*-i erinevate lahustega. Lisaks prooviti erinevaid puhastusgeele (Klucel-G ja Carbopol EZ 2 baasil) erinevate lahustikombinatsioonidega.

2.3.3. Konserveerimistalgute kokkuvõte

2.3.3.1. Praktiline tulemus

Eesti kontekstis oli ainuüksi talgute enda näol tegemist millegi erakordsega, sest esimest korda ajaloos tulid kokku professionaalsed konservaatorid üle riigi, et üheskoos kiirkorras õnnetuse tagajärgedega tegeleda. Lisaks konservaatorite enda omavahelisele kogemuste jagamisele said hindamatu õppetunni ka tudengid.

Viie päevaga jõuti tegeleda kõigi 23 kunstimälestisega, seega esimene suurem eesmärk – kahjustuste defineerimine ja kaardistamine – täideti täies ulatuses. Ka suudeti stabiliseerida ikoonide hetkeolukord, vähemalt sellises ulatuses, et see ei olnud enam avariiline. Hilisem tööde inspekteerimine siiski näitas, et värvi-, krundi,- ja aluskihid olid lokaalselt väikeste piirkondadena aluselt taaskord lahti löönud.

Kahjustuste kaardistamise tulemusel oli võimalik analüüsida 23 kunstimälestiste hetkeolukorda ning kindlaks määrata hävinenud ikoonide hulk:[88]

- 11 on võimalik restaureerida ja tulevikus palvelasse tagastada;
- 4 on võimalik restaureerida, kuid pühakute näod on hävinenud;
- 3 on maalingu ülaosa tõenäoliselt hävinenud, allosa aga säilinud;
- 6 on maaling tõenäoliselt suuremas osas hävinenud.

Pärast avariitööde II etappi pakendati kõik mälestised ja viidi hoiustamisele kolme Eesti muuseumi hoidlasse.

2.3.3.1. Meediakajastus

Kuna Piirissaare palvela põlengu ja selle ümber tekkinud poleemika oli endiselt väga aktuaalne teema, sai kogu konserveerimistalgute ettevõtmine palju meedia tähelepanu. Kohapealse reportaaži tegid pea kõigi suuremate telekanalite põhiuudised ning tuntumad ja ka väiksemad meediaväljaanded. Suur avalikkuse huvi pakkus võimaluse selgitada konserveerimise ning muinsuskaitse eriala toimimist ja selle spetsiifikat. Meediakajastus

---

[88] MKA, A-12754: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestised. Konserveerimistööde aruanne. Avariitööde II etapp, 2016.

võimaldas tõsta üldist teadlikkust Eestis leiduvast erisugusest kultuuripärandist ning seda varitsevatest ohtudest. Lisaks andis meediahuvi muinsuskaitseametile, kellele pahatihti omistatakse (teenimatult) negatiivne kuvand, võimaluse selgelt näidata oma vajalikkust ja tegelikku eesmärki kultuurimälestiste kaitsmisel. Tänu muinsuskaitseameti kiirele reageerimisele suudeti märkimisväärne osa Piirissaarel asuvast pärandist päästa. Kui ikoonidel oleks puudunud kunstimälestise staatusega kaasnev riigipoolne kaitse, oleks nende saatus olnud mitmeid kordi kurvem.

Uudiste ja artiklite lingid ja viited on välja toodud magistritöö lisas (vt Lisa 5).

2.3.3.2. Restaureerimises/konserveerimises olevad ikoonid

Tänu töötoas igale ikoonile eraldi antud seisundihinnangule sai täpse ülevaate iga konkreetse ikooni olukorrast. Sealt edasi oli võimalik planeerida restaureerimistöid. Hetkeseisuga (kevad 2018) on restaureeritud või töös kokku 11 ikooni, millest vähemalt 4 oleks võimalik tulevikus palvelasse tagastada. Lisaks ikoonidele on Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonnas restaureeritud üks puitalusel rist.

Restaureerimises/konserveerimises olevad ikoonid on välja toodud allolevas tabelis. Tabeli andmete lahtris on kirjas ikooni kunstimälestise registrinumber, konservaator ning asutus, kus ikoon hetkel hoiul on. Rohelisega on tähistatud ikoonid, mille sakraalsed omadused on alles. Sinisega on tähistatud ikoonid, mille sakraalsed omadused on kaheldavad.

Andmed	**Foto enne töid**	**Foto pärast töid**
„Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“, reg. nr 21664 **Konservaator:** Kristina Aas **Asukoht:** Kanut	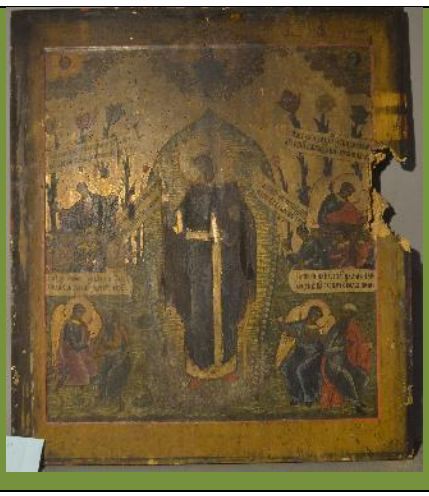	

„Ülestõusmine Põrguhauda laskumisega“, reg. nr 21667 **Konservaator:** Kristina Aas **Asukoht:** Kanut		
„Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja evangelistiga“, reg. nr 21668 **Konservaator:** Kristina Aas **Asukoht:** Kanut		
„Nikolai Imetegija kaheteistkümne elustseeni ja nelja pühakuga“, reg. nr 21665 **Konservaator:** Ingrid Pihelgas **Asukoht:** Kanut		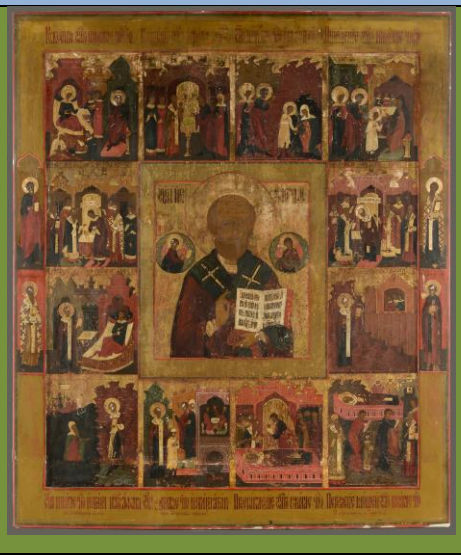

„Sissesõit Jeruusalemma“, reg. nr 21656 **Konservaator:** Marika Mängel **Asukoht:** Kanut		Foto puudub Hetkel töös
„Kristuse sündimine“, reg. nr 21663 **Konservaator:** Üüve Vahur **Asukoht:** Kanut		 Hetkel töös
„Püha Vaimu väljavalamine“, reg. nr 21670 **Konservaator:** Marika Mängel **Asukoht:** Kanut		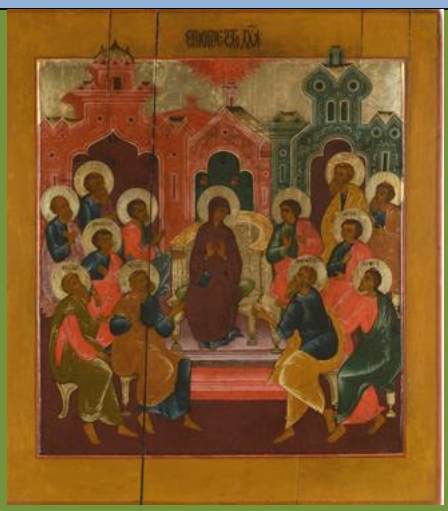

„Prohvet Eelija“, reg. nr 21666[89] **Konservaator:** Malle-Reet Heidelberg **Asukoht:** Kanut		
"Apostlid Peetrus ja Paulus", reg. nr 21680[90] **Konservaator:** Malle-Reet Heidelberg **Asukoht:** Kanut		
„Tihvini Jumalaema“, reg. nr 21662 **Konservaator:** Egle Mikko **Juhendajad:** Marike Laht Mariliis Vaks **Asukoht:** Eesti Rahva Muuseum		

[89] MKA, A-13382: Ikoon. Mälestise registrinumber 21680. Konserveerimistööde/restaureerimistööde aruanne, 2018.
[90] MKA, A-13230: Ikoon. Mälestise registrinumber 21662. Konserveerimistööde aruanne, 2017.

„Maarja kuulutus", reg. nr 21660 **Konservaator:** Kristel-Kai Kooskora **Juhendajad:** Merike Kallas, Marike Laht **Asukoht:** Tartu Kõrgem Kunstikool		 Hetkel töös
Rist, M.Solntsev, reg. nr. 21682 **Konservaator:** H&M Restuudio **Asukoht:** Eesti Kunstimuuseumi hoidla		

Restaureerimisse ei valitud ainult ikoone, mis oleks võimalik tulevikus palvelasse tagastada, vaid ka ikoonid, mille sakraalsed tunnused on kahjustuste iseloomu ja ulatuse tõttu ilmselt hävinenud. Antud ikoonid on oma keeruka restaureerimiskontseptsiooni ning edasise saatuse mõtestamise vajadusega konserveerimiseriala tudengile heaks ning õpetlikuks lõputöö materjaliks. Käesoleva magistritöö raames restaureeritud ikoonidest on ilmselt sakraalsed tunnused minetanud pühapilte 2 – „Ülestõusmine põrguhauda laskumisega“ ning „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga“. Tartu Kõrgemas Kunstikoolis on kaks ikooni tudengite lõputöödeks. Egle Mikko kaitses edukalt lõputöö teemal „Tihvini Jumalaema ikooni uuringud ja konserveerimine“.[91] Lõputöö raames

[91] E. Mikko, „Tihvini Jumalaema“ ikooni uuringud ja konserveerimine. Lõputöö. Tartu: Tartu Kõrgema Kunstikooli maaliosakond, 2017.

konserveeriti äärmiselt kehvas seisus ikoon, mille alusmaterjaliks olev puittahvel oli mardikakahjustuste tõttu täiesti pehkinud.[92] Mikko töö keskenduski pehkinud puidu stabiliseerimise problemaatikale. Tema väljatöötatud puiduimmutamise metoodikat on kasutatud ka käesoleva magistritöö raames restaureeritud ikoonil „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“. Tartu Kõrgema Kunstikooli teise tudengi, Kristel-Kai Kooskora, lõputöö tegeleb ikooni „Maarja kuulutus" restaureerimistöö problemaatikaga. Kuna töö on alles algusjärgus, on võimalik tutvuda vaid ikooni konserveerimiskavaga.[93]

2.3.3.3. Õhku jäänud küsimused

Mis saab ikoonidest edasi? Muinsuskaitse kunstimälestiste peainspektor Linda Lainvoo ütles küll välja, et lõplikuks (ideaal)eesmärgiks on ikoonide eksponeeritavus algses kontekstis ehk siis Piirissaare palvelas. Samas palvelat ei ole enam ning pole ka teada, millal ja kas üldse uus ehitatakse. Mis saab edasi ikoonidest, mis ei ole kasutatavad kultuslikel eesmärkidel? Välja on käidud mitmeid ideid näitusest kuni vastavasisulise muuseumi loomiseni. Kohalikku kogukonda kaasates tuleb läbi mõelda, mida teha ikoonidega, mille kahjustused on osaliselt nii suured, et ikooni pole enam võimalik tervikuna restaureerida, kuid mis on säilinud piisavalt suurel määral, et pole minetanud mälestise tunnuseid. Kunstimälestiste puhul puudub universaalne mälestise tunnuseid ja mittetunnuseid mõõtev skaala. Mittemälestiseks tunnistamine on alati konkreetsest objektist lähtuv arutelu ja kaalumise koht, mis lõpuks ei pruugi erinevate inimeste vahel konsensust saavutada. Kunstimälestise mittemälestiseks tunnistamine on muinsuskaitseameti praktikas pigem erandlik otsus. Ka kunstimälestiste peainspektor Linda Lainvoo on arvamusel, et kui kunstimälestisest on säilinud ainult fragment, on see endiselt osa mälestisest.

2.4. Millal ikoon ei ole enam ikoon ja mis ta siis on?

Põlenud ikoonide olukorraga lähemalt tutvudes tekkis kõikidel töötoas osalenutel rida küsimusi: mis saab pühapiltidest edasi? Kas põlenud/kadunud näoga pühak sobib palvelasse?

---

[92]MKA, A-13230: Ikoon. Mälestise registrinumber 21662. Konserveerimistööde aruanne, 2017.
[93] Tegevuskava, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21660 (vaadatud 26.04.2018)

Kas tegemist on üldse veel ikooniga? Kui ei ole, siis mis ta on? Kas ainult mälestis? Kas museaal?

Usklike jaoks on ikoon sillaks jumalariiki. Kui inimene palves ikooni poole pöördub, saab ta osa jumalikust väest ja leiab oma hingele pelgupaiga.[94] Seega on pühapildil mitu erinevat ülesannet. Ikoonimuuseumis toimunud ikoonimaailma sissejuhatavas loengus ütles Orest Kormašov, et ühel ikoonil võib kokku olla kuni 27 erinevat funktsiooni.[95] Eristatakse seitset peamist funktsiooni:[96]

1. Kiriku ilu ülistamine – pühakoda peaks olema nii ilus ja ülev kui võimalik, eriti interjööris, kus usklikud usu kummardamiseks kogunevad.
2. Usu küsimustes juhendamine – ikoon annab visuaalses keeles edasi usu tähtsamaid sündmusi ja algtõdesid: Jeesuse inkarnatsioon, ristilöömine, ülestõusmine, tema suhtlus rahvaga, imeteod jne. Kõik inimesed ei ole literaadid ja lihtinimesel ei pruugi olla jõudeaega lugemiseks. Seetõttu on ikoon hea vahend, kuidas usku ja sellega seonduvat efektiivselt representeerida.
3. Usu meelde tuletamine – inimesel on kalduvus unustada, siinkohal kasutatakse ka terminit „spirituaalne uinumine“. Olenemata sellest, et inimene võib teada palju kristluse kohta, kipuvad tal need algtõed igapäeva toimetuste ja murede tõttu ununema. Ikoonide eesmärgiks on spirituaalselt uinunud inimese üles äratamine ja tema õigele rajale tagasi suunamine.
4. Ikoonil kujutatud prototüüpide tavainimesele lähemale toomine – ikoonil kujutatud persoonid asuvad olemise kõrgematel tasanditel kui inimene oma olmelises elus. Kui aga inimene seisab ikooni ees, mõtleb ta pühapildil kujutatud konkreetsele isikule ja sündmusele. Sellest tulenevalt mõtiskleb ta puhtamaid ja kõrgemaid mõtteid ning tema tundemaailm avardub. See funktsioon toob kõige paremini välja ikooni põhiolemuse. Ikoon ei ole eesmärk iseenesest ning ta ei kanna esteetilist ülesannet, ükskõik kui meisterlikult ta teostatud on. Ikooni olemus on sümboolne, sügavalt isiklik kogemus, kandes inimest kõrgematesse spirituaalsetesse sfääridesse.
5. Prototüüpidega sarnanema innustamine – mida rohkem on ikoonidel pühasid isikuid kujutatud, seda enam on inimesel võimalik nendega lähedasemaks saada ning nende sarnaseks püüelda. Tegemist on ühe peamise ikonoklasti vastuargumendiga.

---

[94] S. Minin, Õigeusu ikoon Eestis. Tallinn: Revelex, 2009, lk 11.
[95] Orest Kormašovi ekskursioon Ikoonimuuseumis, 08.08.2017.
[96] C. Cavarnos, Orthodox iconography. Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1992, lk 30.

6. Aitavad kaasa inimese paremaks saamisel – ikoonid muudavad inimese iseloomu, tema terviklikkust ja pühitsetust. Ikoon jagab moraalseid ja spirituaalseid suuniseid, mis aitavad inimese iseloomul areneda, paremaks muutuda. Antud funktsiooni printsiip seisneb inimese mõttejõul – inimene muutub tänu oma mõttetegevusele.
7. Jumalateenistuse läbiviimises osalemine – nagu pühad hümnid ja muusika kannab ikoon eesmärki kummardada Jumalat ja austada pühakuid. Ikoon juhatab hinge nähtavalt nähtamatule, mateeriast hingelisele, sümbolilt prototüübile. Uskliku esimene rituaal kirikusse sisenedes on ikooni ette, mille järgi kirik on nimetatud, põleva küünla asetamine. Seejärel ta kummardab ikooni ees, teeb käega ristimärgi ja lausub lühikese palve.

Ikooni olemus sõltub tugevalt tema välimusest ja maalingu olukorrast. Kui ikooni välimus muutub teatud suurusjärgus, muutub ka ikooni olemus. Pühapildi kõige olulisemad funktsioonid ei kanna enam oma eesmärki ja ikooni sakraalne kasutatavus kaob. Piirissaare ikoonid, mis oma sakraalsed omadused on minetanud, võib üldistavalt jagada kolme suuremasse gruppi:

1. Põlenud/kadunud paledega pühakud, kuid kõik muu on taastatav (ill 11).
2. Alumine pool ikoonist on alles, ülemine osa on söestunud (ill 12).
3. Suurem osa ikoonist on jäädavalt hävinenud (ill 13).

11. Põlenud palgega Neitsi-Maarja.

12. Alumine pool alles, ülemine söestunud.

13. Suurem osa ikoonist on hävinenud.

Kolmanda grupi pühapiltidega on selge, et säärase kahjustuste ulatusega ikoone pole võimalik palvelasse tagastada ega ka taasluua pildilist ja esteetilist tervikut. Samas kannavad antud ikoonid mitmeid uusi väärtusi. Näiteks maalitehniline informatsioon, mida nad tänu erinevate ülesehituskihtide paljastumisega pakuvad. Teiseks nad on selgeks mälestuseks ja jäljeks

saatuslikust tulekahjust, mis lisab neile loo väärtuse. Lisaks veel fragmendiväärtus, mis on pikemalt lahti seletatud allpool asuvas väärtuste tabelis (vt lk 46).

Palju keerulisem ja lõpuni õigete vastusteta on kahe esimese grupi ikoonide tulevik. Omavahel põrkuvad ilmalik ja jumalik, kultuurimälestise väärtused versus pühaeseme väärtused ja sellest tulenevad reeglid, piirangud ja võimalused. Olukorrale lisab keerukust ka asjaolu, et Piirissaare vanausuliste kahe lõhenenud kogukonna vahelised lahkhelid omandiõiguse küsimustes lükkavad palvela taastamise võimalikkuse kaugesse tulevikku.[97]

Usklik ei saa leida lohutust ega tuge pühapildist, millel kujutatu on moonutatud või hävinenud. Põlenud näoga Neitsi Maarja ei vii usklikku kõrgemasse hingelisse seisundisse, pigem tekitab see temas õudu. Muinsuskaitseameti kunstimälestiste peainspektor Linda Lainvoo tõi välja ühes pärast põlengut antud intervjuus kujundliku võrdluse. Piirissaare palvela põlengut kajastavates uudislugudes ei näidatud kordagi põlenud ikoone. Võrdluseks tõi Lainvoo, et niisamuti ei näidata avalikkusele fotosid autoavariis hukkunud inimestest.[98] Kiriku eeskiri näeb ette, et sakraaltunnused minetanud ikoon, nagu ka kõik teised kirikuriitustega seotud otstarbe kaotanud esemed, ei kuulu lihtsalt äraviskamisele. Ka nö pühade jäätmetega tuleb väärikalt ja austusega ümber käia. Võimalusel pühaesemed põletatakse, millest tekkinud tuhk kogutakse kokku ning maetakse mitteläbikäidavasse kohta. Ebatavaline pole ka praktika, kus kahjustustega ikoone värskendatakse ülemaalingutega, mida teostab ikoonimaalija. Seega oleks põlenud Jumalaema nägu ja teised puuduvad detailid teoorias võimalik taastada. Antud ikoonidega tuleb arvestada aga aspekti, et tegemist on riiklike kunstimälestistega. Ikooni tunnused minetanud pühapilt ei ole kaotanud kunstimälestise staatust, mis tuginedes kaasaegsele väärtuste tüpoloogiale, seab neid samu väärtusi kaitsvad piirangud. Kunstimälestis on teos – kunstilise, kultuurilise, usundilise, ajaloolise, etnograafilise või teadusliku väärtusega asi, kollektsioon, asjade kogum või ehitisest eemaldatud osa, mis kajastab Eesti kultuuriruumi ja visuaalse keskkonna arenguid ja

---

[97] Vaidlus Piirissaarel: kes saab palvemaja kindlustusraha? – Tartu Postimees, https://tartu.postimees.ee/3717229/vaidlus-piirissaarel-kes-saab-palvemaja-kindlustusraha (vaadatud 12.04.2018)

[98] Kunstimälestiste peainspektor: meie kirikud on väga rikkad kunstimälestiste poolest. – Terevisioon, ETV, https://etv.err.ee/v/meelelahutus/terevisioon/terevisiooni_lood/8d82488b-fded-4235-b96b-ee5fb43859c3/kunstimalestiste-peainspektor-meie-kirikud-on-vaga-rikkad-kunstimalestiste-poolest (vaadatud 10.04.2018)

olulisi protsesse.[99] Objekti kunstimälestiseks tunnistamisel arvestatakse järgmise kaheksa kriteeriumiga:[100]

1) haruldus - mälestiseks tunnistatakse objekt, millel on ajalooline, esteetiline, teaduslik või sotsiaalne tähtsus ning mis on oma vanuse, liigi, päritolu, materjali, ikonograafia, säilivuse, vms. suhtes unikaalne või kuulub väheste teadaolevate/säilinud eksemplaride hulka;
2) päritolu - arvestatakse, kas objekti seosed asukohaga ja omandisuhted on teada;
3) kuulumine asjade kogumisse - arvestatakse, kas objekt kuulub eesmärgipäraselt loodud/tekkinud asjade kogumisse (näiteks kirikuinventar, mööblikomplekt, serviis, jne);
4) valmistaja - arvestatakse, kas valmistaja on objekti juures oluline ja vastavalt sellele meister või ettevõte äratuntav (märkide, säilinud kataloogide, stiilikriitika, vms alusel);
5) vanus - arvestatakse objekti teadaolevat vanust;
6) säilivus ja terviklikkus - arvestatakse, mil määral on originaalsubstants säilinud või restaureerimise käigus asendatud/asendatav;
7) seisund - arvestatakse objekti seisundit (sealhulgas selle stabiilsust) mälestiseks tunnistamise ajal;
8) kasutatavus - arvestatakse, kas objekt on kasutusel oma algsel otstarbel või museaalse objektina (tingitud seisundist, mitme samaväärse eseme olemasolust, vms).

Kui muuta perspektiivi ja tuua ikoonid oma eesmärgipärasest rollist välja, siis mitteusklik näeb enda ees maali/kunstiteost. Kuigi nähtav erineb kardinaalselt sellest, mida näeb ja kogeb palvetaja, säilib siiski austus püha pildi ees.[101] Vaataja imetleb ikooni ennast, selle värve, pintslilöögi meisterlikkust, kullatise sära jms, isegi siis, kui ta kujutatu süžeed ja sümboleid ei tunne. Ka ilmalikus inimeses võivad teatud objektid esile kutsuda aukartuse, imepärasuse ja ülevustunde. Teoste olulisus peitub väärtustes ja tähendustes, millega inimesed neid seostavad.[102]

---

[99] Muinsuskaitseamet, https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/kunstimalestised (vaadatud 10.03.2018)
[100] Muinsuskaitseamet, https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/contenteditors/Kunst/kunstimalestiseks_tunnistamise_kriteeriumid.pdf (vaadatud 10.03.2018)
[101] K. Onasch, Ikoonid. Lummus ja tõelisus, lk 275.
[102] K. Konsa, Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2014, lk 52–81.

Paljude õigeusklike jaoks on aga tänapäevani väga kaheldav (isegi vastuvõetamatu) ikoonide käsitlemine kunstilisest/esteetilisest vaatenurgast, unustades selle algse religioosse tähenduse.[103] Arhimandriit[104] Zinon Teodor[105] on mõtestanud ikooni tähendust: „Ikoon on loodud palve jaoks, hardaks eesseismiseks, aitamaks inimesel palves ühineda Jumalaga – see on Jumala lihakssaamise tunnistus. Kunstiteadlase ja palvetaja lähenemine ikoonile ei ole kaugeltki sama: ikoon pole vaid esteetiliseks vaatlemiseks. On liiga piiratud näha ikoonis vaid üht rahvakunsti liiki, üht kunstimälestist." Samas on ilmne, et ükski objekt ei ole võimeline kandma ja säilitama samu algväärtusi, kui teda ümbritsev kontekst on muutnud.[106] Osa väärtusi jääb uues situatsioonis alles, osa defineeritakse ümber ja lisanduvad uued väärtused. Sakraalsed tunnused minetanud ikoonile võib omistada mitmeid uusi väärtusi. See, et pühapilt enam palvelasse ei sobi, ei tähenda, et sellel poleks ajaloolisi, esteetilisi, kunstilisi, päritolu, harulduse, seose, informatsiooni, aga ka näiteks poliitilisi väärtusi. Järgnevas tabelis on püütud üks ikoon paigutada väärtuste tüpoloogiasse lähtudes nii kunstimälestise kui ka sakraalse objekti seisukohalt. Tabeli koostamisel on kasutatud Kurmo Konsa raamatut „Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile", milles on autor kokku koondanud pärandiga seotud erinevad lähtekohad ja probleemid.[107]

---

[103] Ikoonid – kunst või usk? – Eesti Päevaleht 16.07.2011, http://epl.delfi.ee/news/kultuur/ikoonid-kunst-voi-usk?id=51299997 (vaadatud 13.03.2018)
[104] Õigeusu kirikus munga vaimulik auaste, mis eelneb piiskopile.
[105] Nüüdisaegne Venemaa ikooni- ja freskomaalija.
[106] W. Lipe, Value and Meaning in Cultural Resources. – H. Cleere, Approaches to the Archaeological Heritage. Cambridge: Cambridge University Press, 1984, lk 2.
[107] K. Konsa, Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile, lk 52–81.

<table>
<tr><td colspan="2">PROBLEEM: Jumalaema pale on hävinenud, ülejäänud maaling on säilinud ja taastatav.
„Smolenski Jumalaema“, reg. nr 21657 (ill 14).</td></tr>
<tr><td colspan="2">
14. Põlenud palgega Jumalaema, ülejäänud osa ikoonist on võimalik taastada.</td></tr>
<tr><td colspan="2">VÄÄRTUSED JA FUNKTSIOONID</td></tr>
<tr><td>Sakraalne, kogudus</td><td>Ilmalik, kunstimälestis, riik</td></tr>
<tr><td colspan="2">Vaimne, religioosne väärtus</td></tr>
<tr><td>Ikoon pole enam kasutatav.
Ikoonil kujutatud algkuju, prototüüp on moondunud, ta pole enam äratuntav.
Ikoon oleks kasutatav, kui Jumalaema nägu taastataks.

Ikoonidel kujutatud isikute nägude nimetamisel on konkreetne termin „palg, pale“, mis tähistab jumala-sarnasust, vaimsust, midagi kaunist ja üllast, püha.[108]
Seega põlenud palg on juba iseenesest midagi õõvastavat.</td><td>Seotus kiriku, üleloomuliku maailma, konkreetse usundi ja palvelaga on alles.

Ikoon on seotud Piirissaare vanausuliste ja nende palvelaga.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ajalooline väärtus</td></tr>
<tr><td>Kujutades ajaloolise aja sündmusi, säilitab ikoonil nähtav alati ka teatava ajavälisuse. Ikoon ühendab endas kristliku ajakäsituse kaks eelkirjeldatud aspekti — ajaloolise aja ja igaviku.
Tihti kujutatakse ikoonidel kompositsioonilises ühtsuses ühisel tasapinnal eri paigus ja aegadel toimunud sündmusi.</td><td>Esindab üht kindlat kultuurilist nähtust. Seotud Frolovi koolkonnaga, kindlale ajalooperioodile tüüpiline, silmapaistev objekt.</td></tr>
</table>

[108] K. Erikson, Ikooni olemusest ja maalimisest, lk 145.

Simultanismi tekke tingimuseks on mütoloogiline mõtteviis, mille jaoks sündmuste toimumises ei eksisteeri ajalist järgnevust ning kus eriaegsed nähtused võivad ühineda.[109]	
Sotsiaalne väärtus	
Objektid omandavad sotsiaalse väärtuse siis, kui mingi kogukond leiab, et need on nende jaoks olulised. Ilmselt on ka antud ikoon kogukonnale endiselt oluline, olenemata, et seda ei saa palvelasse sellises olukorras tagastada.	Sotsiaalne väärtus on ainult tänapäevane, käesolev väärtus. Väga sageli kombineerub sotsiaalne väärtus ajaloolise või sümboolse väärtusega. Kui aktuaalne sotsiaalne väärtus kaob, võib see muutuda ajalooliseks väärtuseks.[110] Ikoon kuulus ikonostaasi, mida pidasid oluliseks vanausulised.
Esteetiline väärtus	
Vanausulised olid veendunud, et puhta meelega maalitud ikoon on ilus.[111] Samas tuleb meeles pidada, et uskliku jaoks pole ilu ja rõõm esteetilised kogemused, vaid puhtalt vaimsed.[112]	Objekt ei pea tingimata olema valmistatud kunstiteosena, et omada esteetilist väärtust. Antud ikooni terviklik vaadeldavus on lõhutud. Samas on säilinud suurem osa meisterlikust maalingust, mida on võimalik taastada.
Kunstiväärtus	
Ikoon ei oma kunagi otseselt kunstiväärtust.[113]	See, mida kunstiks loetakse, sõltub kontekstist. Kunstiväärtusega on tihedalt seotud esteetiline väärtus, aga nad ei ole lahutamatult seotud. Antud objekt on kunstiväärtuslik näide vene traditsioonilisest ikoonimaalist.
Sümboolne väärtus	
Ikoonil kujutatud algkuju/prototüüp on moondunud, ta pole enam äratuntav. Kuna ikoonimaali üheks oluliseks lähtekohaks olev Pühakiri on paljuski edastatud sümbolitena, on sümbolil ka ikoonimaalis oluline osa.[114]	Sümboolne väärtus on väga tihti seotud religioossete väärtustega. Sümboolne väärtus annab konteksti ja tähenduse igapäevaelule, iseloomustab teatud piirkonnale ja rahvale iseloomulikke tunnuseid.[115] Antud ikoon on osa ühest tervikust, mida vanausulised oluliseks pidasid.

[109] K. Erikson, Ikooni olemusest ja maalimisest, lk 146.
[110] K. Konsa, Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile, lk 71.
[111] M. Paaver, "Puhta silmaga" Vene Vanausulised Eestis, http://www.starover.ee/est/index.html (vaadatud 29.09.2017)
[112] C. Cavarnos, Orthodox iconography, lk 30.
[113] Samas, lk 30.
[114] K. Erikson, Ikooni olemusest ja maalimisest, lk 144.
[115] K. Konsa, Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile, lk 76.

Poliitiline väärtus	
Kaudselt on poliitiline väärtus olemas, mis seisneb vanausuliste tagakiusamises mitmete erinevate jõudude poolt.	Võttes arvesse, et tegemist on vene vanausuliste kogudusega seotud objektiga, on sellel kindlasti Eesti vabariigis poliitiline väärtus.
Teaduslik, informatsiooniline, teabeväärtus	
Kõik inimesed ei ole literaadid ja lihtinimesel ei pruugi olla jõudeaega lugemiseks. Seetõttu on ikoon hea vahend, kuidas usku ja sellega seonduvat efektiivselt representeerida. Vanausuliste jaoks oli ikoon autoriteedilt samaväärne kirjasõnaga.[116]	Teaduslik väärtus on seotud objektis leiduva informatsiooniga ja selle kasutamisega uurimisallikana.[117] Antud objekti saab kasutada materjalide ja maalitehnilisteks uuringuteks.
Kasutusväärtus, kasutatavus	
Ikoon oleks kasutatav, kui Jumalaema pale taastataks. Kas kogukond soovib põlengut mäletada?	Objekti abil on võimalik interpreteerida sündmusi, kogemusi, ajaloolisi teemasid, inimesi, struktuure, piirkondi ja tuua välja nende erisuguseid aspekte. Kasutusväärtus kajastab objekti väärtust teabeasutustele näituste, haridusprogrammide jms seisukohast. Kasutusväärtuse realiseerimiseks on vaja objekti oskuslikult interpreteerida ja esitada.[118] Koostöös kogukonnaga võiks antud ikoon olla osa näitusest/muuseumist. Antud ikoon edastab väga ilmekalt Piirissaare põlengu traagilist lugu.
Sentimentaalne, tundeväärtus	
Ilmselt on antud ikoon Piirissaare kogukonna liikmetele endiselt oluline. Ikoonil puudub iseseisev maagiline mõjujõud, vaid kooskõlas kanoonilise kunsti toimemehhanismiga eksisteerib tema identsus prototüübiga vaataja jaoks ja tema kaudu.[119]	Tegemist on väärtustega, mis on iseloomulik isikule või perekondlikule tasandile. Sellise väärtusega on objektid tavaliselt niikaua, kuni elab neid väärtustanud inimene, osa objekte antakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale.[120]
Haruldus, rariteetsus	
Vanad või vanas stiilis ikoonid omavad suuremat väljendusjõudu.[121]	Objekt on väärtuslik, kui ta on haruldane, ebatavaline või kindlat tüüpi esemete eriti

[116] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja..., lk 55.
[117] K. Konsa, Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile, lk 77.
[118] Samas, lk 78.
[119] K. Erikson, Ikooni olemusest ja maalimisest, lk 143.
[120] K. Konsa, Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile, lk 78.
[121] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja..., lk 40.

	suurepärane näidis. Harulduse, rariteetsusega peavad kaasnema ka muud väärtused. Haruldus tugevdab, muudab tähtsamaks teisi väärtusi. Kui objektil on ajalooline ja lisaks veel rariteetne väärtus, siis suurendab see veelgi objekti väärtust.[122] Võib öelda, et antud ikoon on oluline, kuna sama pärandit esindavaid objekte on tänu tulekahjule vähem.
Terviklikkus, täielikkus, autentsus	
Ikoon pole enam terviklik. Ikoonil kujutatud algkuju, prototüüp on moondunud, ta pole enam äratuntav.	Antud väärtus kajastab seda, kas objekt on terve, ilma suuremate kahjustusteta, terviklik, algses, originaalses või väga originaalilähedases olukorras. See ei tähenda aga, et selle kriteeriumi rakendamiseks peab objekt tingimata olema algses, originaalses olukorras. Muutused võivad hoopis suurendada objekti tähtsust.[123] Võib öelda, et antud ikoon on oluline, kuna sama pärandit esindavaid objekte on tänu tulekahjule vähem. Ikoon eraldi ja koos grupiga on märk/tõestus tervikust, mis originaalkujul igaveseks kadunud. Fragment ei too silme ette kunagi olnut, ei suuda edasi anda algset tervikut. Küll aga annab fragmendi säilitamine/eksponeerimine võimaluse mäletada, loob tervikust mingisugusegi ettekujutuse. Lisaks paneb ehk rohkem mõtlema, väärtustama, nägema seda, mis on veel alles. Seega on fragment ka märk kaduvusest. Tihti on nii, et tervikut vaadates ei pöörata tähelepanu detailile, sageli ei panda tähele, mis moodustab terviku. Samas just neid tegureid hakatakse märkama fragmendi puhul.
Päritolu	
Vanausulistele on oluline, kes, või täpsemalt kuidas on ikoon maalitud. Ikoonimaalijalt nõutakse suurt vagadust ja pühendumist. Ikoonimaalimine on vaimulik tegevus. Näiteks oli mõeldamatu, et ikoonimaalija maaliks vabal ajal ilmalikke asju.[124]	Kunstiteoste päritolu on väga oluline. Päritolu kajastab info olemasolu objekti omanike ja kasutamise konteksti kohta.

[122] K. Konsa, Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile, lk 79.
[123] Samas, lk 79.
[124] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja..., lk 37.

Kultuurimälestiste väärtuste tüpoloogiat lähemalt vaadeldes on näha, et kõik ikooni esialgsed funktsioonid on otseselt või kaudselt uute väärtusgruppidega kaetud. Algfunktsiooni kadumisel ei pruugi ikooni kui pärandi väärtus langeda, vaid see võib lausa suureneda. Kuna kunstimälestistel puudub ühtne väärtuste mõõdik, siis väärtuste analüüsimisel aitabki erinevate kriteeriumite hindamine ja kõrvutamine.

3. Ikoonide restaureerimine

Antud magistritöö põhiosa moodustab praktiline töö, mille alla kuulub Piirissaare palvelas asunud kolme ikooni restaureerimine (ill 15).

15. Ikoonide asendiplaan ikonostaasis. Fotod enne ja pärast põlengut.

1. “Ülestõusmine põrguhauda laskumisega” reg. nr 21667
2. “Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema” reg. nr 21664

3. “Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga” reg. nr 21668

Restaureerimisel kasutatud materjalide täpsed nimed, koostised, vahekorrad ja päritolu on välja toodud töö lisas restaureerimispassides (vt Lisa 6).

3.1. "Ülestõusmine Põrguhauda laskumisega", Mark Grigorjevitš Solntsev

16. Ikoon enne restaureerimistöid.

17. Ikoon pärast restaureerimistöid.

Autor	M. G. Solntsev
Dateering	20. saj II veerand
Mõõtmed	91x71 cm
Omanik	Muinsuskaitseamet
Tähis	reg. nr 21667

Muinsuskaitseameti 16. mail 2016 koostatud vaatlusprotokollis on antud ikoon märgitud „hävinenud“.[125] Avariitööde II etapi konserveerimistööde aruandest leiab järgmise informatsiooni: „maalingu ülaosa tõenäoliselt hävinenud, allosa aga säilinud“.[126]

[125] Meilivahetus Muinsuskaitseameti kultuurimälestiste vaneminspektor Grete Nilpiga.

3.1.1. Ikonograafia

Ikooni ülemise veerise keskosas on kirjas ikooni pealkiri „*Voskresenie Khristovo*“ – Kristuse ülestõusmine (ill 18).

18. Ikooni pealkiri „*Voskresenie Khristovo*“.

Ikooni süžee pärineb 9. sajandi Bütsantsist ja põhineb apokrüüfilisel Nikodeemuse evangeeliumil, mis oli levinud ka Kiievi-Venemaal. Süžee, mida evangeeliumites on kujutatud väga dramaatiliselt[127], on oma olemuselt mahukas ja paljufiguuriline.[128] Ikoonil kujutatu on usklike seas äärmiselt olulisel ja austatul kohal, kuna Kristuse surmavalda laskumisega kaasnes halastus kõigile sealviibinutele, mitte ainult Vana Testamendi tegelastele. Kristus avas põrguväravad ja andis võimaluse mitte ainult väljavalituile, vaid kogu inimkonnale ülestõusuks ja lunastuseks.[129] Seetõttu on õigeusklike jaoks Kristuse ülestõusmist tähistav ülestõusmispüha üheks tähtsaimaks ja rõõmsaimaks usupühaks.[130]

Kristlik usutunnistus ütleb, et Kristus on „alla läinud surmavalda“, et ta käis „maa-alustes paikades“ või manalas – Hadeses. Vanadel Bütsantsi ja Vene ikoonidel ei ole kujutatud vahetult ülestõusmist ennast (st Jeesuse hauast väljumist), vaid neil on kujutatud Kristuse langemist Hadesesse, või veel täpsemini tema sealt väljumist.[131]

---

[126] MKA, A-12754: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestised. Konserveerimistööde aruanne. Avariitööde II etapp, 2016.
[127] K. Onasch, Ikoonid. Lummus ja tõelisus, lk 114.
[128] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=5569 (vaadatud 08.04.2018)
[129] H. Alfeyev, Christ the Conqueror of Hell. The Descent into Hades from an Orthodox Perspective. Crestwood (N.Y.): St. Vladimir's Seminary Press, 2009, lk 178–179.
[130] Н. Майорова, Г. Скоков, История русской живописи. Иконопись. Москва: Белый город, 2006, lk 68.
[131] H. Alfeyev, Christ the Conqueror of Hell. The Descent into Hades from an Orthodox Perspective, lk 9.

19. Kristus oma haua kohal.

20. Kristus põrgu varemetel.

Ikoonil keskosas on kujutatud kahel korral Kristust gloorias. Tema nimbuse taustal on rist, millesse on kirjutatud tähed OωN, mis moodustavad sõna "See, kes on" või "Olev".[132] 19./20. sajandil oli tavapärane kujutada nii uut (lääne) kui ka vana (ida) traditsioonilist ülestõusmise kujutamisvormi ühel ikoonil koos. Uuem kujutamisviis asetab aupaistes Kristuse oma hauale seisma (ill 19). Varasem vorm asetseb ikooni allosas, kus Kristus seisab maha löödud põrguvärava varemetel, mida on kujutatud kahe ristatud ristkülikuna (ill 20). Kristus on kinni haaranud Aadama käest, ühtlasi tõmmates välja ka esiisa järeltulijad ehk kogu inimkonna. Selle ikooni puhul on märkimisväärne, kuidas on kujutatud Kristust ja Aadamat. Vanematel ikoonidel hoiab Kristus kinni Aadama lõdvast randmest mitte käelabast (ill 21). See on sümboolne märk, et abi/lunastus on võimalik ainult läbi Jumaliku kohalolu.[133] Siinkohal võib tegu olla ühe näitega Solntsevile omasest ilmalikust kujutamisviisist, mida talle ette heideti ja mistõttu ta lõpuks konservatiivsest Frolovi töökojast lahkuma oli sunnitud (ill 22).

---

[132] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=5569 (vaadatud 08.04.2018)
[133] Ülestõusmispüha ikoonidele pühendatud ekskursioon, Ikoonimuuseum, 26.03.2018.

21. Traditsiooniline Aadama ja Kristuse kujutamisviis.

22. Aadam ja Kristus Solntsevi ikoonil.

Jumalapoja jalge ees palvetab esiema Eeva kõikide surnute eest. Põrgut on kujutatud Hadesena – suure punase elajana (ill 23).

23. Palvetav Eva ja põrgut kujutav punane elajas.

24. Pühakute ja prohvetite protsessioon.

Kristuse selja tagant kulgeb S-kujuline Vana Testamendi aegsete pühakute ja prohvetite protsessioon paradiisiväravate suunas. Mooses hoiab käes valgeid käsulaudu, Kristusest paremal asuvad kuninglikult riietatud Taavet ja Saalomon. Rongkäigu eesotsas seisab ingel koos Ristija Johannesega (ill 24). Veel üks kord kujutatakse Ristija Johannest ikooni alumises parempoolses nurgas, kus meenutatakse sündmusi Jeesuse kuulutustegevuse algusest.[134] Kristust on pärast ülestõusmist ilmunud Tiberi kaldal oma jüngrite ette. Paadis on kujutatud

[134] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=5569 (vaadatud 08.04.2018)

apostleid Johannes ja Jaakobus (ill 25). Peetrus on merre hüpanud, et kiiremini Kristuseni jõuda (ill 26).

25. Johannes ja Jaakobus.

26. Kristus ja Peetrus.

Ikooni vasaku serva keskosas on kujutatud inglit, kes Issanda käsul kuradi endaga võitleb (ill 27). Selle kohal ülemises vasakus nurgas on kujutatud ristilöödud Kristust. Risti all asuvasse Kolgata mäkke on maetud Aadama pealuu (ill 28). Selle stseeni all on kujutatud hetke, mil Peetrus avastab tühja hauakambri, mille põhjas asetseb Kristuse surilina (ill 29).

27. Ingel võitleb kuradiga.

28. Ristile löödud Kristus, Aadama pealuu risti all.

29. Peetrus avastab tühja hauakambri.

Ikooni ülemises paremas nurgas on kaks stseeni pattu kahetsevast röövlist (vene keeles *Rakh*), kes löödi risti koos Kristusega. Esimeses stseenis ilmub röövel paradiisi väravate ette, kus

põleva mõõgaga keerub (vene keeles *cherubim*) ta peatab (ill 30).[135] Ent kui *Rakh* oma risti näitab, lubatakse ta väravatest sisse. Järgmises stseenis on röövel juba paradiisis ja kõneleb prohvet Eelija ja Eenokiga (ill 31).

30. Keerub peatab röövli.

31. Röövel paradiisis Eelija ja Eenokiga.

3.1.1.1. Eeskujujoonised ja sarnased ikoonid

2008. aastal digiteeriti Kanutis Raja vanausuliste kogudusele kuuluva Gavriil Frolovi ikoonitöökoja eeskujujoonised, kokku 134 kavandit.[136] Kõik ülestõusmise ja põrguhauda laskumise teemalised eeskujujoonised on välja toodud töö lisas (vt Lisa 2). Põrguhauda ja ülestõusmist kujutavaid kavandeid on kokku seitse, millest neli on kompositsiooni poolest sarnased Solntsevi ikoonile. Antud kavandid lükkavad ümber eespoolt tehtud oletuse, et Solntsev on Kristust ja Aadamat vabamalt kujutanud (lk 51). Kõigil Frolovi töökojast pärinevatel eeskujujoonistel, kus põrguhauda laskumist on kujutatud koos ülestõusmisega, asub Aadama käsi Kristuse peopesas (ill 32 ja 33). Samas vanema versiooni (kui kujutatud on vaid põrguhauda laskumist) kavanditel hoiab Kristus kinni Aadama lõdvast randmest.

---

[135] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=5569 (vaadatud 08.04.2018)
[136] A. Uueni, M. Sermat, Ikooni eeskujujoonistest reprode valmistamine. – Ennistuskoda KANUT: Renovatum Anno, 2010, lk 49.

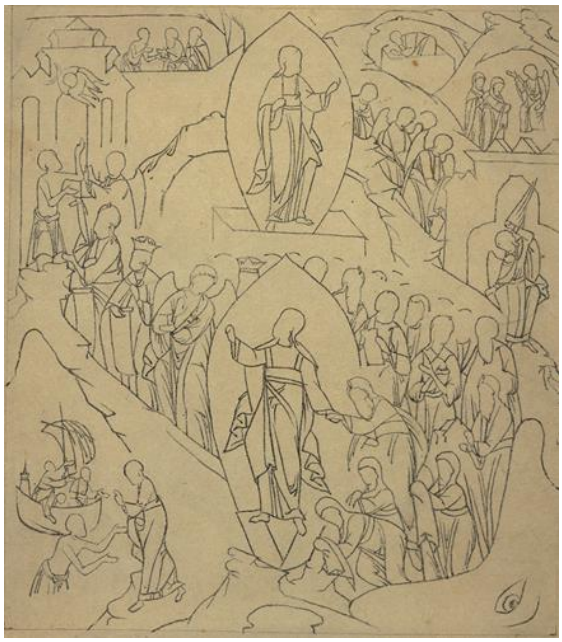

32. Frolovi töökoja eeskujujoonis.

33. Detail eeskujujooniselt.

Äärmiselt sarnase ikonograafilise ülesehitusega on Varnja vanausuliste palvelas asuv ikoon, mis on dateeritud 20. sajandi algusesse. Arvatavasti on tegu G.J. Frolovi töökoja ikooniga (ill 34).[137]

34. Vasakul Varnja palvelas asuv ikoon, paremal Solntsevi ikoon.

[137] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=27585 (vaadatud 08.04.2018)

35. Detail Varnja palvela ikoonilt.

36. Detail Solntsevi ikoonilt.

Ikoone detailis võrreldes eristub selgelt Solntsevi julge ja detailne pintslitöö. Eriti hästi ilmneb see arhitektuuri vabakäeliselt teostatud ornamentidel (ill 37 ja ill 38).

37. Detail Varnja palvela ikoonilt.

38. Detail Solntsevi ikoonilt.

3.1.2. Ikooni ülesehitus

Ikooni alusmaterjaliks on kaheksast umbes 5–15 cm laiusest lauast koosnev puittahvel. Puittahvli paralleelselt asetsevad mitteläbivad põõnad on alles ja väga heas seisukorras. Ikooni veerised koosnevad õhukestest puitliistudest (läbimõõt 4 mm), mis on puittahvli pinnale liimitud (ill 39). Veerise maalingupoolne äär on kumeraks lihvitud/lõigatud. Kollase

ookri tooni veerist piiravad väljastpoolt tumepunane ja kahvatum punane raamjoon, sisemisel äärel on tumepunase joonega raamistus.

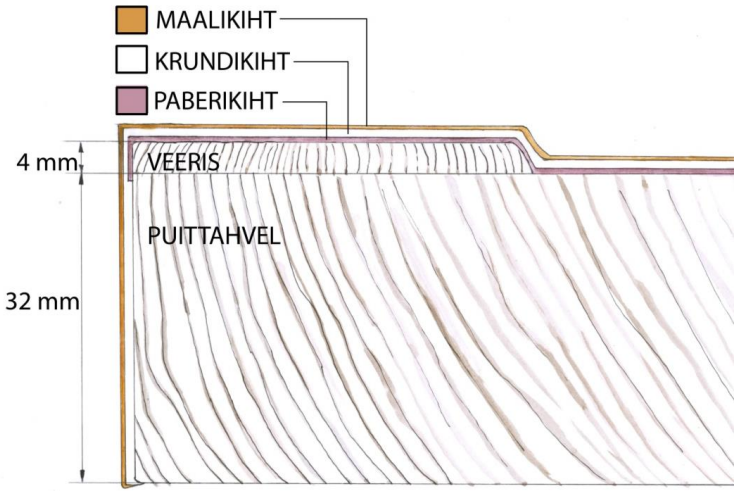

39. Ikooni ülesehitus.

Puittahvli pealmisele poolele on kleebitud õhuke paberikiht, mis ikooni küljel ulatub natuke üle veerise külje. Paberkihile on kantud kohati kuni 2–3 mm paksune krundikiht, mis ulatub ka ikooni külgedele. Krundikihist võetud proovile lahjendatud lämmastikhappe lahuse (HNO_3) lisamisel tekkis koheselt aktiivne keemiline reaktsioon,[138] mille käigus eraldus mullitades gaas (CO_2) ja tahke proov lahustus pea täielikult (alles jäi värvikiht ja krundi sideaine).

Lahustunud proovi lahusele lisati väävelhapet (H_2SO_4), mille toimel kaltsiumiioonide (Ca^{2+}) olemasolu korral peavad eralduma kipsi kristallid.[139] Pärast väävelhappe lisamist proovilahusele tekkis lahusesse koheselt valge, tihe sade ning mikroskoobi all olid nähtavad kipsikristallid (ill 40).[140] Reaktsioon on tõestuseks Ca-ioonidele. Gaasi eraldumine, materjali täielik lahustumine ja tõestus Ca-ioonide olemasolule viitab puhtale kriidikrundile ($CaCO_3$).

---

[138] $(CaCO_3) + 2HNO_3 \rightarrow Ca(NO_3)_2 + H_2CO_3$, reaktsioonil tekib nõrk süsihape, mis laguneb veeks ja süsihappegaasiks $H_2O + CO_2\uparrow$

[139] V. Tali, Kvalitatiivse poolmikroanalüüsi praktikum. Tallinn: Valgus, 1969, lk 66.

[140] $Ca^{2+} + H_2SO_4 \rightarrow CaSO_4 \downarrow$

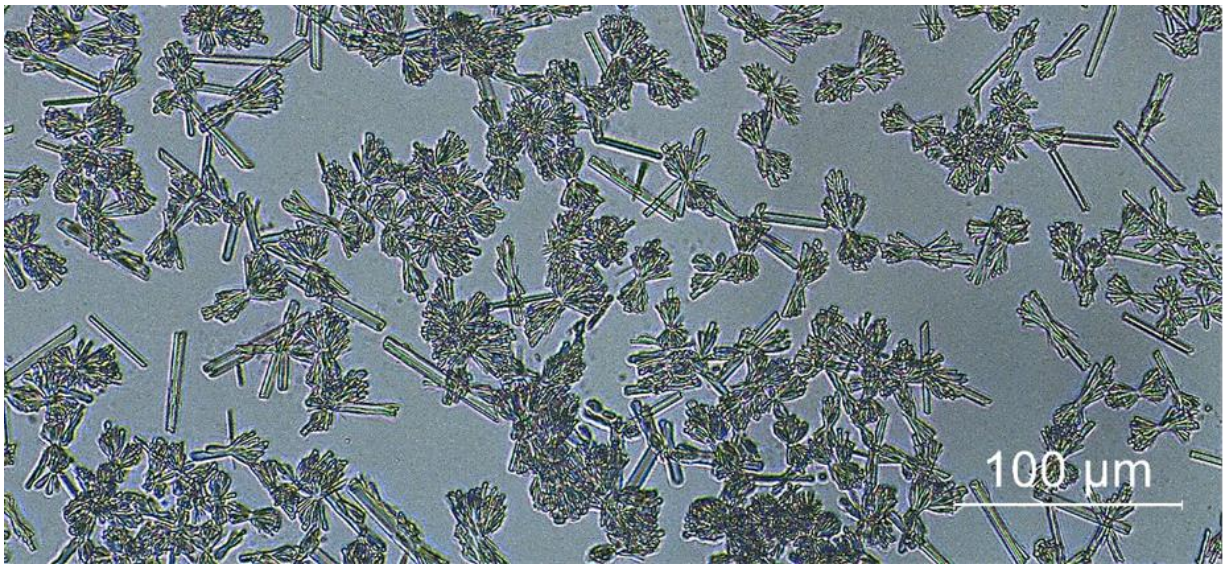

40. Krundi kipsikristallid.

Krundikihile on kantud ikoonil kujutatu alusjoonis. Visuaalse vaatlusega tehti kindlaks, et alusjoonis on krundikihti sisselõigatud. Mitmes piirkonnas on sügavad sisselõiked silmaga loetavad (eriti pühakute nimbused ja rüüvoldid). Pärast joonise peale kandmist on paigaldatud kullalehed. Kullatud on kõikide figuuride nimbused ja osade pühakute rüüdetailid.
Krundikihti katab Solntsevile omane pastoosne munatempera tehnikas maalikiht.[141] Traditsioonilise munatempera värvi sideaineks on munakollane, millele võidi lisada kalja, veini vm.[142]

Maalikihti katab tumenenud ning ulatuslike tulekahjustustega kattekiht. Ilmselt on tegemist naturaalse linaseemneõli baasil värnitsaga. Värnits on kuumutatud linaseemneõli, millele on kuivamise kiirendamiseks lisatud sikatiive (nt metallisoolasid). Antud kilejat kattekihti ikoonidel nimetatakse *olifa*-ks. Ikoonide puhul on traditsiooniliselt kasutatud linaseemneõli, millele on lisatud vaikaineid.[143] Linaseemneõli oksüdeerumisel õhuhapnikuga moodustuvad õlis molekulide vahel ristsidemed, mis tekitavad polümeerse struktuuri. Oksüdeerumine tingib õli rääsumise (vananemise, lagunemise). Rääsumise tunnusteks on õli tumenemine ning värvuse ja läbipaistvuse muutumine.[144]

---

[141] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21667 (vaadatud 10.03.2018)
[142] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954-1930) ja..., lk 50.
[143] Samas, lk 51.
[144] H. Peets, konserveerimiskeemia õppematerjal, http://www.kanut.ee/loengud/loeng05.pdf (vaadatud 17.04.2018)

3.1.3. Ikooni olukorra kirjeldus enne tulekahju

2006. aastal Muinsuskaitseameti poolt koostatud inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruandest leiab ikooni olukorra lühikirjelduse: „paremal serval laudise laudade vahel pragu, laud astangus. Keskosas värvikaod. Paks lakikiht tumenenud. Kullatis tumenenud“.[145] Mälestiste riiklikust registris leiab samal aastal Mariliis Paaveri poolt koostatud üldseisukorra kirjelduse: „Halb. Maalikiht paiguti irdunud. Paremal poolel jookseb ikooni ulatuses pikk vertikaalne pragu (markeerib alustahvli irdunud laudu)“. Olemasolev säilinud fotodokumentatsioon on ebakvaliteetne. Fotod on väikesemõõtmelised (467x700 pikslit) ja tehtud rakursi all, mistõttu ei saa neid detailis vaadelda.

2011. aastal teostas KAR-Grupp palvelas kahel korral mardikatõrjet. Tööde aruandest leiab antud ikooni kohta ühe lause: „Ikooni ümbrisraamis ja ikooni all paiknevas sahtlis leidus esimesel tõrjel elusaid mardikaid“.[146] Õnneks antud ikoonil mardikakahjustused puuduvad.

3.1.4. Ikooni olukorra kirjeldus pärast tulekahju

Kattekiht

Ilmselt on ikooni ülaosa hävinenud, kattekiht koos maalikihiga tundub olevat täiesti söestunud. Söestunud mustal pinnal on tänu värvikihi reljeefsusele võimalik aimata kujutatu piirjooni (ill 41). Ikooni alaosas on kattekiht äärmiselt tumenenud, vaevu on võimalik eristada maalikihi värve.

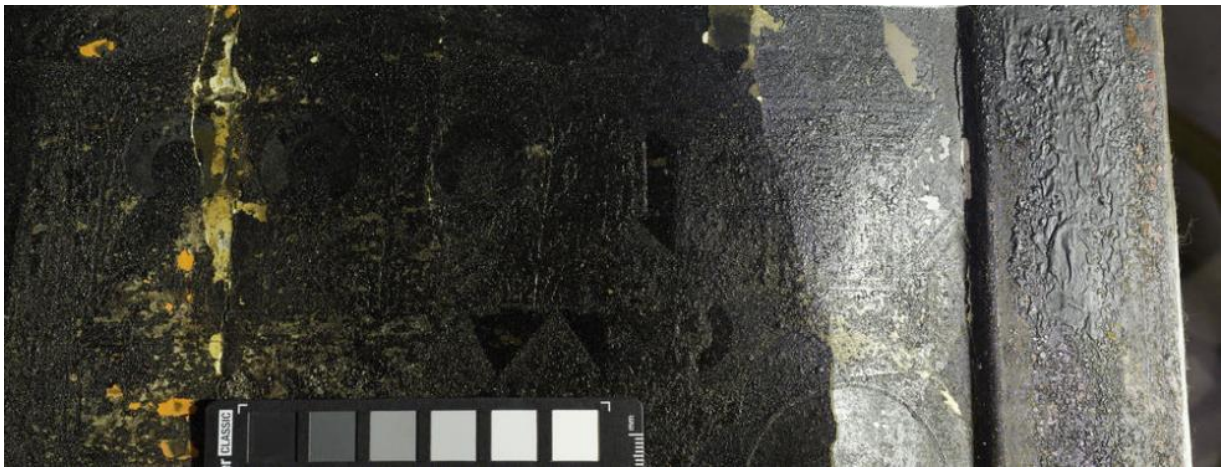

41. Ikooni söestunud ülaosa.

[145] MKA, A-9745: Piirissaare vanausuliste palvela. Inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruanne, 2006.
[146] MKA, A-10221: Piirissaare vanausuliste palvela. Palvela sisustus. Mardikatõrje tööde aruanne, 2011.

Maaling

Maalikiht on avariilises seisukorras. Maalikihil on ulatuslikud kuuma, otsese tule ja niiskuse kahjustused. Mitmes piirkonnas (eriti veerisel) on suured värvi- ja krundikihi kaod (ill 42). Mitmes piirkonnas on värvikiht väikeste tükkidena lahti või irdunud, ent üldiselt on värvikihi side krundikihiga küllaltki hea. Otsese tule kahjustuste piirkonnas (ikooni ülaosas) tundub värvikiht täiesti söestunud, ent kujutiste piirjooned on külgvalguses loetavad. Ikooni allääre veerisel on värvi- ja krundikiht koos puitliistuga aluselt lahti. Maaling on koos krundi- ja paberikihiga pea täies ulatuses puittahvlilt lahti või katusesse tõusnud (ill 43).

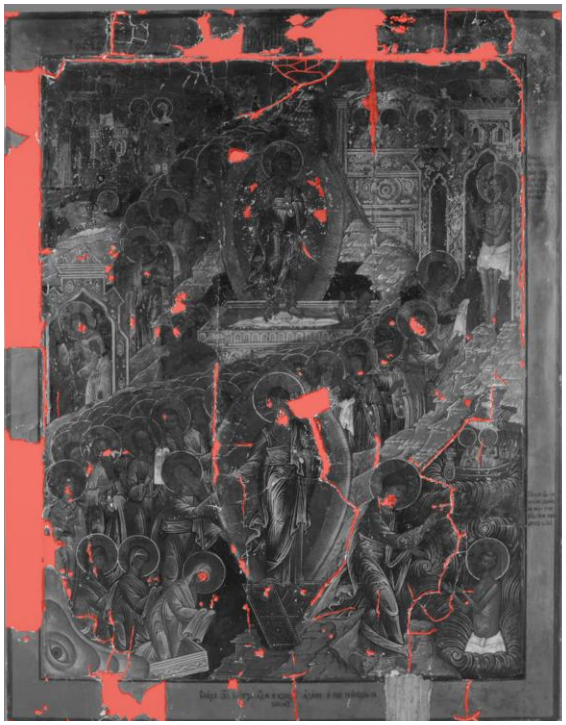

42. Punasega on märgitud värvikaod.

43. Rohelisega on märgitud lahtine osa.

Kullatis

Kandilised kullalehed on kinnitatud krundikihile alusjoonise peale. Kullatud on olnud kõikide figuuride oreoolid ning osade pühakute rüüdetailid (ill 44). Suuremate kullalehtede mõõdud on 6x6 cm ja 3x3 cm väiksematel.

Kullatis on pea täielikult maha kulunud ja kohati omandanud roheka alatooni. Selline toonimuutus paneb kahtlema, kas tegemist on ikka eheda kullalehega. Rohekas alatoon kullalehes võib viidata näiteks vasesisaldusele, seda hüpoteesi kinnitasid ka XRF-uuringud (vt lähemalt lk 68).

Mitmes piirkonnas on kullalehe pealne maalingukiht oma tooni muutnud, mis võimaldab täpselt järgida kullalehe piirjooni (ill 45).

44. Kullalehtede asetus.

45. Kullalehe piirjoon.

Alusjoonis

Visuaalse vaatlusega tehti kindlaks, et alusjoonis on krundikihti ilmselt peene nõelaga sisse kraabitud (ill 46). Mitmes piirkonnas on sügavad sisselõiked silmaga loetavad (eriti pühakute nimbused ja rüüvoldid).

46. Sisse kraabitud alusjoonis.

Krundikiht

Tegemist traditsioonilise[147] (loomse)liimi-kriidi krundiga, mille paksus ulatub 2–4 millimeetrini (krundi sisalduse määramine asub lk 57). Esineb ulatuslikke krundikadusid, eriti veeristel (ill 47 ja 48). Üldiselt on krundikihi side selle all oleva paberikihiga hea.

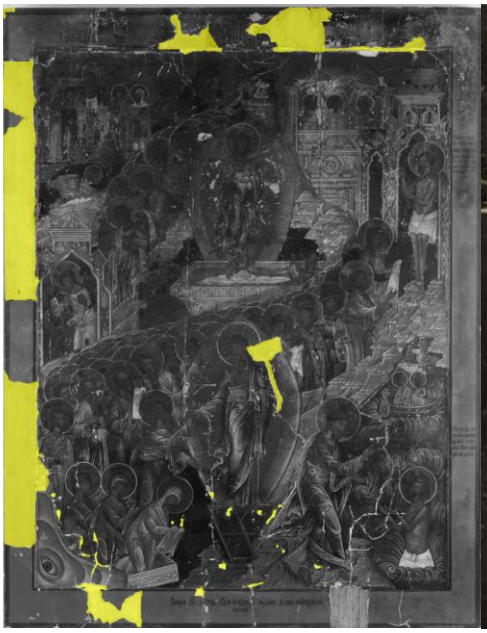

47. Kollasega on märgitud krundikaod.

48. Krundikadu ülemisel veerisel.

Paber

Paberi side selle peal asuva krundikihiga on hea. Paberi side alustahvliga on avariiline. Paberikiht on aluselt peaaegu terve ikooni ulatuses lahti või katusesse tõusnud.

Alustahvel

Alustahvli seisukord on rahuldav. Alustahvli tagaküljelt paremalt vasakule lugedes on neljanda ja viienda laua vahel väike pragu, mis on nähtav ainult ikooni esiküljelt, kus see ulatub läbi maalikihi. Tahvel on kergelt kaardus, määrdunud ja tolmune. Otsesed tule- ja kuumakahjustused puuduvad (ill 49).

[147] K. Erikson, Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954–1930) ja..., lk 50.

49. Ikooni alustahvel.

3.1.5. Uuringud

3.1.5.1. Mikrolihvid

Materjali mikroskoopuuringuteks võeti proovid üheksast erinevast kohast, kokku kaheksa värviproovi ja üks puiduproov. Puiduproovi analüüsi tulemuste kirjeldused asuvad leheküljel 69.

Proovid võeti erinevatelt värvipindadelt, piirkonnast, kus maalingukiht oli lahti või irdunud. Koos värvikihiga üritati kaasa haarata ka krundikiht. Proovide asukohad kaardistati täpselt proovide võtmise käigus. Mikrolihvide ristlõigete uuringutulemused vormistati tabelina, mis on ära toodud töö lõpus asuvas lisas (vt Lisa 3).

Ristlõigete uurimiseks valmistati mikrolihvid Technovit 2000 LZ sünteetilises vaigus ja vaadeldi stereomikroskoobiga Leica DM2500 M. Fotod on tehtud suurendusega 100–200 µm ja hiljem kihtide selgemaks lugemiseks *Photoshopi*-s töödeldud.

Ristlõigetelt võis kokku eristada kuni viis erineva paksusega krundikihti. Alumised kihid on paksemad kui ülemised. Osadel ristlõigetel on krundikihtide vahel näha liimikihti. Kullatis paikneb otse krundikihil, mis viitab õlikullatisele. Maalikihi ristlõigetelt ilmes, et Solntsev on maalinud maksimaalselt kaks värvikihti, kusjuures pealmine värvikiht on märkimisväärselt

õhem kui alumine (ill 50 – kihid 7 ja 8). Solntsevi lemmikvärviks olnud kollast ookrit,[148] leidub üllatuslikult vähe, ka puudub see maalingukihtide all. On teada, et kollase ookriga võidi katta terve maalikihi alune ala, et see hiljem välja kumaks ja pealmisi värvitoone murraks.

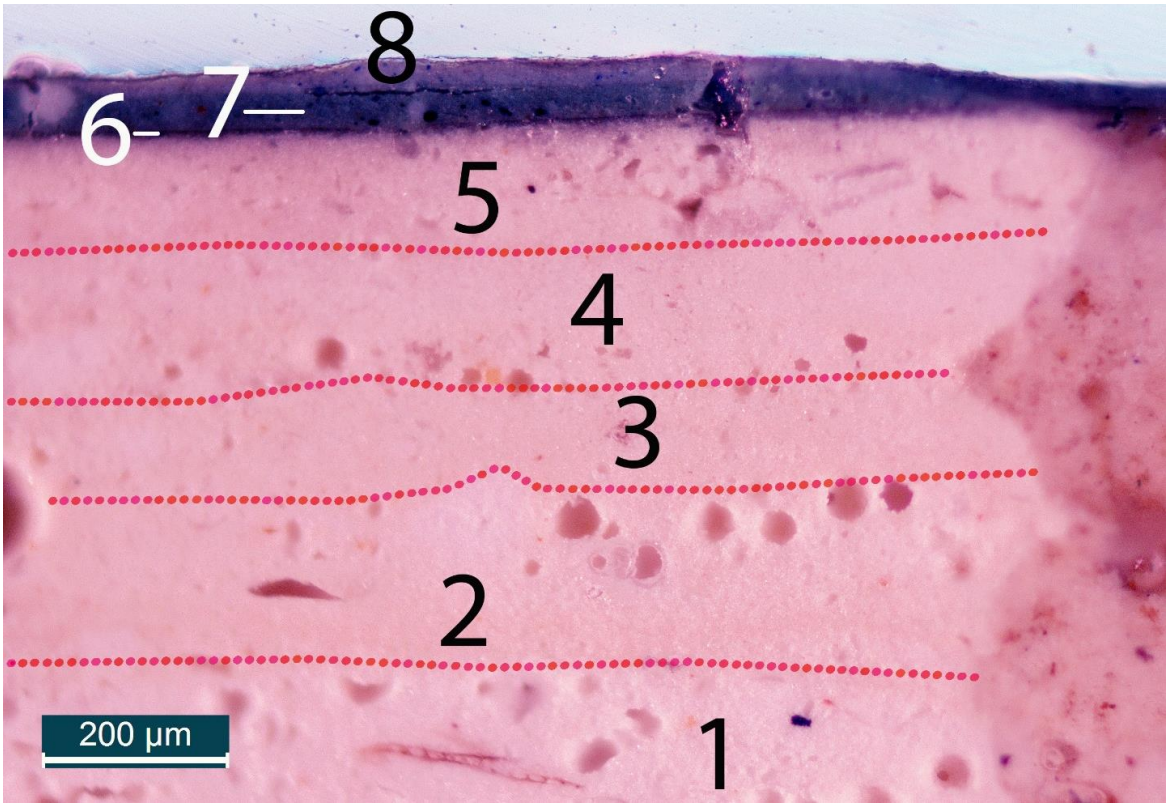

50. Maalikihi ristlõige.

3.1.5.2. Fotod infrapunakiirguses

Materjalid peegeldavad ja neelavad infrapunakiirgust[149] nähtavast valgusest erinevalt, mis võimaldab näha läbi mitmete ainete. Maalide puhul lasevad mustus, paljud laki- ja värvikihid infrapunakiirgust (osaliselt) läbi, krundikihilt peegeldub IR-kiirgus aga tagasi. IR-kiirgus neeldub süsinikus, mistõttu on võimalik näha maalikihi all olevaid süsiniku sisaldusega (nt pliiats, süsi, tint) alusjooniseid. Antud ikoonil tehti IR-kiirguses fotod kahel erineval meetodil.

[148] M.-L. Paaver, Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu, lk 493.
[149] Edaspidi lühendatult IR-kiirgus (lühend ingliskeelsest terminist *Infrared radiation*).

Enne kattekihi eemaldamist

Enne kattekihi eemaldamist tehti lähi-infrapuna fotod (IR-kiirgus 720–1060 nm).[150] Pildistamisel kasutati kohandatud peegelkaamerat, millest on eemaldatud infrapunatõkke-filter ning objektiivi katab filter, mis ei lase läbi nähtavat valgust.

Ikoonist tehtud fotol ilmes, et söestunud kihis (või selle all) on ikoonil kujutatu/või mingi osa sellest säilinud (ill 51 ja 52). Ikoonil kujutatu piirjooned on loetavad ka külgvalguses. Püstitati hüpotees, et ilmselt on erinevad pigmendid tulele erinevalt reageerinud – osad on põlenud rohkem, teised vähem ja sellest on tekkinud loetav tekstuur.

51. Ikoon IR-kiirguses.

52. Ikoon nähtavas valguses.

Pärast kattekihi eemaldamist

Pärast kattekihi eemaldamist tehti lähi-infrapuna fotod Osiris skänneriga (IP-kiirgus 1000–1700 nm). Fotodelt ilmnesid nii pliiatsiga tehtud alusjoonistused kui ka osaliselt alusmaalingud. Vabakäelised teostatud alusmaalingud tulid nähtavale eelkõige punaste ja roheliste värvitoonide alt (ill 53–56).

[150] Kõikide IP-kirguses tehtud fotode autoriks on Joel Leis.

53. Detail IR-kiirguses.

54. Detail nähtavas valguses.

55. Detail IR-kiirguses.

56. Detail nähtavas valguses.

57. Detail IR-kiirguses.

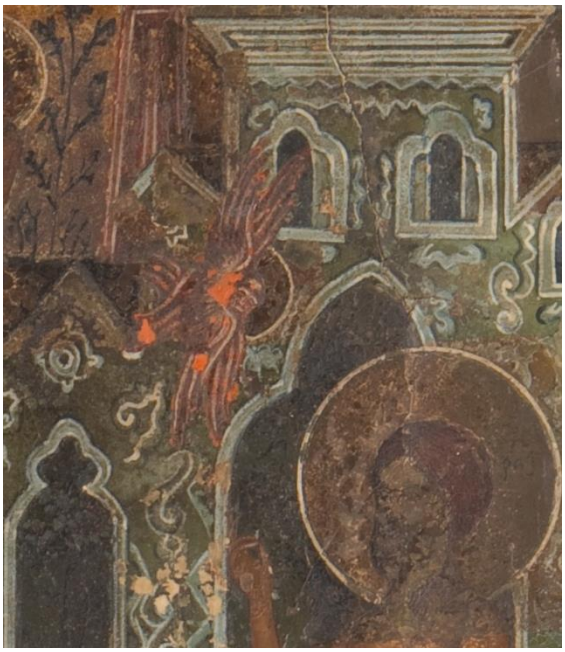

58. Detail nähtavas valguses.

Eriti vaba käega on visandatud arhitektuuril asuvad ornamendid (ill 57 ja 58).

3.1.5.3. XRF – röntgenfluorestsents elementanalüüs

XRF on röntgenmeetod, millega on võimalik määrata enamust perioodilisuse tabeli elementidest ja meetod sobib nii kvalitatiivseks kui kvantitatiivseks analüüsiks. Antud töös kasutati portatiivset käes hoitavat seadet, millega on võimalik röntgenkiire abil tuvastada objektil valitud punktis metallilise elemendi koostist (kvalitatiivne analüüs). Portatiivse XRF-ga analüüsitav punkt on ligikaudu 8 mm läbimõõduga ja kiir liigub kuni 3 mm sügavusele. XRF-ga on võimalik määrata maalikihis metalli sisaldusega värvipigmente.[151] XRF annab esmast infot, milliseid pigmente on kasutatud ning aitab teatud pigmendid välistada. Pigmendi koostise täpseks määramiseks on lisaks XRF-le vaja kasutada ka teisi instrumentaalanalüüse ning uurimistulemusi omavahel võrrelda. Kõik XRF uuringute tulemused koos proovide asukoha kaardistusega on tabeli näol välja toodud töö lõpus asuvas lisas (vt Lisa 4). Mõõtmised viidi läbi Eesti Keskkonnauuringute Keskuse aparaadiga spetsialist dr Riin Rebase poolt.

[151] H. Hiiop, M. Kurisoo. RODE altar lähivaates. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2016, lk 94.

Traditsiooniliselt on ikoonidel kujutatud figuuride ihutoonide värvis ühe koostisosana kasutatud pliivalget.[152] Kontrolliti, kas Solntsev järgis ikooni maalides seda traditsiooni ajal, kui valgetest pigmentidest oli näiteks tsink- ja titaanvalge palju lihtsamini kättesaadavad. Moosese pale otsaesise XRF-i analüüs kinnitas, et värvikiht sisaldab pliivalget $(PbCO_3)_2 \cdot Pb(OH)_2$.

Järgmisena kontrolliti kullalehe ehedust, mille tume ja rohekas alatoon tekitas teatud kahtlusi.

Proov	IKOON	DETAIL	VÄRV	PIGMENT	Au	Cu	Ag
1738	PÕRGU 21667	nimbus	kuld?	vask	<LOD	1.926	<LOD
1739	PÕRGU 21667	nimbus	kuld?	vask	<LOD	1.444	<LOD
1740	PÕRGU 21667	sõdur	kuld?	vask	<LOD	1.007	<LOD

59. Mõõtmised kullatud aladel näitasid ainult vasesisaldust (Cu).

XRF analüüs tehti kullatisel kolmest kohast, et tulemuses kindel olla – antud ikooni puhul pole kasutatud väärismetalli, ei kulla- (Au) ega ka hõbeda(Ag)lehte. Tabelis on välja toodud, et nii kulla kui hõbeda sisaldus puudub täiesti, seevastu tuvastati mõõtmisel vasesisaldus (Cu). Seega võib järeldada, et Solntsev on kulla imiteerimiseks kasutanud vaselehte (ill 59). Sellega on seletatav ka varasemalt küsimusi tekitanud „kullatise“ rohekas alatoon. Aja jooksul võib niiskes õhus tekkida vaskpindadele korrosiooniprotsessi tagajärjel pruuni või roheka värvusega paatinakiht.

Punastele värvialadele tehtud mõõtmistest ilmnes, et üksi pigment ei sisaldanud elavhõbedat, mis lubab välistada kinaveri (HgS) kasutamise. Küll aga leidus jälgi pliist ja rauast, seega võis Solntsev kasutada pliimenningut (pliipunane Pb_3O_4) ning punast ookrit (Fe_2O_3).

3.1.5.4. Alustahvli puiduliigi määramine

Alustahvli puidu määramiseks uuriti mikroskoobis puiduproovi ristlõiget. Mikroskoopilise uuringuga ei saa määrata puidu täpset liiki, vaid botaanilist perekonda. Sama perekonna

[152] N. P. Kondakov, Icons. New York: Parkstone Press International, 2009, lk 66.

lähedaste sugulasliikide puidul on samasugused mikroskoopilised tunnused. Täpsemal määratlemisel aitab palju kontekst, näiteks saab välistada Eestis mitte kasvavad liigid.[153]

Proov võeti ikooni alumiselt osalt, kohalt, kus veeriseliist aluselt lahti oli tulnud. Ristlõike fotosid võrreldi referentsfotodega *MicrolabNW* koostatud pildigaleriist.[154]

Mikroskoobi fotosid kõrvutades on näha, et ikooni alustahvli puidu struktuur sarnaneb männiga (ill 60 ja 61).

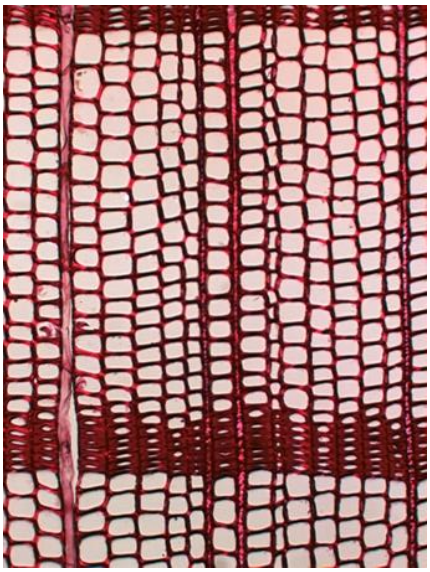

60. *Pinus,* mänd, foto: John P. Limbach.

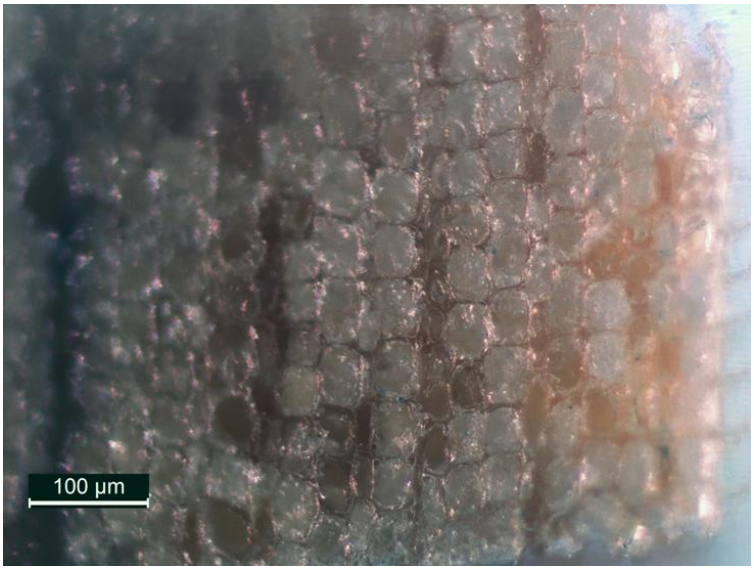

61. Alustahvlilt võetud puiduproovi ristlõige.

Seega võib tegemist olla hariliku männi, mägimänni või musta männi puiduga. Kuna mägi- ja mustmänd Eestis ei kasva, siis väga suure tõenäosusega on ikooni alustahvel tehtud hariliku männi puidust.

3.1.6. Restaureerimiskontseptsiooni püstitamine

Antud ikoon valiti nö konserveerimiskatseks/näidiseks, et näha, millise tulemuseni on võimalik Piirissaare kunstimälestisi, milledel osa maalingukihist on hävinenud, ent osa selgelt alles, konserveerida. Sarnases seisukorras on veel kaheksa ikooni. Antud ikoon valiti nö näidistööks, kuna tegemist on väga töömahuka ja intrigeeriva konserveerimistööga ning

[153] A. Läänelaid, Puiduliik on samuti oluline, https://christian-ackermann.tumblr.com/post/163130144873/puiduliik-on-samuti-oluline-kirjutab-ackermanni (vaadatud 06.04.2018)
[154] MicrolabNW Photographic gallery. Thousands of particles under the microscope, http://www.microlabgallery.com/WoodSectionFile.aspx (vaadatud 06.04.2018)

väljakutsega konservaatorile. Sooviti luua pretsedent, mida ja kuidas teiste samalaadsete kahjustustega ikoonidega on võimalik tulevikus edasi teha. Restaureerimiskontseptsiooni loomisel lähtuti objektist kui kunstiteosest, mitte kui sakraalsest esemest ning sellest tulenevalt seati eesmärgiks maalingu visuaalse terviku loomine.

Kuna ikooni originaalalus on niivõrd hästi säilinud – tulekahjustused puuduvad täiesti, mõlemad põõnad on alles ja putukakahjustused puuduvad (võrreldes samas palvelas asunud teiste ikoonidega, milledest mõned olid putukate poolt läbisöödud), siis otsustati, et maaling peab jääma oma originaalalusele.

Esmaseks eesmärgiks sai ikooni ulatuslike lahtiste pinnakihtide kinnitamine, et edasised uuringud ja tegevused võimalikud oleksid. Vaatlusuuringute tulemustele tuginedes oletati, et maalingu ülaosa on täielikult tules hävinenud. Seega järgmiseks ülesandeks seati väljaselgitamine, millises ulatuses on ikooni maalingukiht säilinud. Maalikihilt otsustati eemaldada „soovimatu materjal“, mis on alates loomise hetkest maalipinnale deponeerunud. „Soovimatu materjali“ all on mõeldud nii autori poolt lisatud maalingut kaitsvaid kihte, mis on ajas degradeerunud kui ka atmosfääris ringleva saaste või mingi konkreetse tegevusega kaasnenud produktide ladestumist teose maalipinnale. Otsused mida ja kui palju eemaldada, peavad lähtuma konkreetsest objektist ja tulemusest, mida soovitakse saavutada.[155] Kõnesolevat ikooni pole teadaolevalt varem konserveeritud, seega võib oletada, et maalipinda katab umbes 70 aasta vanune kihistus, mis on ajas tugevalt tumenenud. Lisaks on ikoon olnud igapäevases kasutuses palvelas, kus põletati viirukeid, küünlaid ja õlilampe, milleläbi on maalikihile akumuleerunud tolm, tahm, nõgi jms. Eelnevale lisaks on ikoon saanud otseseid tule- ja kuumakahjustusi, mis on kattekihti sulatanud ja veelgi moonutanud.

Säilinud maalikiht restaureeritakse (krundikaod täidetakse, värvikaod toneeritakse ja kaetakse kaitsva lakikihiga), et luua terviklik selgepiiriline kontrast säilinud ja mittesäilinud osade vahel. Eelneva põhjal formuleeriti konserveerimistööde kava.

3.1.7. Restaureerimiskava

1. Dokumenteerimine/fotografeerimine

[155] S. Hackney, The Art and Science of Cleaning Paintings. – New Insights into the Cleaning of Paintings. Proceedings from the Cleaning 2010 International Conference Universidad Politécnica de Valencia and Museum Conservation Institute. Washington D.C.: Smithsonian Institution Scholarly Press, 2013, lk 11.

2. Uuringute teostamine
3. Lahtiste pinnakihtide kinnitamine
4. Kattekihi eemaldamine, et määrata, kui suures osas on maaling säilinud
5. Säilinud maalikihi restaureerimine: krundikadude täitmine, värvikadude toneerimine, alumiselt veeriselt pärineva lahtise puitosa kinnitamine oma kohale
6. Lakkimine

3.1.8. Restaureerimine ja metoodika

Fotografeerimine/dokumenteerimine

Ikoonist tehti nii üldvaated, detailfotod, kui ka fotod külgvalguses, et paremini jäädvustada maalikihi kahjustused ja faktuur. Fotodega jäädvustati ka kõik konserveerimistööde etapid. Konserveerimistööde aruannet täideti paralleelselt konserveerimistöödega.

Lahtiste pinnakihtide kinnitamine

62. Aluselt lahti olevad kihid.

Eelkõige oli aluselt lahti kõige esimene kiht – paberikiht, millega koos olid katusesse tõusnud ka pealmised krundi- ning värvikihid, ent nende omavaheline side oli väga hea (ill 62). Aluselt lahti löönud paberikiht kinnitati 10% kalaliimiga. Kuna kinnitamist vajavad alad olid äärmiselt ulatuslikud (ikooni ülaosa oli ühtse suure tükina aluselt lahti), siis otsustati kasutada kalaliimi. Kalaliim on väga hea nakkuvuse ja väiksema viskoossusega, mis võimaldab selle kohest penetreerumist, erinevalt paljudest sünteetilistest liimidest. Samuti on kalaliim termotöödeldav, katusesse tõusnud kohtade töötlemiseks kasutati kuumaspaatlit, mis

üheltpoolt soojendas liimi ja teisalt muutis kihid järk-järguliselt töödeldes elastsemaks. Lahtise värvikihi kinnitamine toimus paralleelselt paberikihi kinnitamisega.

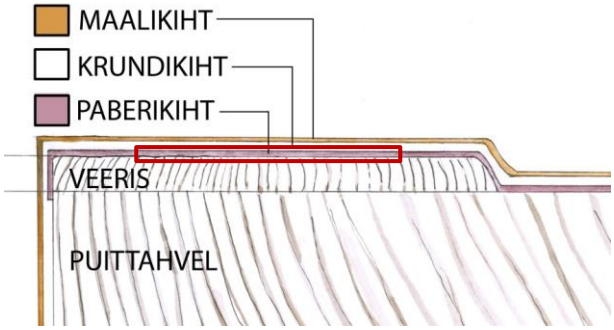

63. Punasega on märgitud kinnitamist vajav kiht – paberikiht.

Aluselt lahti oleva ala (ill 63) kinnitamisprotsess nägi välja järgmine:

- paberikihi alla viidi süstlaga soojendatud 10% kalaliim;
- liimil lasti natuke aega laiali valguda;
- alale asetati profülaktiline kleebis (Mikalentpaber), läbi transparentse Mylar kile alustati ala järk-järgulist soojendamist kuumaspaatliga (50–60°C);
- kohtades, kus kihid oma algsesse asukohta tagasi ei mahtunud, tehti pildiliselt vähem tähtsamasse piirkonda skalpelliga sisselõige, eelkõige taustale, figuure ei lõhutud ja jälgiti, et jooned ja mustrid võimalikult kokku jookseks (ill 64 ja 65);
- kui soe liim ja kuumaspaatliga töötlemine kihid piisavalt elastseks oli muutnud, vajutati need ettevaatlikult oma kohale tagasi;
- kui lahtine ala tagasi oma algsel kohal oli, eemaldati filterpaberiga üleliigne liim;
- kinnitatud piirkonnale asetati silikoonpaber ja sellele omakorda raskuskehad;
- kinnitatud ala jäi mitmeks päevaks pressi alla;
- vajadusel korrati kinnitamist.

64. Detailfoto enne kinnitamist.

65. Detailfoto pärast kinnitamist.

Alumiselt veeriselt pärineva puidutüki kinnitamine oma kohale

Veeriselt pärinev puidutükk oli sedavõrd kaardus, et seda polnud võimalik algsele asukohale tagasi kinnitada (ill 66).

66. Alumiselt veeriselt pärineva puidutüki kinnitamine.

Puidutüki tagasipainutamiseks otsustati seda kattev maalingukiht eemaldada. Selleks kinnitati maalingukihile 5% kalaliimiga profülaktiline kleebis. Krundikihi all asuvat paberit hakati järk-järgult destilleeritud veega niisutama, kuni paberi- ja krundikiht olid sedavõrd pehmed, et

maalingukihti oli võimalik skalpelli abil ettevaatlikult aluselt eemaldada (ill 66 - keskmine rida).

Deformeerunud puidutükiga tegeles Kanuti puidukonserveerimise osakonna konservaator Mart Verevmägi. Esmalt asetati tükk umbes viieks minutiks tulisesse vette, et puitu plastilisemaks muuta. Järgnevalt pressiti puidutükk kahe plaadi vahel sirgeks ning lasti niiskusel eemalduda (üks ööpäev). Pärast pressimist kinnitati tükk PVA liimiga oma kohale ja jäeti mitmeks päevaks minikruustangide surve all kuivama. Seejärel kinnitati eelnevalt eemaldatud värvikiht 10% kalaliimiga.

Maalipinna puhastamine/kattekihi eemaldamine

Kattekihi eemaldusproovid tehti erinevate lahustitega (etanool, atsetoon), ent need ei andnud mingit tulemust.

Tumenenud kattekihti sai õhendada vaid etanooli ja tärpentini lahusega vahekorras 1:1. Lahuse toimeaeg pinnal oli pikaajaline ja seetõttu otsustati teha kattekihi õhendamine sama lahusega kompresside abil. Selleks immutati u 4x3 cm suurune filterriide[156] tükk lahusega ja asetati töödeldavale pinnale. Immutatud filterriidele asetati kile, et takistada lahusti aurustumist. Kompressile asetati raskuseks väike liivakott ja lasti mõjuda umbes 2 minutit. Kompressi tulemusel muutus maalingut kattev kiht pehmeks/natuke kilejaks omaette kihiks, mille sai väga hõlpsalt mehaaniliselt skalpelliga eemaldada (ill 67). Kompressi toimeaeg varieerus piirkonniti, paksema kattekihiga kohas hoiti kompressi pikemalt pinnal või protsessi korrati.

Suureks üllatuseks toimis kompress ka tumenenud kihile ikooni ülaosas. Söestunud kihi alt tulid välja suhteliselt hästi säilinud värvitoonid. Seetõttu oli võimalik puhastada terve ikoonipind (ill 68).

[156] Sünteetiline töötlemata riie.

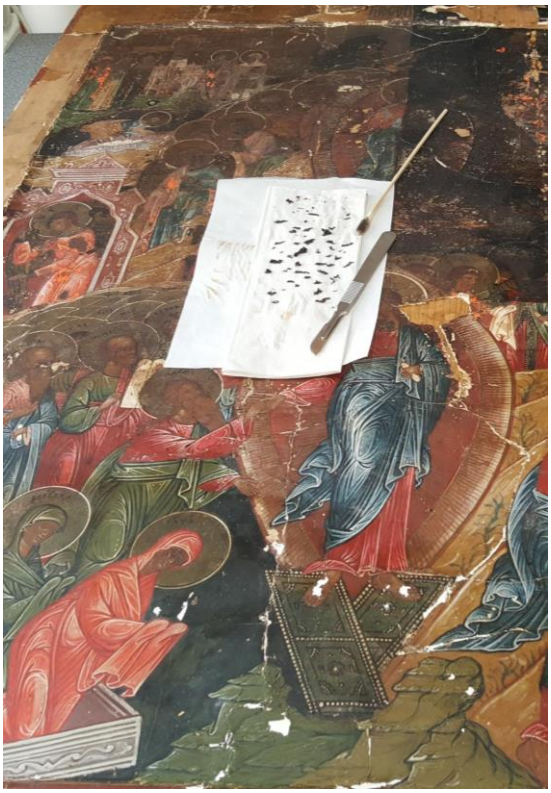

67. Kattekihi eemaldamine.

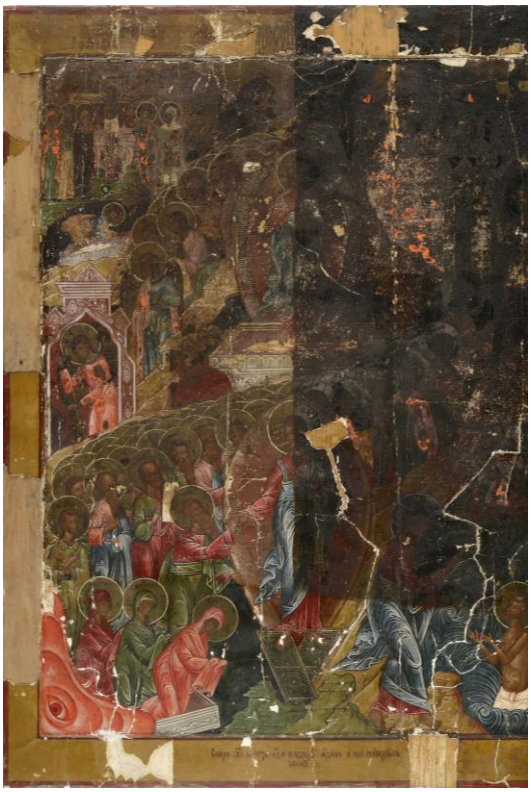

68 . Kattekihi eemaldamine.

Krundikadude täitmine

Enne kruntimist kanti maalikihile vatitampooniga õhuke vahelakikiht (Lefranc and Bourgois läiklakk). Krundikaod täideti 10% kalaliimi ja kriidi seguga. Ulatuslikele krundikadudega aladele kanti 5–7 õhukest krundikihti üksteise peale pärast eelmise kihi kuivamist, et vältida kuivamisel tekkida võivad pragusid (ill 69). Krundi kuivades viimistleti pinda liivapaberiga.

69. Täidetud krundikaod.

3.1.9. Muudatused restaureerimiskavas ja kontseptsioonis

Maalipinnalt kattekihi järk-järgulisel eemaldamisel tekkis lootus, et varem hävinuks arvatud ikooni ülaosa on siiski võimalik pea täies ulatuses välja puhastada. Pärast puhastamist ilmnes, et kattekihialune maalipind on valdavas osas säilinud. Sellest tulenevalt vajas ka algne restaureerimise kontseptsioon ümber mõtestamist. Ikoonile läheneti endiselt kui kunstiteosele mitte kui sakraalsele objektile. Edasiste restaureerimistööde planeerimisel lähtuti kahele peamisele kunstiteose väärtuskategooriale – ajalooline ja esteetiline. Esteetiline väärtus koondab enda alla teose visuaalse loetavuse ja autori meisterlikkuse. Ajalooline aspekt seob teosega konkreetse autori, asukoha, kindla aja, autentsuse ja originaali mõisted.[157] Toetudes neile kahele väärtusele võeti eesmärgiks taastada ikooni maalingu visuaalne terviklikkus. Respekteerides teose autentsust ja autori originaalkihte järgiti konservaatori omaloomingu vältimiseks kindlaid põhimõtteid. Esialgses kontseptsioonis väljatoodud originaalmaterjali väärtustamisele ja edasiste võimalike konserveerimistööde mittetõkestamisele lisandus kolmas printsiip. Kuna teosel esinesid ulatuslikud krundi- ja värvikihikaod, otsustati, et konservaatoripoolne sekkumine peab olema visuaalselt kergesti äratuntav, samas maalingu terviku seisukohalt vaevumärgatav.

3.1.9.1. Värvikadude toneerimine

Kuna värvikadude toneerimisel võeti aluseks konservaatoripoolse sekkumise äratundmise printsiip, siis otsustati kaod toneerida akvarellidega *tratteggio*-tehnikas. Muinsuskaitseametiga nõu pidades leiti, et säärane lahendus ei tohiks takistada ikooni kasutamist sakraalses funktsioonis. Eesmärk, et ikoon oleks palvelasse tagastatav, välistas neutraaltoonis ja puidupinda imiteerivad toneeringud.

Tratteggio tugineb Cesare Brandi filosoofia fundamentaalsel printsiibil, mis peab kunstiteose ajaloolist ja esteetilist mõõdet võrdväärseteks. Sakraalses funktsioonis kasutusel oleva ikooni puhul pole ajaloolisuse ja autentsuse väärtused materiaalses mõttes olulised, teiselt poolt hoiab kunstimälestise staatus antud väärtusi just aus. Üht väärtust teisest mitte olulisemaks lugedes, peab Brandi restaureerimise tähtsaimaks eesmärgiks kunstiteose loetavuse taastamist

[157] B. Cesare, Theory of Restoration. Firenze: Nardini, 2005, lk 48–50.

nii, et rekonstruktsioon eristuks selgelt originaalist.[158] *Tratteggio*-toneering koosneb peentest üksteisega paralleelselt asetsevatest põhitoonides (punane-kollane-sinine) vertikaaljoontest, mis viiakse ühte tonaalsusesse ümbritseva originaaliga (ill 70 ja 71). Sel viisil sulandub toneering distantsilt vaadatuna optiliselt originaalteose vormi, moodustades sellega ühtse pildilise terviku, ent lähivaatlusel jääb restauraatori lisandus originaalteosest selgesti eristatavaks (ill 72 ja 73).

70. *Tratteggio* põhitoonides vertikaaljooned.

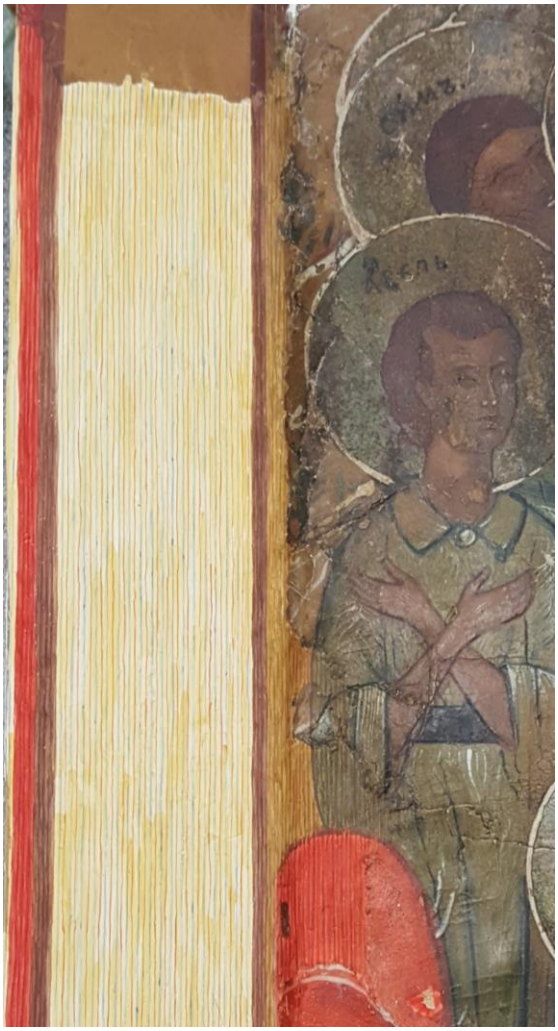

71. Lasuurselt toneerimine.

Täisretušši kasutati väikesemõõtmeliste värvikadude toneerimiseks, et maalingupinda ühtlustada. Toneerimiseks kasutati värvipigmente ja *Medium für Retuchen* (Mowilith 20)[159] sideainet, mis lahustub etanoolis.

---

[158] B. Cesare, Theory of Restoration. Firenze: Nardini, 2005, lk 57.
[159] Lascaux Kunstharze und Firnisse. – http://www.blattgold.de/files/downloads/ger_tds_acrylharz-2182042.pdf (vaadatud 18.03.2018)

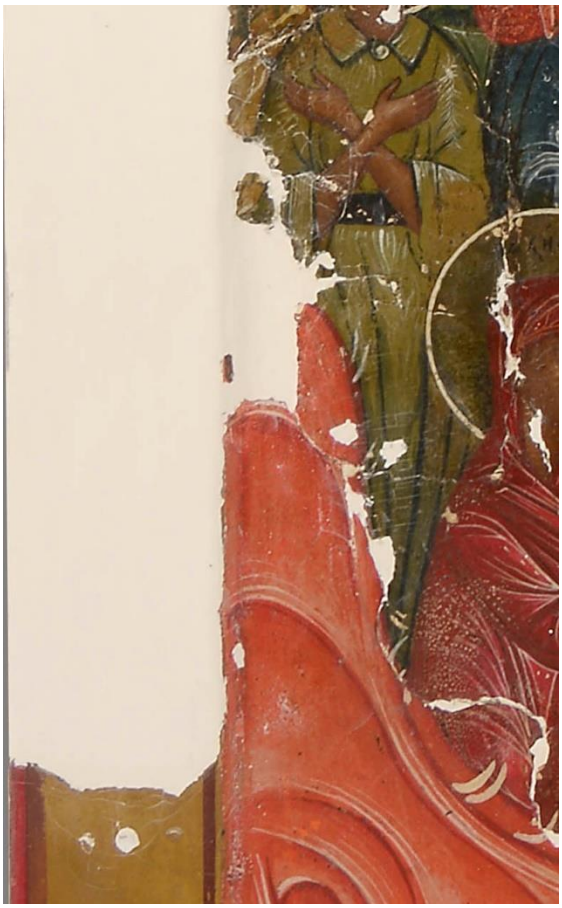

72. Enne toneeringut.

73. Pärast toneeringut.

Tratteggio-tehnikas toneering jääb tihti õhulisem ja integreeruvam kui näiteks täisretušš. Kuna antud ikooni värvikaod olid nii ulatuslikud, siis peitev ehk mimeetiline retušš oleks tundunud konservaatoripoolse „maalinguna“ mitte enam toneeringuna. Lisaks oleks täisretušiga tekkinud probleem, kuidas ühendada maalinguosad, mis on värvikao tõttu katkenud. Nüüdisaegses konserveerimispraktikas ei tohiks toneering sisaldada konservaatoripoolset fantaasiat. *Tratteggio*-toneering võimaldab originaalmaalingu piirjooni üldistavalt markeerida, mis oma õhulise lõpptulemusega on distantsilt vaadatuna terviku moodustamiseks piisav.

Toneeringu tehnika valik sõltub konkreetsest objektist, selle seisukorrast ning kahjustuste ulatusest ja iseloomust. Mis sobib ühele objektile, ei pruugi sobida teisele. Näitena võib tuua samast palvelast pärit ikoonide erinevad toneerimise probleemid ja lahendused. Sarnaste ja samast kohast pärit objektide puhul eeldaks, et neil on ka sarnased kahjustused ja sellest tulenevalt sarnane konserveerimismetoodika. Seni konserveerimises/restaureerimises olnud ikoonide puhul seda aga väita ei saa. Näiteks Malle-Reet Heidelbergi poolt restaureeritud ikoonide „Prohvet Eelija“ ja "Apostlid Peetrus ja Paulus" puhul ei oleks *trattegiot*-tehnikas

toneering rakendatav. Esimese ikooni puhul on maalingukadu tingitud värvi kulumisest, st värvikaod ei ole konkreetselt piiritletud (ill 74), mistõttu pinnad ühtlustati õhukeste laseeringutega.

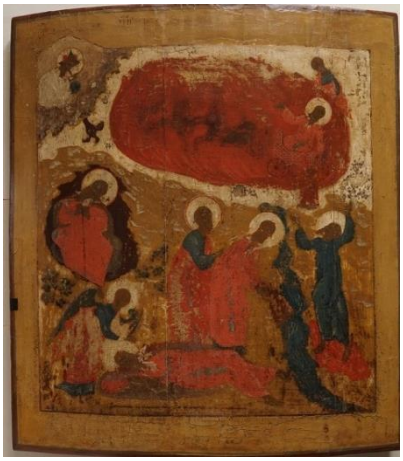

74. „Prohvet Eelja“.

75. „Apostlid Peetrus ja Paulus“.

76. „Kristuse sündimine“.

Teise ikooni puhul on määravaks ikooni suurus, täpsemalt originaalmaalingu ja värvikao pindade suhe (ill 75). Apostleid kujutava pühapildi mõõtmed on 31x25 cm. Tegemist on küllaltki väikse ikooniga, mistõttu võib tekkida oht, et vaataja tähelepanu koonduks üksnes *tratteggio*-toneeringule, mitte originaalmaalingule. Antud ikooni toneering teostati delikaatse täisretušiga.

Kolmanda näite, ikooni „Kristuse sündimine“, puhul on tegemist väga spetsiifiliste, ilmselt maali/materjali-tehnikast tingitud värvikadudega (ill 76). Värvikiht on maha koorunud väikeste ringikujuliste tükikestena. Värvikaod asuvad väga detailirohketel aladel, sealjuures pühakute palgetel. Antud ikoonile ei ole veel (kevad 2018 seisuga) sobivat toneerimistehnikat leitud. Ilmselt püütakse kaod „hägustamise“ teel ilma nägusid ja detaile rekonstrueerimata originaalmaalingusse hajutada.

Lakkimine

Maaling kaeti dammarlakiga, mida kanti peale kangasse peidetud vatitampooniga.

3.2. „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“

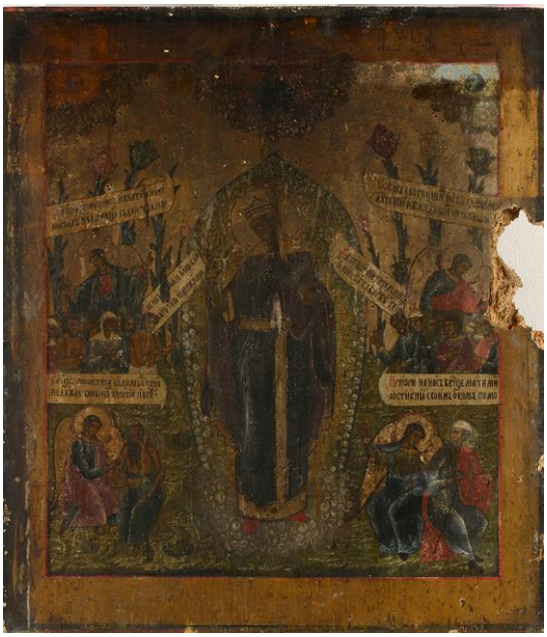

77. Ikoon enne restaureerimistöid.

78. Ikoon pärast restaureerimistöid.

Autor teadmata

Dateering 20. sajandi I pool

Mõõtmed 62x71 cm

Omanik Muinsuskaitseamet

Tähis Reg. nr 21664

Muinsuskaitseameti 16. mail 2016 koostatud vaatlusprotokollis on antud ikoon märgitud „avariiline“.[160] Avariitööde II etapi konserveerimistööde aruandest leiab järgmise informatsiooni: „Ikoon on suhteliselt heas seisukorras, tõenäoliselt pole see saanud otseseid tulekahjustusi. Pildipinnale on akumuleerunud paks tahmakiht, eriti ikooni ülemisse serva. Ikooni parema serva keskosas on suur puidumaterjali kadu – selles piirkonnas on puit pehkinud ning putukatest näritud. Materjalikadu on olemas juba põlemiseelsel fotol, st selle teke ei ole seotud tulekahjuga. Ehkki puidus on palju puidukahjurite (mööbli tooneseplased) auke, näib alus olevat esmavaatlusel stabiilne. Maalingu ning krundikiht on alusega väga hästi seotud, avariitööde käigus tuvastati vaid paar üksikut väikest maalikihi irdumist“.[161]

---

[160] Meilivahetus Muinsuskaitseameti kultuurimälestiste vaneminspektor Grete Nilpiga.
[161] MKA, A-12754: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestised. Konserveerimistööde aruanne. Avariitööde II etapp, 2016.

3.2.1. Ikonograafia

Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema teemast on teada kaks redaktsiooni: ühel neist hoiab Jumalaema last käes, teisel mitte. Varasemalt loodud sarnaste ikoonide kompositsioon on tunduvalt keerulisem kui hilisemate, alates 17. sajandist maalitud ikoonide prototüüpidel. Antud temaatikaga ikoonid tõusid ausse Peeter I valitsemiseajal ja säilitasid oma olulisuse kuni 19. sajandi lõpuni.[162]

Sellel variandil on kujutatud Jumalaema lapseta. Ikooni keskosas seisab pilvedel Jumalaema, keda ümbritseb mandorla (ill 79).[163] Teda on kujutatud valitsejana – tal on peas kroon ja paremas käes skepter. Jumalaemal on seljas purpurne mafoor[164] ja sügava tooniga sinakas-roheline tuunika.

79. Jumalaema krooniga.

80. Palvetekstid.

Ümber tema on kujutatud palvetekste, mis pärinevad Jumalaemale pühendatud hümnist "Akathistos hymnos" (ill 80). Tegemist on õigeusu kiriku ühe tuntuma luuletekstiga, mis ülistab Neitsi Maarjat.[165] Jumalaema eestkoste poole püüdleb hulk hädalisi - näljased, janused, paljad, haiged, vigased ja vangistatud (ill 81 ja 82). Ikoonile maalitud inglid

[162] J. Manuilov. Vene ikoon Gunnar Savisaare kollektsioonist. Tallinn: Aktaprint, 2009, lk 55.
[163] Mandorla – Jumalat ja Jumalaema ümbritsev ringi- või mandlikujuline geomeetriline kujund.
[164] Mafoor – kerge, õhuline sall, mida kannavad naised.
[165] P.-A. Bodin, Taevase laulu kaja. Ortodokse kiriku luulest. – Akadeemia, 1991, nr 11, lk 80.

väljendavad seda, et toimuv on jumaliku hoolekande all. Taustal kasvavad lopsakad lilled, sümbol paradiisist (ill 83).

81. Näljased ja hädised ingli hoole all.

82. Jalutu.

83. Paradiisi sümboliseerivad lilled.

Ikooni ülemisel veerisel on poolfiguuris Kristus õnnistuseks käed laotanud (ill 84). Ikooni ülemistes nurkades on päikese ja kuu kujutised (ill 85 ja 86).[166]

84. Õnnistuseks käed laotanud Kristus.

85. Päike.

86. Kuu.

[166] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21664 (vaadatud 08.04.2018)

3.2.1.1. Eeskujujoonised ja sarnased ikoonid

Gavriil Frolovi töökoja eeskujujoonistest leiab antud redaktsiooniga ühe kavandi (vt Lisa 2), mille kompositsioon ei ole antud ikooniga sarnane. Kunstimälestiste riiklikust registrist leiab antud teemaga mitmeid kompositsioonilt väga sarnaseid ikoone.

3.2.2. Ikooni ülesehitus

Ikooni alusmaterjaliks on neljast umbes 10–13 cm laiusest lauast koosnev puittahvel. Alustahvlil on kaks paralleelset mitteläbivat põõna, mõlemad on alles ja kindlalt oma avades. Tahvli esiküljele on lõigatud väga madal (u 2mm) nelinurkne süvend.

Visuaalsele vaatlusele tuginedes võib teha järelduse, et antud ikoonil puudub alustahvli ja krundikihi vaheline kiht, milleks tavaliselt on lõuend või paber. Krundikiht on kantud otse alustahvlile. Krundikihist võetud proovile lahjendatud lämmastikhappe lahuse (HNO_3) lisamisel tekkis koheselt aktiivne keemiline reaktsioon,[167] mille käigus eraldus mullitades gaas (CO_2) ja tahke proov lahustus pea täielikult (alles jäi värvikiht ja krundi sideaine).

Lahustunud proovi lahusele lisati väävelhapet (H_2SO_4), mille toimel kaltsiumiioonide (Ca^{2+}) olemasolu korral peavad eralduma kipsi kristallid.[168] Pärast väävelhappe lisamist proovilahusele tekkis lahusesse koheselt valge, tihe sade ning mikroskoobi all olid nähtavad kipsikristallid (ill 87).[169] Reaktsioon on tõestuseks Ca-ioonidele. Gaasi eraldumine, materjali täielik lahustumine ja tõestus Ca-ioonide olemasolule viitab puhtale kriidikrundile ($CaCO_3$).

---

[167] $(CaCO_3) + 2HNO_3 \rightarrow Ca(NO_3)_2 + H_2CO_3$, reaktsioonil tekib nõrk süsihape, mis laguneb veeks ja süsihappegaasiks $H_2O + CO_2\uparrow$

[168] V. Tali, Kvalitatiivse poolmikroanalüüsi praktikum. Tallinn: Valgus, 1969, lk 66.

[169] $Ca^{2+} + H_2SO_4 \rightarrow CaSO_4 \downarrow$

87. Kipsikristallid krundiproovis.

Krundikihile on kantud ikoonil kujutatu alusjoonis. Visuaalse vaatlusega tehti kindlaks, et alusjoonis on krundikihti sisselõigatud. Mitmes piirkonnas on sügavad sisselõiked silmaga loetavad (eriti pühakute nimbused ja rüüvoldid). Pärast joonise peale kandmist on paigaldatud kullalehed, mille all asuvad alad on ilmselt kaetud punaka värvitooniga (punane värv paljastub maha kulunud kullalehe alt). Ilmselt on tegu polümendikihiga, st tegemist võib olla vesikullatisega. Kullatud on olnud ikooni foon, inglite nimbused ja tiivad, Jumalaema nimbus ja kroon ning rüüdetailid.

Krundikihti katab munatempera tehnikas maalikiht (ill 88). Sideaine määratlus tugineb traditsioonile, mitte analüüsile.[170] Kollase ookri tooni veeriseid piiravad väljastpoolt punane ja roheline raamjoon, sisemisel äärel on erkpunase joonega raamistus.

Ikooni kattekiht on tugevalt tumenenud ja määrdunud. Ilmselt on tegemist naturaalse linaseemneõli baasil värnitsaga.

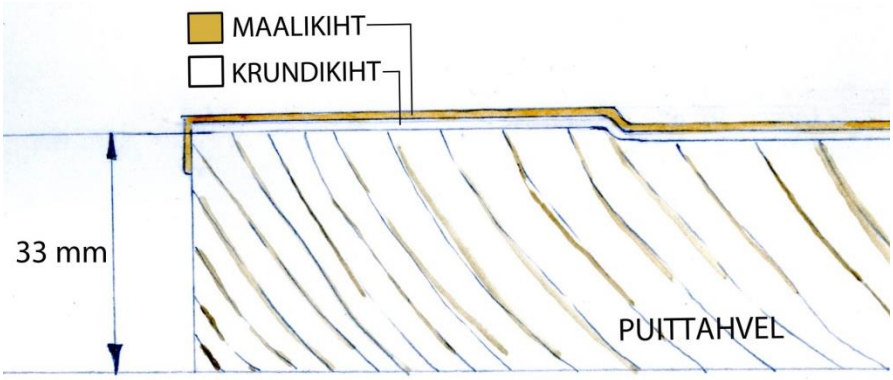

88. Ikooni ülesehitus.

[170] Riiklik kultuurimälestiste register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21664 (vaadatud 10.04.2018)

3.2.3. Ikooni olukorra kirjeldus enne tulekahju

2006. aastal Muinsuskaitseameti poolt koostatud inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruandest leiab ikooni olukorra lühikirjelduse: „koikahjustus, paremal servas puit pehme ja pudeneb. Paremal servas auk umbes 14x6 cm. Keskel kolm põletusjälge. Kullatis peaaegu täiesti hävinenud. Määrdunud“.[171] 2011. aastal teostas KAR-Grupp palvelas kahel korral mardikatõrjetöid. Tööde aruandest leiab antud ikooni kohta ühe lause: „Ikoon jäeti töötlemiseks oma kohale ikonostaasis, sest ikooni puit on täiesti pude ja pulbriline sisu voolab koos surnud mardikatega välja“ (ill 89).[172]

89. Ikoon enne tulekahju.

90. Ikoon pärast tulekahju.

3.2.4. Ikooni olukorra kirjeldus pärast tulekahju

<u>Kattekiht</u>

Kattekiht on tumenenud ja määrdunud (ill 90). Kattekihil esineb kuldseid ja hõbedasi pastavärvi niresid ja laiu pintslilööke, mis on tingitud ikonostaasi raamistuse värvimisest. Üle ikooni pinna esineb küünlavaha ja õlilambi pritsmeid, eriti allosas. Otsesest tulest tingitud kahjustused puuduvad.

---

[171] MKA, A-9745: Piirissaare vanausuliste palvela. Inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruanne, 2006.
[172] MKA, A-10221: Piirissaare vanausuliste palvela. Palvela sisustus. Mardikatõrje tööde aruanne, 2011.

Maaling

Üle terve maalingu asuvad mardikate väljalennu avad (ill 92). Eriti läbisöödud on ikooni ülaosa tausta piirkond, kus väljalennu avasid on kõige rohkem. Väljalennu avasid jälgides joonistub selgelt välja, et mardikakahjustused liiguvad väliskülgedelt sissepoole. Maalingu keskosas asuvad vaid mõned üksikud augud. Paremal küljel, ulatusliku alustahvli kao ümbruses on värvikiht lahti ja irdunud (ill 91).

91. Alustahvli puidukadu.

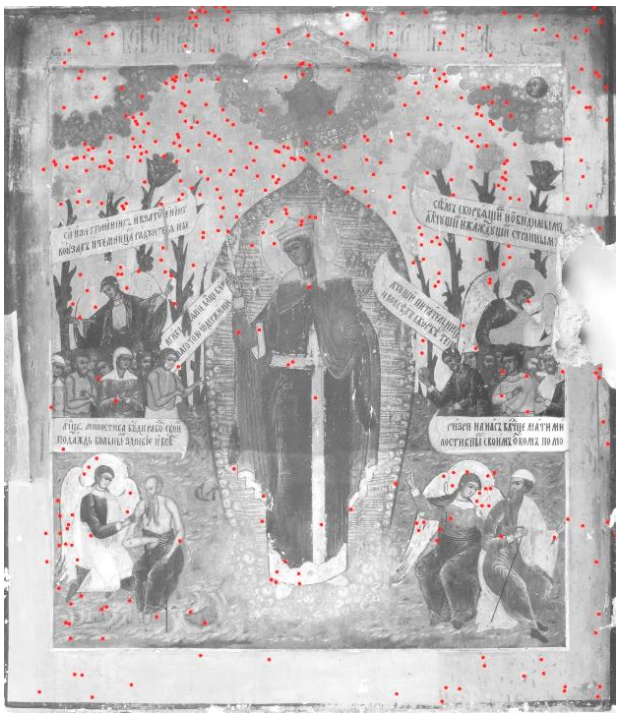

92. Mardikate väljalennuavad.

Esinevad mõned üksikud väikesemõõtmelised värvikaod (ill 93 lk 87 – märgitud punasega). Värvikihi side krundikihiga on väga hea. Maalingu keskosas on 4 küünlaleegi põletusjälge (ill 93 lk 87).

Kullatis

Kullatis on pea täielikult maha kulunud/hõõrdunud. Ainult reljeefsemate värvikihtide vahetus ümbruses on kullatis veel loetav. Kulunud kullalehtede alt kumab punane värvikiht, mis on ilmselt kullatise aluskihiks ehk vesikullatise polümendikihiks.

Alusjoonis

Visuaalsel vaatlusel tehti kindlaks, et alusjoonis on krundikihti peene nõela abil kraabitud. Sisselõikega on märgitud kõikide figuuride ja detailide piirjooned, kusjuures maalimisel ei ole piirjooni alati täpselt järgitud. Figuuride rüüdel on külgvalguses näha riidevolangidel sisselõikele vastupidiseid reljeefseid markeeringuid. Eriti hästi joonistuvad taolised markeeringud välja ultraviolettflourestsentskiirguses tehtud fotodel (vt lk 92).

Krundikiht

Ikoonil esinevad üksikud väikesemõõtmelised krundikaod (ill 93 – märgitud kollasega), välja arvatud suur kadu ikooni paremal küljel. Krundikihi side alustahvliga on väga hea.

93. Kollasega on tähistatud krundikaod, punasega värvikaod, roosaga küünlaleegi põletusjäljed.

Alustahvel

Maalingukihte toestav aluspuit on pehkinud, pude ning ulatuslike bioloogiliste kahjustustega, mistõttu on puit kaotanud oma füüsilised omadused ja mehaanilise tugevuse. Nii alustahvli esi- kui ka tagaküljel asuvad mardikate väljalennu avad. Tagaküljе puidupind on ulatuslikult läbisöödud, kuna esikülge katvast maalingukihtidest on mardika vastsetel raskem läbi süüa. Mida rohkem lähestikku lennuavad asuvad, seda rohkem on puit hävinenud. Pealtpoolt vaadatuna on ikooni paremast küljest umbes 13x6 cm suurune tükk ära murdunud, mille sisemusest pudeneb vastsete näripuru (ill 94). Nõelsurve katsete käigus vajub nõel läbi puidu ning eraldub näripuru tolm.

94. Alustahvli puidukadu ning vastsete näripuru ja tahvel tagantvaates.

Tagakülge kattev kaitsekiht on tumemenud, ent murdekohas on näha puidu algset heledat tooni. Alustahvel ei ole bioloogiliste kahjustuste ja niiskuse tagajärjel oma kujult märkimisväärselt deformeerunud. Kaks paralleelset mitteläbivat põõna asetsevad oma avades liikumatult. Alustahvli puiduliik määratakse uuringute alapunktis (lk 94).

3.2.5. Uuringud

3.2.5.1. Mikrolihvid

Materjali mikroskoopuuringuteks võeti proovid kaheksast erinevast kohast, kokku seitse värviproovi ja üks puiduproov. Puiduproovi analüüsid on kirjeldatud lk 94.

Proovid võeti erinevatelt värvipindadelt, piirkonnast, kus maalingukiht oli lahti või irdunud. Koos värvikihiga üritati kaasa haarata ka krundikiht. Proovide asukohad kaardistati täpselt proovide võtmise käigus. Mikrolihvide ristlõigete uuringutulemused vormistati tabelina, mis on ära toodud töö lõpus asuvas lisas (vt Lisa 3).

Ristlõigetelt võis kokku eristada kuni neli erineva paksusega krundikihti. Alumised kihid on kohati paksemad kui ülemised. Värvikihte on võimalik kokku lugeda maksimaalselt neli (ill 95).

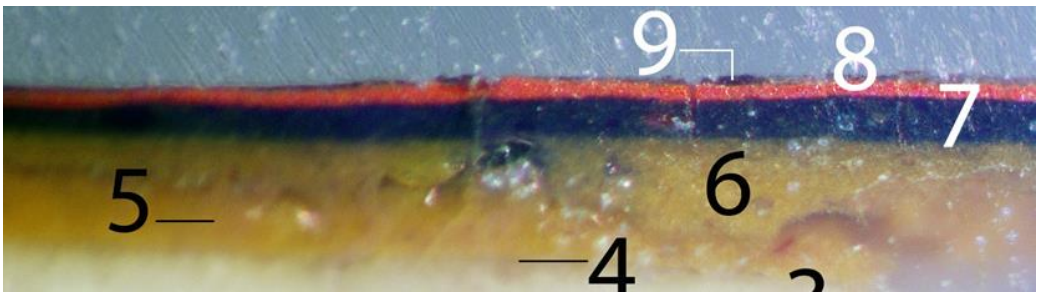

95. Ristlõikel näha olevad neli värvikihti 4–8.

Ristlõigetel ei ole näha kullatise all asuvat punakat tooni värvikihti, kullatis asub otse krundikihil (ill 96).

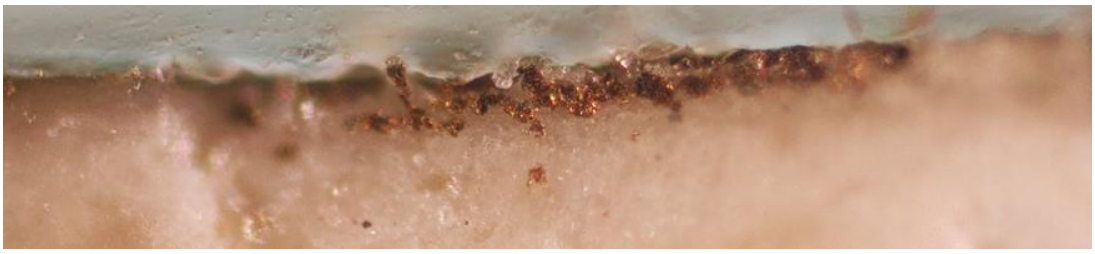

96. Ristlõikel näha olev kullakiht.

3.2.5.2. Fotod infrapunakiirguses

Infrapunakiirguses (1000–1700 nm) tehtud fotodelt ilmnes detailirohke hariliku pliiatsiga tehtud alusjoonistus. Pliiatsiga on visandlikult märgitud figuuride piirjooned ning rüüde volangid (ill 97).

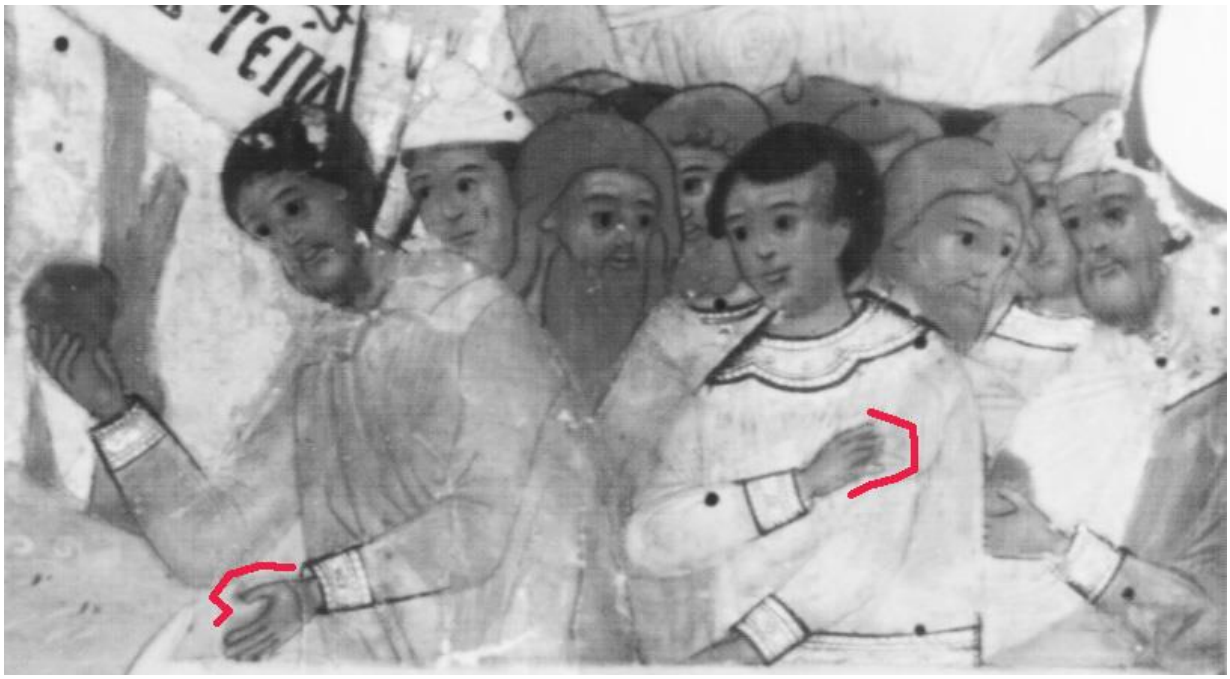

97. IR-kiirguses näha olevad alusjoonistused – figuuride piirjooned.

Lisaks on eraldi välja joonistatud Jumalaema ümbritseva mandorla iga pilvekeerd. Ette tehtud joonist aga ei ole maalimisel rangelt järgitud – näiteks on osad pilvekeerud jäetud maalimata (ill 98 ja 99).

98. Pilvekeerud IR-valguses.

99. Pilvekeerud nähtavas valguses.

Algset asukohta on muutnud ka all vasakus nurgas asuva ingli varbad (ill 100 ja 101).

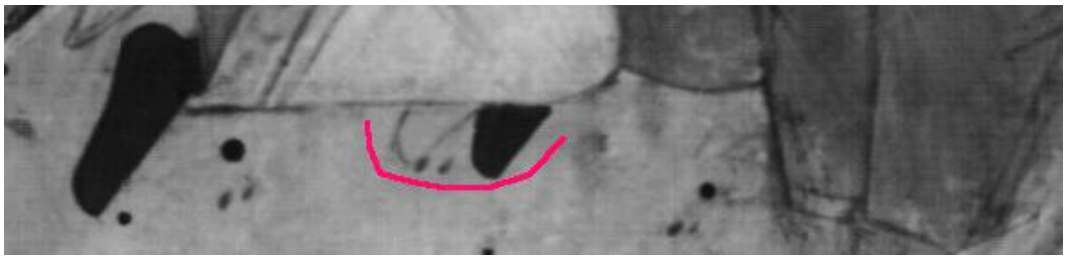

100. Ingli varbad IR-valguses.

101. Ingli varbad nähtavas valguses.

IP-fotodel tulid nähtavale ka mõned alusmaalingud (ill 102 ja 103). All vasakus nurgas oleva ingli tumedam rüü on algselt olnud ulatuslikumalt välja maalitud, seejärel pealmise heledama värviga kaetud.

102. Ingel IR-valguses.

103. Ingel nähtavas valguses.

Ikooni parema ääre keskosas asuva „hädalise“ käsi on hiljem veerisega kaetud (ill 104 ja 105).

104. Hädalise käsi IR-valguses.

105. Hädalise käsi nähtavas valguses.

3.2.5.3. Fotod ultraviolettfluorestsents-kiirguses

Pärast kattekihi eemaldust ultraviolettkiirgusega[173] tehtud fotodel paljastus äärmiselt detailne alusmaaling. Ikooni ülaosas asuva Kristuse rüüvoldid on peente täpsuseni välja markeeritud (ill 106 ja 107). Samad markeeringud tulevad külgvalguses reljeefselt esile (ill 108).

106. Kristus nähtavas valguses.

107. Kristus UV-kiirguses.

108. Markeeringud külgvalguses.

[173] Edaspidi lühendatult UV-kiirgus.

Kusjuures alati pole neid markeeringuid pealmise kihi maalimisel arvesse võetud. Kristuse rüüvolte külgvalguses vaadeldes on näha, et need mõnes kohas ei kattu alumise reljeefse markeeringuga.

Seega esmalt on nõelaga krundikihti kraabitud põhijoonis, seejärel on ilmselt tehtud täpsustusi pliiatsijoonistuste ning reljeefsete alusmaalingutega.

3.2.5.4. XRF – röntgenfluorestsents elementanalüüs

Traditsiooniliselt on ikoonidel kujutatud figuuride ihutoonide värvis ühe koostisosana kasutatud pliivalget.[174] Kontrolliti, kas seda traditsiooni on järgitud ajal, mil valgetest pigmentidest oli näiteks tsink- ja titaanvalge palju lihtsamini kättesaadavad. Ühe palja ülakehaga „hädise“ paljalt ihult võetud XRF-i analüüs kinnitas, et värvikiht sisaldab pliivalget $(PbCO_3)_2 \cdot Pb(OH)_2$.

Mõõtmistulemused ei tuvastanud sinistes värvides koobaltit (Co), seega ei saa välistada asuriidi [$(2CuCO_3 x\ Cu(OH)_2)$], küll on aga võimalik välistada smaldi ja koobaltsinise ($CoOxAl_2O_3$) kasutamine (ill 109).

PROOV	IKOON	DETAIL	VÄRV	PIGMENT	Cu	Co
1719	21664	kuu taust	sinine		<LOD	<LOD
1724	21664	ingli rüü	sinine	asuriit?	0.011	<LOD

109. Mõõtmised ei tuvastanud sinistes värvides koobaltit.

Mõõtmised tuvastasid osades punastes värvides elavhõbeda sisalduse (ill 110), mille põhjal saab oletada, et punaseks pigmendiks on kallihinnaline kinaver (HgS).

PROOV	IKOON	DETAIL	VÄRV	PIGMENT	Pb	Hg
1720	21664	lill	punane		0.76	<LOD
1721	21664	ingli rüü	punane	KINAVER	25.66	40.51
1722	21664	hädise rüü	punane	KINAVER	1.65	0.859
1723	21664	ingli rüü	punane		0.63	<LOD

110. Mõõtmised tuvastasid osades punastes toonides kinaveri.

[174] N. P. Kondakov, Icons. New York: Parkstone Press International, 2009, lk 66.

Kullalehe eheduse kontrollimiseks tehti mõõtmine Neitsi-Maarja rüüäärel, mis näitas hoopis hõbeda (Ag) sisaldust (ill 111). Seega on kullatist imiteeritud hõbelehega.

Proov	IKOON	DETAIL	VÄRV	PIGMENT	Au	Ag
1725	21664	N-M rüüäär	kuld	hõbe	<LOD	0.182

111. Mõõtmised tuvastasid „kullalehes“ hoopis hõbeda sisalduse.

3.2.5.5. Alustahvli puiduliigi määramine

Kuna mikrolihv on tehtud tangensiaallõikes, siis oli sellelt näha ainult puidu trahheiidid (juhttorud mahlade edasitoimetamiseks).[175] Taolised trahheiidid on omased lepapuule, kuid sarnased võivad olla ka okaspuudel (ill 112 ja 113). Seega ainuüksi selle ristlõikega oli raske puiduliiki määratleda. Sellest tulenevalt võeti uus proov.

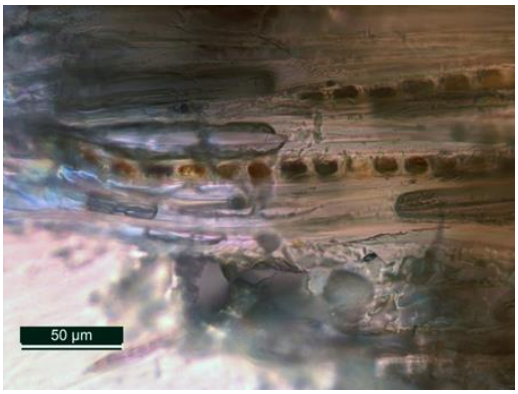

112. Tangensiaallõikes mikrolihv puidust.

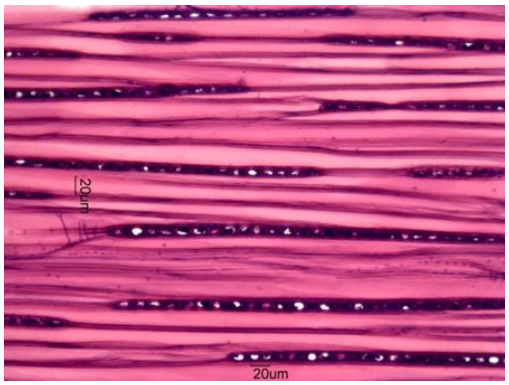

113. *Alnus rubra*, toneeritud lepp, foto: John P. Limbach.

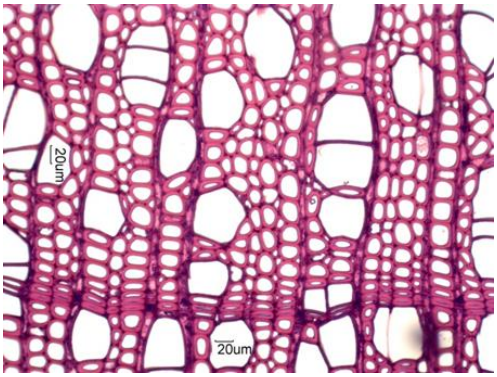

114. *Alnus rubra*, toneeritud lepp, foto: John P. Limbach.

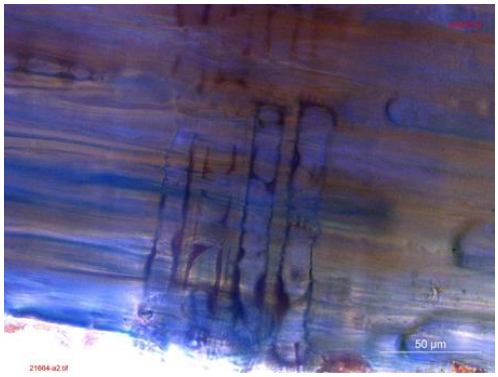

115. Radiaallõikes mikrolihv puidust.

[175] A. Veski, T. Ussisoo, Puidutehnoloogia. Tartu: Pedagoogiline Kirjandus, 1947, lk 18.

Uus radiaallõikes mikrolihv näitas, et trahheeiidid paiknevad korrapäraselt tihedate trahheede (soonte) vahel, mis on omane lepapuidule (ill 114 ja 115). Eestis kasvab kaks liiki – hall lepp ning sanglepp.

3.2.6. Restaureerimiskontseptsiooni püstitamine

Restaureerimiskontseptsiooni loomisel läheneti objektile kui kunstiteosele, mitte kui sakraalsele esemele. Sellest tulenevalt seati eesmärgiks maalingu visuaalse terviku loomine. Restaureerimisel arvestati tänapäevast restaureerimispraktikat, samas peeti silmas asjaolu, et võimalusel oleks ikoon palvelasse tagastatav. Tugeva mardikakahjustuse tõttu pehkinud puidust alustahvel otsustati stabiliseerida, et ikoon jääks oma originaalalusele. Alustahvli parempoolses servas asuv puidukadu otsustati täita puiduparandusega, mis jäetakse tagantpoolt nähtavaks, ent eestpoolt krunditakse ja toneeritakse. Maalipinda kattev tumenenud kattekiht otsustati eemaldada, et taastada detailirohke maalingu loetavus.

3.2.7. Restaureerimiskava

1. Dokumenteerimine/fotografeerimine
2. Uuringute teostamine
3. Lahtiste pinnakihtide kinnitamine
4. Maalikihi puhastamine/kattekihi eemaldamine
5. Pehkinud alustahvli stabiliseerimine/tugevdamine
6. Alustahvli puiduparanduse tegemine
7. Krundikadude täitmine
8. Värvikadude toneerimine
9. Lakkimine

3.2.8. Restaureerimine ja metoodika

<u>Maalikihi kinnitamine</u>

Lahtised kihid kinnitati 5% kalaliimiga. Esmalt kaeti kinnitatav ala profülaktilise kleebisega. Alale kanti pintsliga soojendatud kalaliimi, millele järgnes termotöötlus kuumaspaatliga (50–

60°C) läbi transparentse Mylar kile. Liigsed liimijäägid eemaldati filterpaberiga. Seejärel asetati kinnitatud alale raskuskeha, mille alla eelnevalt asetati puhas silikoonpaber.

Kattekihi eemaldamine/maalipinna puhastamine

Esimene kattekihi eemaldusproov tehti etanooli ja tärpentini 1:1 seguga. Lahus eemaldas kattekihi ebaühtlaselt. Kuna maalipind tundus olevat ka määrdunud, siis prooviti sama pinda puhastada 5% triammooniumtsitraadi vesilahusega, mille järeltöötlus tehti destilleeritud veega. Märgpuhastuse käigus kogus vatitikk endasse küll natuke mustust, ent maalipind jäi sellest olenemata ikkagi ebaühtlaselt määrdunuks/tumedaks. Kuna antud meetod tundus pikaajalise pinnatöötluse tõttu agressiivne ning lisaks andis ebarahuldava tulemuse, siis seda edasi ei rakendatud.

Järgmisena prooviti puhastusmeetodit ingliskeelse nimega *tissue gel composite method*. Meetodit tutvustas Niguliste muuseumis toimunud *workshopil* Gwendoline R. Fife, kes on üks selle tehnika väljatöötajatest.[176] Meetodi peamiseks eesmärgiks on minimaliseerida lahusti imbumist süviti maali struktuuri.[177] Antud puhastustehnika lubab lahusti paisutaval ja lahustaval toimel piirduda lakikihiga maali pinnal, et mitte mõjutada teose sügavamaid kihte.[178] Puhastusproov tehti Klucel-G 3% geel-lahusega etanoolis. Geel-lahus kanti pintsli abil 1x1 cm suurusele riidelapile, mis asetati maali pinnale. Lapi pinnale asetati transparentne Melinex kile, et takistada etanooli aurustumist. Lahustil lasti mõjuda üks minut. Pärast üheminutilist kontaktaega eemaldati kile ja lahustilapile asetati teine natuke suuremate mõõtmetega hea imavusega mitmekordselt kokku volditud filterriide tükk. Kerget survet avaldades imas see endasse lahustunud laki. Maalipinnale jäänud vähesed geelijäägid eemaldati etanoolis immutatud poolkuiva vatitikuga (ill 116).

---

[176] Workshop, Passion Altarpiece (c.1515-1520) - In Search Of An Appropriate Conservation Methodology. Niguliste muuseum, 18.–20. november 2015.
[177] Extended Abstract—Tissue Gel Composite Cleaning, https://repository.si.edu/bitstream/handle/10088/20509/31.Fife.SCMC3.Mecklenburg.Web.pdf?sequence=1 (vaadatud 08.04.2018)
[178] A package deal: the development of Tissue Gel Composite Cleaning at SRAL, //nigulistemuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/6/2016/05/G.R.-Fife-A-package-deal.pdf (vaadatud 08.04.2018)

116. Kattekihi eemaldamine.

Alustahvli stabiliseerimine

Pehkinud puidupinna stabiliseerimise aluseks võeti Egle Mikko poolt koostatud metoodika,[179] mida konkreetse ikooni iseärasuste tõttu mõningal määral modifitseeriti.

Puidupinda immutati akrülaadi Paraloid B-72 ja tolueeni[180] lahustega, immutamist alustati lahjemate lahustitega 2–5% ning hiljem kasutati 10% lahust. Mikko kandis lahust tahvlile selle põõna avade kaudu, kuna põõnaavade all on puit ilma kattekihita.[181] Antud magistritöö raames restaureeritud ikooni alustahvli põõnasid polnud võimalik eemaldada, kuna need olid oma asukohas jäigalt kinni ning väiksemgi jõu rakendamine võis puidukahjustuste ulatuse tõttu tahvli ja sellel asuva maalingu lõhkuda.

Immutamisel kasutati kolme erineva kontsentratsiooniga Praloid B-72 ja tolueeni lahust. Esmalt tehti katse, et kontrollida, kas tolueen maalingut ja alustahvli tagakülge katvat

[179] E. Mikko, „Tihvini Jumalaema“ ikooni uuringud ja konserveerimine. Lõputöö. Tartu: Tartu Kõrgema Kunstikooli maaliosakond, 2017.
[180] Tolueen on puidu immutamiseks kõige ohutum lahusti, sest see ei paisuta ja on puitu niisutava toimega.
[181] E. Mikko, „Tihvini Jumalaema“ ikooni uuringud ja konserveerimine, lk 48.

kaitsekihti ei lahusta. Maalipind kaeti kaitsva profülaktilise kleebisega, mille kinnitamiseks kasutati 3% kalaliimi. Enne immutama asumist ja ka immutamiste vahel kanti pintsliga puidupinnale etanooli, et tagada lahuse paremat imbumist sügavamale puitu.

- Pinna immutamist alustati 2% lahusega, mida kanti sünteetilise pintsliga üle terve alustahvli tagaküljе. Pintsliga peale kandmine võimaldas kontrollida ja jälgida lahuse kogust ning liikumist pinnal ning lahuse puitu imbumine oli silmaga nähtav. Jälgiti, et lahus ühtlaselt puitu imenduks ja pinnale Paraloidi küllastunud kelmet ei tekiks. Enne järgmist immutamist lasti ikoonil neli päeva kuivada.
- Immutamist jätkati 5% lahusega, mida kanti sünteetilise pintsli abil lõhenenud külgedele ja süstiti puidupinda mardikavastsete lennuavade kaudu. Süstlaga kanti lahust ka murdunud ääretüki pudedasse sisemusse. Pärast lahuse kuivamist tehti puidupinnale nõelsurve katse, et kontrollida, kas puidustruktuur on tugevnenud. Tunnetati, et nõel ei vajunud struktuuridest enam nii kergelt läbi ning ka näripuru enam nii palju välja ei pudisenud. Enne viimast immutamist lasti ikoonil neli päeva kuivada.
- Viimane immutamine tehti 10% lahusega, mida kanti süstla abil lõhenenud külgedele ja murdunud ääretüki sisemusse. Ikoonil lasti kuivada umbes nädala aega. Seejärel teostatud nõelsurve katse näitas, et puidustruktuurid on tugevnenud ja näripuru on kinnitunud.

Kuna tolueen on kergelt lenduv ja väga mürgine aine, kasutati immutamisel kõiki isikukaitsevahendeid. Immutamine toimus eraldi kinnises hea ventilatsiooniga ruumis, lisaks oli kasutusel lisa-kohttõmme. Isikukaitsevahenditest kasutati kindaid, prille, kostüümi ning gaasifiltermaski.

Alustahvli puiduparandus

Puiduparandusega tegeles Kanuti puidukonserveerimise osakonna konservaator Viljar Talimaa. Puidukadu täideti lehtpuidust parandustükiga, mis kinnitati spetsiaalselt puidule mõeldud polümeerliimi *Titebond Liquid Hide Glue*-ga, mis on ka pärast kuivamist veeslahustuv.[182] Puiduproteesi kinnitamisel lõigati puittahvli keskossa parandustükile sobiv pesa. Kuna parandustükk oli õhem kui puittahvel ise, siis ehitati parandustükile puiduspoonist

[182] Titebond Liquid Hide Glue. – http://www.kremer-pigmente.com/media/pdf/63521-63524.pdf (vaadatud 18.03.2018)

originaalmaterjali piirjooni järgiv kõrgendus (ill 117). Praod ja õnarused täideti *Titebond Liquid Hide Glue* liimi ja puidutolmu seguga.

117. Puiduprotees.

Krundikadude täitmine

Krundikaod täideti 10% kalaliimi ja kriidi seguga. Ulatuslikule krundikaoga alale kanti 5–7 õhukest krundikihti teineteise peale pärast eelmise kihi kuivamist, et vältida kuivamisel tekkida võivad pragusid. Krundi kuivades viimistleti iga kihti liivapaberiga.

Värvikadude toneerimine

Kuna paremas servas asuv krundi- ja värvikadu oli niivõrd ulatuslik ning selgepiiriline, otsustati toneerimiseks kasutada *tratteggio*-tehnikat (ill 118 ja 119), pikem põhjendus on välja toodud eelmise ikooni juures lk 76–79. Üksikud väikesemõõtmelised värvikaod toneeriti täisretušiga. Toneerimiseks kasutati akvarelle ning värvipigmente ja *Medium für Retuchen* (Mowilith 20) sideainet, mis lahustub etanoolis.

118. Enne toneeringut.

119. Pärast toneeringut.

Lakkimine

Maaling kaeti dammarlakiga, mida kanti peale kangasse peidetud vatitampooniga.

3.3. “Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga”

120. Enne restaureerimistöid.

121. Pärast restaureerimistöid.

Autor	teadmata
Dateering	19. sajandi II pool
Mõõtmed	53,7x43,8 cm
Omanik	Muinsuskaitseamet
Tähis	reg. nr 21668

Muinsuskaitseameti 16. mail 2016 koostatud vaatlusprotokollis on antud ikoon märgitud „avariiline“.[183] Avariitööde II etapi konserveerimistööde aruandest leiab järgmise informatsiooni: „Ikoon on tugevate tahmakahjustustega. Otsesest tulest on kahjustunud ikooni alumine osa, samuti parempoolne külg ja serv. Viimistluskihis on suuremad ja väiksemad värvikaod, viimistluskiht on neil kohtadel ka servadest aluspinnast lahti. Kuuma tõttu on ikooni pildiline osa aluskrundilt üles tõusnud, mis on moodustanud suletud õhumulle, esineb ka nn värvikihi "katuses" olemist“.[184]

---

[183] Meilivahetus Muinsuskaitseameti kultuurimälestiste vaneminspektor Grete Nilpiga.
[184] MKA, A-12754: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestised. Konserveerimistööde aruanne. Avariitööde II etapp, 2016.

3.3.1. Ikonograafia

Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema teemast on teada kaks redaktsiooni: ühel neist hoiab Jumalaema last käes, teisel mitte.[185] Sellel variandil on keskel kujutatud kroonitud Jumalaema lapsega (ill 122). Ikonograafiline tüüp levis Venemaal alates 17. sajandist. Ikooni keskosas asub pilvedel seisev Jumalaema, kelle pea kohal mõlemal pool on kaks lendavat inglit

123. Eeskostet paluvad hädalised.

122. Jumalaema lapsega.

Ümber Jumalaema on kujutatud palvetekste ja ingleid, kes tegelevad eeskostet paluvate hädalistega (ill 123–125). Jumalaema vasakul käel istub Kristuslaps.

124. Ingel.

125. Ingel.

[185] J. Manuilov. Vene ikoon Gunnar Savisaare kollektsioonist. Tallinn: Aktaprint, 2009, lk 55.

Ikooni ülemisel veerisel on 17. sajandist alates keelatud ikonograafia - Uue Testamendi Kolmainsus: hallipäine Jumal-Isa, Poeg ja Püha Vaim tuvina (ill 126). Ülemistes nurkades on Päikese ja Kuu kujutised (ill 127 ja 128).

126. Uue Testamendi Kolmainsus.

127. Päike.

128. Kuu.

Kõigis neljas nurgas paiknevad istuvas asendis evangelistid.[186] Ülemises vasakus nurgas asub Johannes, kes hoiab paremas käes kirjapulka ja vasakule käele toetub kirjatahvel. Johannese atribuudiks on kotkas, kes seisab avatul tiivul tema selja taga (ill 129). Ülemises paremas nurgas asub hallipäine Matteus, kes hoiab käes raamatut (ill 130). Matteusi atribuut, ingel, toetub tema vasakule õlale (aimatav fotol enne tulekahju). Alumises vasakus nurgas asub Markus, kes hoiab samuti raamatut käte vahel. Markuse atribuut, lõvi, asub tema ees punase linaga kaetud laual (ill 131). Alumises paremas nurgas asub Luukas, kes hoiab käes avatud raamatut. Luuka atribuut, härg, asub tema ees sinise linaga kaetud laual (ill 132).

129. Johannes.

130. Matteus.

131. Markus.

132. Luukas.

[186] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21668 (vaadatud 08.04.2018)

Veeristel on kujutatud nelja pühakut. Pühakute peade kohal asuvad nimed on kulunud ja suuresti loetamatud. Ülemine vasakpoolne sõjarüüs ja tiibadega figuur hoiab paremas käes oda. Ilmselt on tegemist ühega seitsmest peainglist. Ingli peakohal on nimest loetavad vaid esimesed tähed „ *Аранг*“ sõnast *архангел*- peaingel (ill 133). Parempoolset ülemise figuuri kulunud nimest võib välja lugeda „*Nikola*“, tegemist on püha Nikolaiga. Pühak hoiab oma vasakus käes evangeeliumi ja paremas käes kirjapulka (ill 134). Teist kahte pühakut ei suudetud tuvastada (ill 135 ja 136).

133. Peaingel.

134. Nikolai.

135. Tundmatu pühak.

136. Tundmatu pühak.

3.3.1.1. Eeskujujoonised ja sarnased ikoonid

Gavriil Frolovi töökoja eeskujujoonistest leiab antud redaktsiooniga ühe kavandi (vt Lisa 2), mis antud ikooniga kompositsiooniliselt sarnane ei ole.

Väga sarnase kompositsiooniga ikoonid leiab Gunnar Savisaare kollektsioonist (ill 137 ja 138).[187]

137. Vladimiri ikoonimaalijate külad.

138. Kesk-Venemaa.

Savisaare kollektsiooni ikoonid pärinevad Venemaalt, täpsemalt on esimese ikooni asukohaks märgitud Vladimiri ikoonimaalijate külad ning teisele Kesk-Venemaa. Kuna kõik kolm ikooni on dateeritud 19. sajandi II poolde, siis võib ehk oletada, et ikoonid või vähemalt eeskujujoonised on nendelt aladelt pärit.

3.3.2. Ikooni ülesehitus

Ikooni alusmaterjaliks on ühest laiast lauast koosnev puittahvel, mille paksus on 2,7 cm. Tahvli esiküljel puudub süvend. Tagaküljel on kaks vastastikku asuvat mitteläbivat põõna, mis on alles ja heas seisukorras.

Puittahvli pealmisele poolele on kleebitud õhuke paberikiht, mis ulatub üle alumise ja ülemise serva, ent, mis ei ole kleebitud ikooni külgmistele servadele. Paberikihile on kantud kohati kuni 3 mm paksune krundikiht, mis katab ka ikooni ülemist ja alumist serva. Krundikihist võetud proovile lahjendatud lämmastikhappe lahuse (HNO_3) lisamisel tekkis aeglane

[187] J. Manuilov. Vene ikoon Gunnar Savisaare kollektsioonist. Tallinn: Aktaprint, 2009, lk 101. – mõlemad fotod pärinevad antud kataloogist.

reaktsioon ja proov ei lahustunud. Reaktsiooni kiirust prooviti suurendada piirituslambi leegil soojendades, mis aga mingit mõju ei avaldanud – proov ei lahustunud, gaase ei eraldunud. Kriit oleks happe toimel koheselt reageerinud (vt reaktsioonikäigu kirjeldust lk 57). Seega võis teha järelduse, et tegemist ei ole kriidikrundiga vaid mõne teise valge pigmendiga. Proovi mikroskoobi all vaadeldes tuvastati kipsikristallid, seega võib krunt sisaldada vähesel määral kipsi (ill 139).

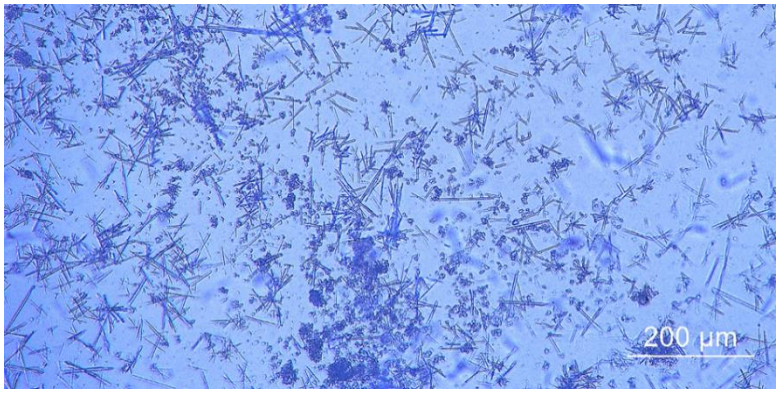

139. Kipsikristallid krundiproovis.

Kontrollimaks, kas krunt võib sisaldada pliivalget, lisati proovile 2% kaaliumjodiidi vesilahust, mille toimel tekkis lahusesse pliijodiidi ($PbI_2\downarrow$) kollane sade, mis tõestab plii olemasolu (ill 140). Järelikult sisaldas krunt pliivalget.

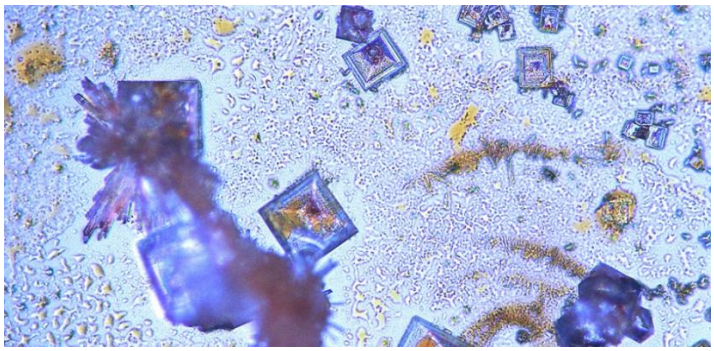

140. Pliijodiidi kollane sade.

Krundikihti katab munatempera tehnikas maalikiht (ill 141).[188] Ikooni külgmistel servadel krundikiht puudub ja seal on maalingukiht otse puidupinnal. Maaling on silmapaistvalt kõrgetasemelise teostusega. Maalikihti katab tumenenud ning määrdunud kattekiht.

[188] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21668 (vaadatud 11.09.2017)

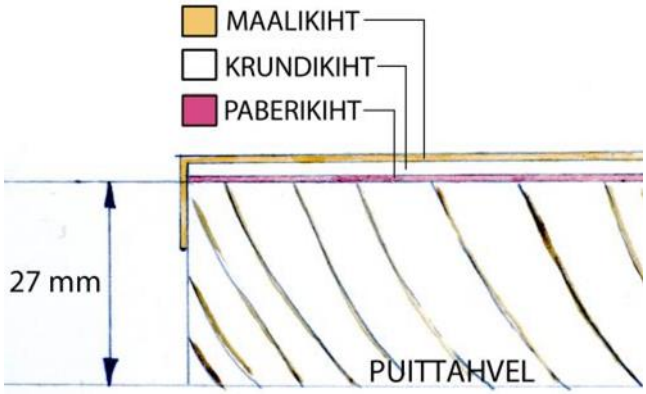

141. Ikooni ülesehitus.

Kollase ookri tooni veerist piiravad väljastpoolt heleroheline ja punane raamjoon, sisemisel äärel on tumerohelise, kullatise ja valge joonega raamistus.

Ikooni ülemisel veerisel asuv punase värviga teostatud tekst ulatub nurgas asuvate evangelistide alla (ill 142). Seega on arvatavasti kõikides nurkades asuvad figuurid ikoonile lisatud hiljem. Ilmselt võib sama oletada ka küljeveeristel asuva nelja pühaku kohta. Pühakud viitavad sellele, et ikoon on tehtud eraisikule.[189] Samas on hilisemate lisanduste maalistiil sarnane ikooni üldise stiiliga.

142. Punane tekst evangelisti all.

3.3.3. Ikooni seisukorra kirjeldus enne tulekahju

2006. aastal Muinsuskaitseameti poolt koostatud inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruandest leiab ikooni olukorra lühikirjelduse: „läbiv vertikaalne pragu, mille ümber

[189] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21668 (vaadatud 08.04.2018)

värvikaod. All värvi-krundikadu 15x5 cm. Kaks põletusjälge, suurem vasakul keskel 1x5 cm. Kullatis kulunud“.[190] Põletusjäljed on tingitud liiga lähedal asetsenud küünlaleegist.

Kultuurimälestiste riiklikust registris leiab samuti 2006. aastal tehtud sissekandest: „eritunnused: paremal poolel jookseb ikooni ulatuses pikk vertikaalne pragu (markeerib alustahvli irdunud laudu).“[191]

143. Ikoon enne tulekahju, foto: Ülle Jukk.

144. Ikoon pärast tulekahju.

3.3.4. Ikooni seisukorra kirjeldus pärast tulekahju

Kattekiht

Ikooni kattekiht on tumenenud ja määrdunud, kujutatu ja värvid on vaevu loetavad (ill 144). Lisaks on kattekiht ühtlaselt „rasvane“. Kattekihil esineb küünlavaha ja lambiõli pritsmeid. Ikonostaasi raamistust värskendades on kullatooni värv sattunud ka ikooni pinnale, eriti äärte piirkonda.

[190] MKA, A-9745: Piirissaare vanausuliste palvela. Inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruanne, 2006.
[191] Kultuurimälestiste riiklik register, https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=21668 (vaadatud 08.04.2018)

Maaling

Mitmes piirkonnas on värvikiht lahti. Erinevates piirkondades esineb krakleed, mille äärtes on värvikiht irdunud. Läbi ikooni keskosa jookseb pragu, mis on tingitud alustahvli deformatsioonist. Prao ümbruses on värvikiht lahti murdnud. Mitmes piirkonnas on värvikiht koos krundikihiga kuppudena üles kerkinud (ill 145 – märgitud rohelisega). Ikooni ala- ja ülaosas on ulatuslikud värvi- ja krundikaod. Ikooni ülaosas on värvikiht täiesti kadunud, mistõttu on alusjoonis eriti selgesti loetav.

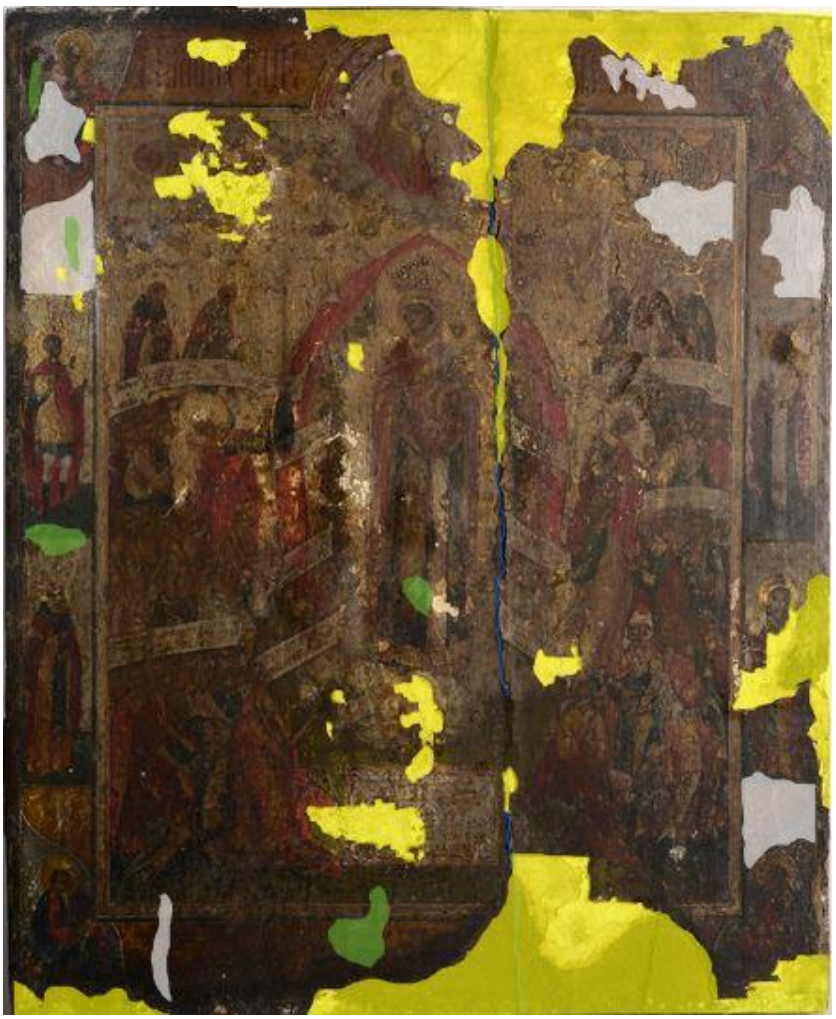

145. Kollasega on tähistatud krundi- ja värvikaod, rohelisega kuppudena üles kerkinud alad, halliga värvikihi irdumine.

Kullatis

Kullatis on pea täies ulatuses maha kulunud. Ainult reljeefsemate värvikihtide vahetus ümbruses on kullatis veel loetav (ill 146). Kullatud on olnud ikooni foon, Neitsi Maarja rüü ääred, teda ümbritsev mandorla, pühakute, inglite ja apostlite oreoolid ja rüüdetailid, veerise

sisemise ääre raamistus, toolid, millel apostlid istuvad ning osade abivajajate rüüvolangid.

146. Kullatis.

Alusjoonis

Ikooni eeskujujoonis on peene nõelaga krundikihi sisse kraabitud. Sisselõike piirjooned on imepeened ja hästi loetavad näiteks ikooni ülaosas, kus värvikiht on kadunud. Detailselt tulevad välja kahe lendava ingli kontuurid (ill 147).

147. Sisse kraabitud alusjoonis.

Visuaalsel vaatluse põhjal võib öelda, et sisse kraabitud alusjoonisega on markeeritud kõikide figuuride ja detailide piirjooned. Eriti detailselt on välja märgitud Jumalaema ja Kristuslaps, nende atribuutika, rüüvolangid jms. Teiste figuuride alusjoonis ei ole nii põhjalikult teostatud, vaid on skemaatilisem. Maalimisel on sisse kraabitud alusjoonist väga täpselt järgitud.

Veerisel asuvad pühakud ja evangelistid ei ole sisse lõigatud alusjoonisega markeeritud. Tundub, et nende alusjoonis on teostatud ainult pliiatsiga (vt IR-fotod lk 113). Erinev alusjoonise märkimisviis lubab oletada, et tegemist on hilisemate lisandustega.

Krundikiht

Krundikiht on kuni 4 mm paksune ja koosneb vähemalt 5 kihist. Ikoonil on üla- ja alaosas ulatuslikud krundikaod. Krundikihi enda side paberiga on üldiselt väga hea.

Paberikiht

Krundikadude piirkondades, kus paberkiht on nähtaval, on see puittahvlilt lahti, rebenenud ja narmendav. Ikooni alaosas, kus ikonostaasi ees on paiknenud küünlad, on paberkihil paks küünalvaha kiht.

Alustahvel

Alustahvli seisukord on rahuldav. Alustahvli keskosa läbib ulatuslik lõhe, mis on nähtav ka ikooni esiküljelt ulatudes läbi maalikihi (ill 148). Tahvel on kergelt kaardus, määrdunud ja tolmune. Mardika-, tule- ja kuumakahjustused puuduvad.

148. Ikooni alustahvel.

3.3.5. Uuringud

3.3.5.1. Mikrolihvid

Materjali mikroskoopuuringuteks võeti proovid kaheksast erinevast kohast, kokku seitse värviproovi ja üks puiduproov. Puiduproovi analüüsid on kirjeldatud lk 114.

Proovid võeti erinevatelt värvipindadelt, piirkonnast, kus maalingukiht oli lahti või irdunud. Koos värvikihiga üritati kaasa haarata ka krundikiht. Proovide asukohad kaardistati täpselt proovide võtmise käigus. Mikrolihvide ristlõigete uuringutulemused vormistati tabelina, mis on ära toodud töö lõpus asuvas lisas (vt Lisa 3).

Ristlõigetelt võis kokku eristada kuni kolm erineva paksusega krundikihti. Esimene värvikihi alune kiht tundub ristlõigetel vaha/vaigutaoline (ill 149 – kiht nr 2). Krundikihist võetud lämmastikhappes lahustatud proovile destilleeritud vee lisamisel tulid mikroskoobi all nähtavale ümmargused õlilaigud (ill 150), seega ilmselt katab krundikihte vaha/õlisisaldusega liimistus/sideainekiht. Värvikihte on võimalik kokku lugeda maksimaalselt kaks (ill 149).

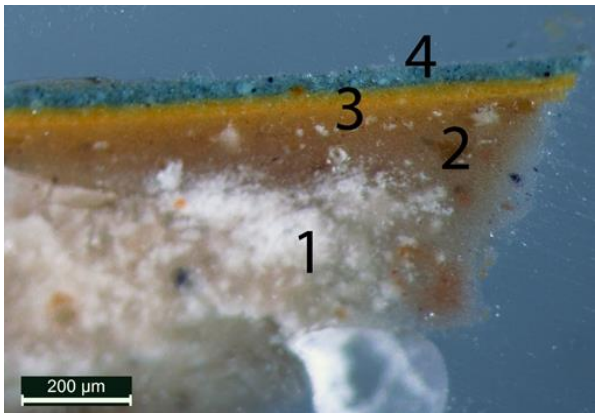

149. Vahataoline kiht – nr 2.

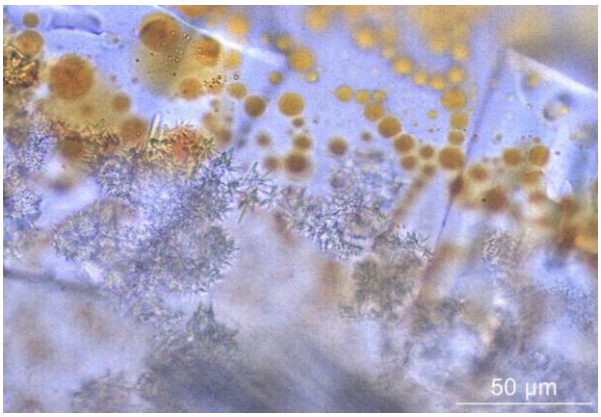

150. Ümmargused õliosakesed.

3.3.5.2. Fotod Infrapunakiirguses

Lähi-infrapuna fotod tehti pärast kattekihi eemaldamist Osiris skänneriga (IP-kiirgus 1000–1700 nm). Fotodel tulid nähtavale ikooni veeristel asuvate evangelistide söega teostatud alusjoonistused (ill 151 ja 152). Teistes piirkondades söega tehtud alusjoonistusi ei tuvastatud, mis lubab oletada, et veeristel asuvad pühakud ja evangelistid on hilisemad lisandused.

151. Markuse rüüvoltide alusjoonis IR-kiirguses.

152. Markus nähtavas valguses.

3.3.5.3. XRF – röntgenfluorestsents elementanalüüs

Kuna sellel ikoonil näitas iga proov pliivalge sisaldust, siis võib koos krundi koostise määramistulemusega (lk 106) kindlalt väita, et krundi üheks lisandiks on pliivalge. Kõik XRF uuringute tulemused koos proovide asukoha kaardistusega on tabeli näol välja toodud töö lõpus asuvas lisas (vt Lisa 4).

Mõõtmised punast värvi aladel tuvastasid elavhõbeda sisalduse (ill 153), mille põhjal saab oletada, et punaseks pigmendiks on kallihinnaline kinaver (HgS).

Proov	IKOON	DETAIL	VÄRV	PIGMENT	Pb	Hg
1727	21668	hädise rüü	punane	KINAVER	12.98	80.41
1728	21668	hädise rüü	tumepunane	KINAVER	0.25	0.491

153. Mõõtmised punast värvi aladel tuvastasid elavhõbeda sisalduse.

Järgmisena kontrolliti kullalehe (Au) ehedust. Mõõtmisproov tehti Jumalaema ümbritseval mandorlal, mis kinnitas, et tegemist on eheda kullaga (ill 154).

Proov	IKOON	DETAIL	VÄRV	PIGMENT	Pb	Au	Ag
1734	21668	mandorla	kuld	kuld	0.06	0.239	<LOD

154. Mõõtmisproov kinnitas, et tegemist on ehtsa kullaga.

Mõõtmised rohelistel aladel näitasid vase (Cu) ja kroomi (Cr) sisaldust, mistõttu saab oletada, et tegemist võib olla näiteks malahhiiti [$2CuCO_3xCu(OH)_2$] või kroomoksiidrohelist (Cr_2O3) sisaldavate pigmentidega (ill 155).

Proov	IKOON	DETAIL	VÄRV	PIGMENT	Pb	Au	Cu	Cr
1730	21668	mandorla	roheline	Malahhiit/kroomoksiid?	9.69	0.071	1.46	<LOD
1731	21668	pühaku all	roheline	Malahhiit/kroomoksiid?	10.08	<LOD	0.028	0.296

155. Mõõtmised rohelistel aladel näitasid vase ja kroomi sisaldust.

Mõõtmistulemused ei tuvastanud sinistes värvides koobaltit (Co), seega ei saa välistada asuriidi [($2CuCO_3x$ $Cu(OH)_2$] või ultramariini [$(Na,Ca)_8(AlSiO_4)_6(SO_4,S,Cl)_2$] kasutamist, küll on aga võimalik välistada smaldi ja koobaltsinise ($CoOxAl_2O_3$) kasutamine.

3.3.5.4. Alustahvli puiduliigi määramine

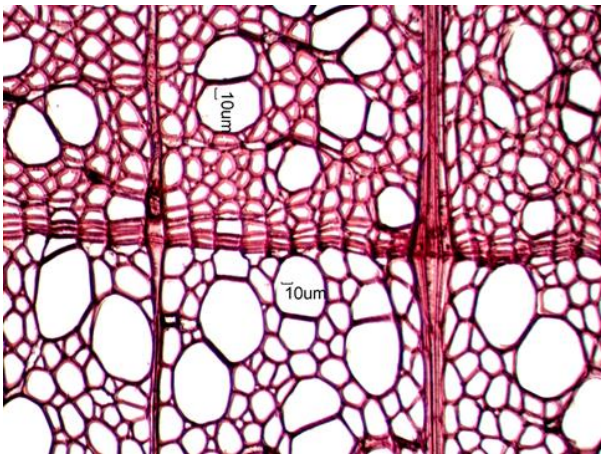

156. *Alnus rubra*, toneeritud lepp, foto: John P. Limbach.

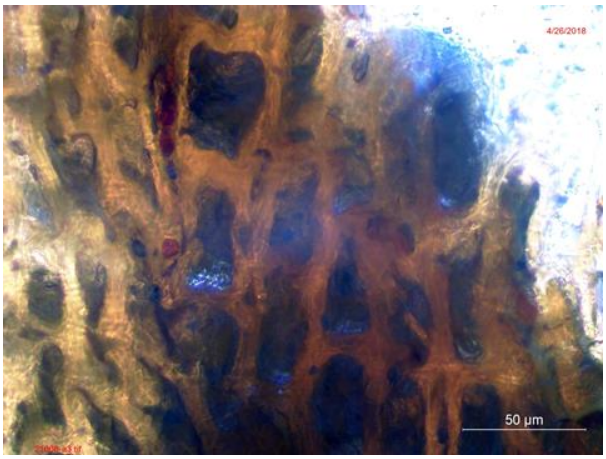

157. Radiaallõikes mikrolihv puidust.

Radiaallõikes mikrolihv näitas, et trahheeiidid paiknevad korrapäraselt tihedate trahheede (soonte) vahel, mis on omane lepapuidule (ill 156 ja 157). Seega on ikooni alusmaterjal lepapuidust, kas hall või sanglepast (rohkem liike Eestis ei kasva).

3.3.6. Restaureerimiskontseptsiooni püstitamine

Restaureerimiskontseptsiooni loomisel lähtuti objektist kui kunstiteosest, mitte kui sakraalsest esemest ning sellest tulenevalt seati eesmärgiks maalingu visuaalse terviku loomine. Restaureerimisel arvestati tänapäevast restaureerimispraktikat, samas peeti silmas asjaolu, et

võimalusel oleks ikoon palvelasse tagastatav. Maalipinda kattev tumenenud kattekiht otsustati eemaldada, et taastada detailirohke maalingu loetavus.

3.3.7. Restaureerimiskava

1. Dokumenteerimine/fotografeerimine
2. Uuringute teostamine
3. Maalikihi kinnitamine
4. Maalikihi puhastamine/kattekihi eemaldamine
5. Alustahvli pragude katmine
6. Krundikadude täitmine
7. Värvikadude toneerimine
8. Lakkimine

3.3.8. Restaureerimine ja metoodika

Maalikihi kinnitamine

Irdunud maalikihi kinnitamiseks kasutati 5% kalaliimi. Kinnitatav ala kaeti profülaktilise kleebisega, mida immutati pintsli abil soojendatud kalaliimiga. Liimil lasti natuke aega penetreeruda, seejärel töödeldi pinda läbi transparentse Mylar kile kuumaspaatliga (50–60°C). Üleliigne liim eemaldati filterpaberiga. Kinnitatud alale asetati silikoonpaber ja sellele raskuskeha.

Kuppudena ülestõusnud värvikihi alla viidi peene süstlanõela abil 10%-st soojendatud kalaliimi. Liimil lasti natuke aega laiali valguda ja krundi- ja värvikihti soojendada. Seejärel asetati alale profülaktiline kleebis ja pinda töödeldi läbi transparentse Mylar kile kuumaspaatliga (50–60°C). Termotöötlust tehti järk-järgult ettevaatlikult, et kuppu tõusnud värvipinda mitte katki pressida. Pärast kinnitamist asetati alale silikoonpaber ja raskuskeha.

Maalikihi puhastamine/kattekihi eemaldamine

Küünlavaha pritsmete esmane eemaldamine tehti mehaaniliselt skalpelliga. Kui pritsmete pealmine osa oli eemaldatud, siis ülejäänud osa töödeldi kergelt tärpentiniga immutatud vatipulgaga, et vaha pehmendada, seejärel kasutati ettevaatlikult skalpelli. Ilmnes, et

vahapritsmete all puudus tume kattekiht, mis tegi maalipinna äärmiselt ebaühtlaselt kirjuks (ill 158).

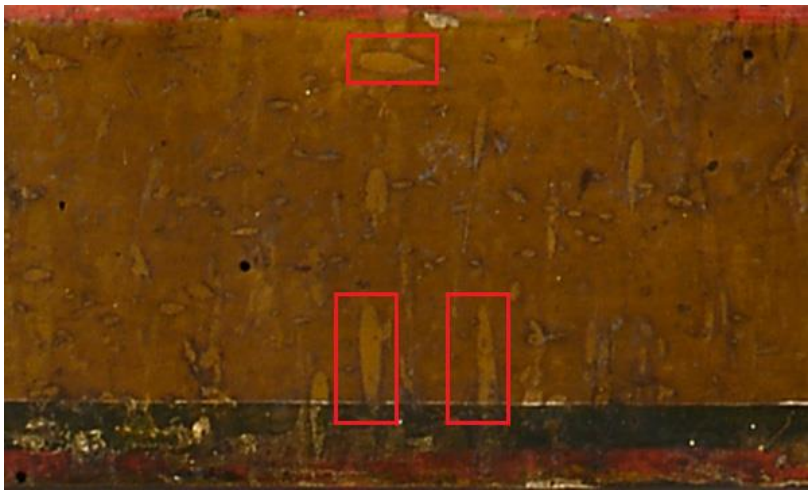

158. Eemaldatud küünlavaha pritsmed.

Kattekihi eemaldusproovid tehti erinevate lahustitega (etanool, atsetoon), ent need ei andnud mingit tulemust. Tumenenud kattekihti sai õhendada vaid etanooli ja tärpentini lahusega vahekorras 1:1. Lahuse toimeaeg pinnal oli pikaajaline ja seetõttu otsustati teha kattekihi õhendamine sama lahusega kompresside abil. Selleks immutati u 4x3 cm suurune filterriide tükk lahusega ja asetati töödeldavale pinnale. Immutatud filterriidele asetati kile, et takistada lahusti aurustumist. Kompressile asetati raskuseks väike liivakott ja lasti mõjuda umbes 2 minutit. Kompressi tulemusel muutus maalingut kattev kiht pehmeks omaette kihiks, mille sai väga hõlpsalt vatipulgaga maha rullida (ill 159 ja 160). Kompressi toimeaeg varieerus piirkonniti, paksema kattekihiga kohas hoiti kompressi pikemalt pinnal või protsessi korrati.

159. Kattekihi eemaldamine.

160. Pärast kattekihi eemaldamist.

Alustahvli pragude katmine

Krundikadude alt paljastunud originaalpaber, mis oli lahtine ja niiskuse toimel paisunud, otsustati eemaldada. Läbi alustahvli jooksev pragu (ill 161) kaeti paksema jaapanipaberiga (Kozo paber 40g/m^2), et krundikihil oleks pind, millele toetuda (ill 162). Paber kinnitati kahes kihis 10% kalaliimiga. Teine kiht kinnitati pärast esimese kihi täielikku kuivamist ja järgiti, et kahe kihi paberikiud jookseksid risti. Paberikihi kuivamisel hõõruti seda kergelt liivapaberiga, et pinda karestada.

161. Läbi alustahvli ja värvikihi jooksev pragu.

162. Jaapani paberiga kaetud pragu.

163. Täidetud krundikaod.

Krundikadude täitmine

Krundikaod täideti 10% kalaliimi ja kriidi seguga (ill 163 ja 164). Ulatuslikele krundikadudega aladele kanti 5–7 õhukest krundikihti üksteise peale pärast eelmise kihi kuivamist, et vältida kuivamisel tekkida võivad pragusid. Krundi kuivades viimistleti pinda liivapaberiga.

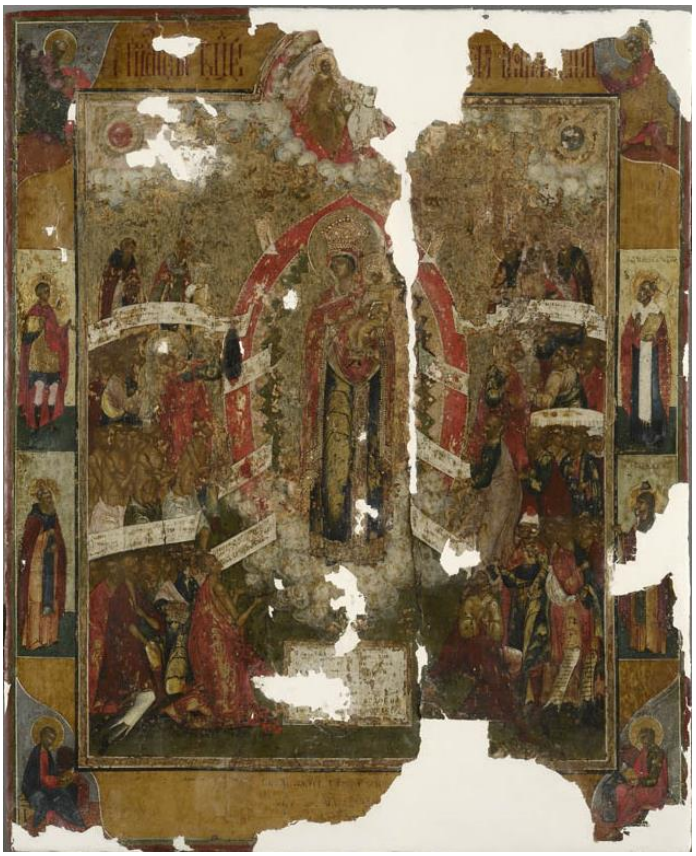

164. Täidetud krundikaod.

Värvikadude toneerimine

Ikooni fooni toneeriti laseerivalt pruunikaskollast tooni akvarellidega, et ühtlustada suuresti maha kulunud värvikihti ja kullatist (ill 165 ja 166).

165. Taust enne ühtlustavat toneeringut.

166. Taust pärast ühtlustavat toneeringut.

Toneerimiseks otsustati kasutada sama metoodikat, mida kahe eelmise ikooni puhul. Suured konkreetsete kujudega värvikaod toneeriti akvarellidega *tratteggio*-tehnikas (ill 167 ja 168).

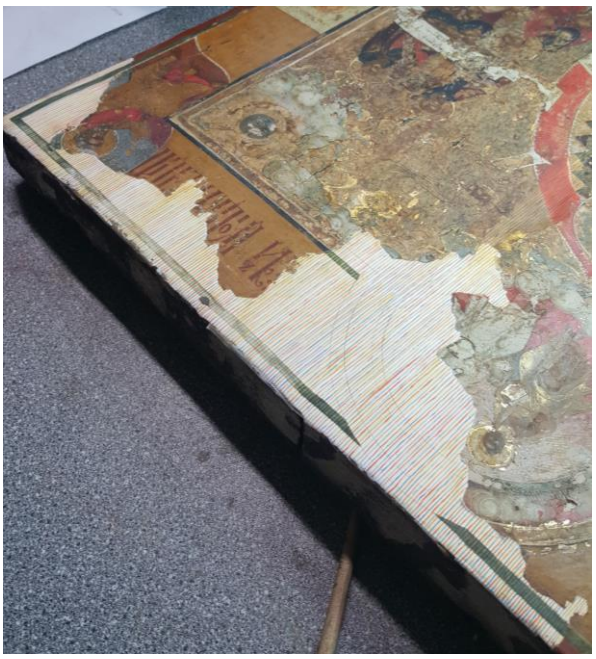

167. Ikooni ülaosa toneerimine.

168. Toneering ikooni alaosas.

Üksikud väikesemõõtmelised värvikaod toneeriti täisretušiga. Toneerimiseks kasutati akvarelle ning värvipigmente ja *Medium für Retuchen* (Mowilith 20) sideainet, mis lahustub etanoolis.

Lakkimine

Maaling kaeti dammarlakiga, mida kanti peale kangasse peidetud vatitampooniga.

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö tegeleb Piirissaare vanausuliste palvela põlengus kannatada saanud ikoonidega. Töö koondab endasse sündmused alates 2016. aasta maikuu põlengust kuni sama aasta novembrikuu konserveerimistalguteni. Lahti on kirjutatud kõik ikoonide konserveerimise etapid alates Muinsuskaitseameti kiirreageerimisest põlengujärgsel päeval lõpetades konkreetsete ikoonide restaureerimistööde kirjeldustega.

2016. aasta oktoobrikuus toimusid SA Eesti Vabaõhumuuseumi Setu talus viiepäevased konserveerimistalgud, mille eesmärgiks oli stabiliseerida otsese tule-, niiskus,- ning kuumakahjustustega ikoonide hetkeseisund, et seejärel anda olukorra hinnang igale ikoonile eraldi. Teades konkreetse ikooni seisukorda ja kahjustuste ulatust, oli võimalik kavandada edasisi konserveerimist või restaureerimist puudutavaid plaane. Antud magistritöö praktiliseks osaks valiti kolm intrigeeriva restaureerimisalase väljakutsega ikooni.

Piirissaare palvela ikoonid, mis ühelt poolt on kinnise kogukonna kultusobjektideks, kuuluvad teiselt poolt kunstimälestistena riigile. Selline sakraalne-ilmalik polaarsus võib endaga kaasa tuua huvide konflikti ning mitmeid üheselt õigete vastusteta küsimusi. Töö esimene peatükk annab üldise ülevaate vanausuliste kogukondade kujunemisest siinmail ning püüab lahti seletada ikooni kui spirituaalse objekti nähtumuse. Palvela põlengu tagajärjel on ikoonidel väga erineva ulatusega kahjustused. Osad ikoonid on võimalik tulevikus palvelasse tagastada, osad on aga oma sakraalsed tunnused igaveseks minetanud. Magistritöö teises peatükis on püütud mõtestata selliste ikoonide väärtuseid nii vaimulikust kui ilmalikust lähtekohast vaadatuna. Tuginedes kultuuripärandi praegusaja väärtuste tüpoloogiale on püütud võrrelda ühe pühapildi näitel, mida erinevad huvigrupid oluliseks peavad ning kas ja kui suures ulatuses on võimalik leida ühisosi. Leiti, et kõik ikooni esialgsed (sakraalsed) funktsioonid on võimalik otseselt või kaudselt uute väärtusgruppidega katta. Algfunktsiooni kadumisel ei pruugi ikooni kui pärandi/kunstimälestise väärtus langeda, vaid see võib hoopis suureneda. Kuna kunstimälestistel puudub ühtne väärtuste mõõdik, siis väärtuste analüüsimisel aitabki erinevate kriteeriumite hindamine ja kõrvutamine. Siinkohal tuleb eraldi välja tuua ka tõsiasi, et ikoonide kunstimälestise staatus sai suuresti edasise määrajaks. Tänu muinsuskaitseameti kiirele reageerimisele suudeti märkimisväärne osa Piirissaarel asuvast pärandist päästa. Kui ikoonidel oleks puudunud kunstimälestise staatusega kaasnev riigipoolne kaitse, oleks nende saatus olnud kindlasti mitmeid kordi kurvem.

Põlengu hetkel asus Piirissaare palvelas 40 kunstimälestist, millest 32 olid ikoonid. 32 ikoonist hävis tules 8. 4 ikooni olid sellises olukorras, et need oli võimalik saarele jätta. Ülejäänud 20 ikooni toodi mandrile. Antud hetkeks (kevad 2018) on 20 ikoonist konserveeritud/restaureeritud või veel töös 11 ikooni. Suurem osa neist oleks ilmselt võimalik tulevikus palvelasse selle taastamisel tagastada.

Magistritöö kolmandas peatükis on lahti kirjutatud siinkirjutaja poolt restaureeritud kolme ikooni ikonograafia, seisukord enne ja pärast tulekahju, teostatud materjaliuuringud, restaureerimise kontseptsioonid ning läbi viidud tööde üksikasjalikud kirjeldused koos põhjaliku fotomaterjaliga.

Kuna ikoonid on riiklikud kunstimälestised, siis restaureerimiskontseptsioonide loomisel lähtuti objektidest kui kunstiteostest, mitte kui sakraalsetest esemetest. Samas püüti lähtuda seisukohast, et võimalusel oleksid ikoonid palvelasse tagastatavad (mis nt välistas neutraaltoonis või puidupinda imiteerivad toneeringud). Kõigi kolme ikooni puhul seati eesmärgiks tugevalt moondunud ja tumenenud kattekihi eemaldamine ja maalingute visuaalse terviklikkuse taastamine.

Ikoon „Ülestõusmine põrguhauda laskumisega“ (20. sajandi II pool, M. Solntsev, reg. nr 21667) pakkus suure üllatuse, kui kattekihi eemaldamisel ilmnes, et maalingu hävinuks arvatud ülaosa oli söestunud kihi all suuremas osas säilinud. Selle avastuse valguses tuleks kindlasti üle vaadata ka ülejäänud sarnaste kahjustustega pühapildid. Solntsevi ikooni pealmiselt veeristel asuvate ulatuslike maalingukadude toneerimiseks analüüsiti põhjalikult võimalikke erinevaid variante. Toneeringu tehnika valik sõltub alati konkreetsest objektist, selle seisukorrast ning kahjustuste ulatusest ja iseloomust. Sobiva toneerimise tehnika leidmiseks võrreldi samast palvelast pärinevate ikoonide kahjustusi ja valitud restaureerimise meetodeid. Kahjustuste ja värvikadude ulatuse/kuju/iseloomu põhjal otsustati, et sobivaim lahendus on *tratteggio*-tehnika. *Tratteggio*-toneering koosneb peentest üksteisega paralleelselt asetsevatest põhitoonides vertikaaljoontest, mis viidi ühte tonaalsusesse ümbritseva originaaliga. Sel viisil sulandub toneering distantsilt vaadatuna optiliselt originaalteose vormi, moodustades sellega ühtse pildilise terviku, ent lähivaatlusel jääb restauraatori lisandus originaalteosest selgesti eristatavaks.

Ikooni „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“ (20. sajandi I pool, reg. nr 21664) peamiseks probleemiks oli pehkinud ning ulatuslike bioloogiliste kahjustustega alustahvel, mis oli kaotanud füüsilised omadused ja mehaanilise tugevuse. Tugeva mardikakahjustuse tõttu

pehkinud puidust alustahvel otsustati immutamise teel stabiliseerida, et ikoon jääks oma originaalalusele. Puidu immutamisel peavad valikud ja materjalid olema põhjalikult kalkuleeritud, kuna protsess ei ole tagasipööratav. Puidu stabiliseerimise aluseks võeti Egle Mikko (Tartu Kõrgem Kunstikool) poolt koostatud metoodika, mida konkreetse ikooni iseärasuste tõttu mõningal määral modifitseeriti.

Ikoonil „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga“ (19. sajandi II pool, reg. nr 21668) olid ulatuslikud värvikaod, mis ulatusid ka maalingu figuratiivsele osale. Toneeringu valimisel toetuti ikooni „Ülestõusmine põrguhauda laskumisega“ raames teostatud analüüsile ja leiti, et *tratteggio*-tehnika on kõige sobivam.

Teostatud uuringute tulemustest ja järeldustest saab teha üldistava kokkuvõtte. Kõigil kolmel ikoonil on eeskujujoonise ülekandmiseks krundikihile kasutatud traditsioonilist tehnikat – alusjoonis on krundikihti peene nõelaga sisse kraabitud. Ikoonil „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga“ (19. sajandi II pool), mis on umbes sada aastat varasem kui teised kaks pühapilti, on alusjoonis väga filigraanselt teostatud. Imepeente joontega on markeeritud figuuride ja nende rüüvoltide piirjooned, eriti täpselt Jumalaema ja tema süles asuva Kristuslapse kontuurid. Alusjoonistusest on maalides ka väga põhjalikult kinni peetud, ainult mõnes üksikus kohas pole piirjoont järgitud. IR-kiirguses teostatud fotodelt ei tuvastatud antud ikoonil söepõhise meediumiga tehtud joonistusi, va veeristel asuvatel evangelistidel, mis ilmselt on hilisemad lisandused, kuna neil puudub sisse kraabitud alusjoonis. Seda väidet toetab ka fakt, et Johannes ja Matteus katavad ülemisel veerisel osa ikooni pealkirjast. Ikooni ettevalmistamisel ei ole kasutatud puhast kriidikrunti, üheks lisandiks on kindlasti olnud pliivalge. Seda kinnitas nii krundikihist võetud prooviga tehtud keemiline katse kui ka XRF-uuringute tulemused, kus iga mõõtmisproov näitas pliivalge sisaldust. XRF lubab veel oletada, et hinnalistest pigmentidest on antud ikoonil kasutatud kinaveri (punased toonid) ning foon ja detailid on kullatud eheda kullalehega. Seevastu ikoonil „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“, mis on dateeritud 20. sajandi I poolde (ehk pea pool sajandit hilisem) on kullalehte imiteeritud hõbelehega. „Ülestõusmine Põrguhauda laskumisega“ (M. Solntsev), mis on kolmest ikoonist kõige hilisem (20. sajandi II veerand) on kullatist imiteeritud juba vaselehega. Ka ei tuvastanud XRF-uuringud antud ikooni proovides elavhõbedat, mistõttu võib välistada väärtusliku kinaveri kasutamise. Ilmselt tingis odavama materjalikasutuse majanduslik olukord ning ka fakt, et ühiskondlik olukord ei soosinud konfessionaalset tegevust. Samas on antud ikoonil (nagu ka kahel teisel) kasutatud figuuride ihutoonide ühe koostisosana pliivalget, mis on traditsiooniline töövõte. Seega on Solntsev

traditsiooni järginud ajal, mil valgetest pigmentidest oli näiteks tsink- ja titaanvalge palju lihtsamini kättesaadavad. Kahel hilisemal ikoonil tuvastati IR- ja UV-kiirguses tehtud fotodel (lisaks sisse kraabitud alusjoonisele) detailsed alusjoonistused- ja maalingud. Alusjoonistused, mis on ilmselt teostatud hariliku pliiatsiga, on suhteliselt vabakäelised. Seda eriti Solntsevi ikooni arhitektuursetel osadel, mis mõjuvad kohati isegi rohmakalt. Mõlema pühapildi puhul pole pliiatsijoonistust rangelt järgitud, eriti ikoonil „Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“, kus näiteks ingli varbad ja mitmed pilvekeerud on oma algset asukohta muutnud. Keemilised katsed kinnitasid, et mõlema ikooni krundiks on traditsiooniline puhas kriidikrunt.

Eelnevast võib järeldada, et ikoonikirjutamisel on osadest traditsioonidest kaugenetud, kas siis materiaalsetel või ühiskondlikel põhjustel, osasid on aga täpselt järgitud. Ilmselt on ka aja kulgedes ikoonikirjutamise kaanonist kinni pidamine paratamatult nõrgenenud, mis aga ei vähenda ikoonide enda väärtust.

Kasutatud allikad

Kirjandus

Alfeyev, Hilarion. Christ the Conqueror of Hell. The Descent into Hades from an Orthodox Perspective. Crestwood (N.Y.): St. Vladimir's Seminary Press, 2009.

Алпатов,Михаил. Древнерусская иконопись. Москва : Искусство, 1978

Binns, John. An Introduction to the Christian Orthodox Churches. Cambridge: University Press, 2002.

Bodin, P.-A. Taevase laulu kaja. Ortodokse kiriku luulest. – Akadeemia 1991, nr 11.

Cesare, Brandi. Theory of Restoration. Firenze : Nardini, 2005

Cavarnos, Constatine. Orthodox iconography. Belmont : Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1992.

Ćurčić, Slobodan. Architecture as icon: perception and representation of architecture in byzantine art. London: Yale University Press, 2010.

Erikson, Külli. Ikooni olemusest ja maalimisest. – Akadeemia nr 10, 1998.

Флоренский, П. А. Иконостас. Москва: Искусство, 1995.

Hiiop, Hilkka; **Kurisoo**, Merike. RODE altar lähivaates. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2016.

Kivistik, Vaike; **Tund**, Virve. Vene vanausuliste jälgedes Räpinas, Beresjes ja Piirissaarel. Tartu: Tartumaa Trükikoda, 2009.

Kondakov, Nikodim, Pavlovich. Icons. New York: Parkstone Press International, 2009.

Konsa, Kurmo. Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2014.

Lainvoo, Linda. Kaosest koostööni. Piirissaare palvela põlengus kannatada saanud mälestiste päästmisest. – Muinsuskaitse aastaraamat 2016.

Lipe, William. Value and Meaning in Cultural Resources. – H. Cleere, Approaches to the Archaeological Heritage. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Майорова, Н; **Скоков**, Г. История русской живописи. Иконопись. Москва: Белый город, 2006.

Мануйлов, Юрий. Икона староверов Причудья:Гавриил Ефимович Фролов и его иконописная мастерская. Tallinn: Ikoonimuuseum, 2013.

Manuilov, Juri. Vene ikoon Gunnar Savisaare kollektsioonist. Tallinn: Aktaprint, 2009.

McGuckin, John, Anthony. The Orthodox Church: an introduction to its history, doctrine, and spirituaal culture. Singapore: Fabulous Printers Pte Ltd, 2008

Minin, Sergei. Õigeusu ikoon Eestis. Tallinn: Revelex, 2009.

Morozova, Nadežda. Eesti vanausuliste kirjalik pärand. Tartu: TAOS, 2015.

Murre, Aleksandra. Eesti ikoonikunst: kataloog. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2011.

Nikolski, Nikolai. Vene kiriku ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 1988

Onasch, Konrad. Ikoonid. Lummus ja tõelisus. Tallinn: Trak Pen, 2003.

Paaver, Mari-Liis. Vanausulised ikoonimaalijad – traditsiooni säilitajad. – Eesti kunsti ajalugu. 5 kd. 1900-1940. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2010.

Plaat, Jaanus. Vene vanausulised ja nende pühakojad Eestis 17.–21. sajandil. – ERMi aastaraamat 54, 2011.

Plaat, Jaan. Vene vanausulised ja nende pühakojad Eestis. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2016.

Ponomarjova, Galina. Vene vanausulised Eestis. Tartu: Tartumaa Vanausuliste Kultuuri- ja Arendusühing, 1999.

Ponomarjova, Galina. Eesti vanausulised: väike kirikuloo teatmik. Tallinn: HUMA, 2006.

Quenot, Michel. Ikoon: Aken Kuningriiki. Tallinn: Logos, 1998.

Sibul, Kriste. Maalide struktuur ja selle üksikute osade iseloomustamine destruktiivsetel meetoditel. – Ennistuskoda KANUT: Renovatum Anno, 1995.

Šor, Tatjana. Vanausulised Eestis. Mitut usku Eesti. Valik usundiloolisi uurimusi: õigeusu eri. Toim L. Eek. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015.

Зеленина, Я. Э. От портрета к иконе: очерки русской иконографии XVIII - начала XX века. Москва: Индрик, 2009.

Tali, V. Kvalitatiivse poolmikroanalüüsi praktikum. Tallinn: Valgus, 1969.

Uueni, Andres. **Sermat**, Martin. Ikooni eeskujujoonistest reprode valmistamine. – Ennistuskoda KANUT: Renovatum Anno, 2010.

Valk, Külli. Vanausuliste ikoon. Tartu: Ülikooli Kunstimuuseum, 2009.

Valk, Külli. Ikooni eeskujujoonised – säravad kunstiteosed või kõnekas materjal tööprotsessist? – Ennistuskoda KANUT: Renovatum Anno, 2010.

Veski, A. **Ussisoo**, T. Puidutehnoloogia. Tartu: Pedagoogiline Kirjandus, 1947.

Internet

Laats, Alar. Vene vanausuliste harud. – 2. osa, http://kjt.ee/2013/07/vene-vanausuliste-harud-2-osa/ (vaadatud 07.04.2018)

Laats, Alar. Vene vanausuliste harud. – 1. osa, http://kjt.ee/2013/06/vene-vanausuliste-harud-1-osa/#_ftn32 (vaadatud 08.04.2018)

Paaver, Mariliis. "Puhta silmaga" Vene Vanausulised Eestis. – http://www.starover.ee/est/index.html (vaadatud 29.09.2017)

Piirissaarel hävis tules kolm elumaja ja vanausuliste palvemaja. - Delfi Rahva hääl 16.05.2016, http://rahvahaal.delfi.ee/news/pildid/fotod-sundmuskohalt-piirissaarel-havis-tules-kolm-elumaja-ja-vanausuliste-palvemaja?id=74533719 (vaadatud 10.03.2018)

Kas Piirissaare palvemaja põlengut oleks saanud ennetada. – Raadio 2 16.05.2016, https://r2.err.ee/665411/kas-piirissaare-palvemaja-polengut-oleks-saanud-ennetada (kuulatud 11.03.2018)

R. Mets, Piirissaarel lõõmanud tulekahju sai alguse sügavkülmiku rikkest. – Tartu Postimees 16.05.2016, https://tartu.postimees.ee/3695981/piirissaarel-loomanud-tulekahju-sai-alguse-sugavkulmiku-rikkest (vaadatud 10.03.2018)

Piirissaare vallavanem: mõlemad osapooled – nii vana kui ka uus kogudus – nutavad, et kirik maha põles. – Delfi Rahva hääl 16.05.2016, http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/fotod-sundmuskohalt-piirissaare-vallavanem-molemad-osapooled-nii-vana-kui-ka-uus-kogudus-nutavad-et-kirik-maha-poles?id=74537197 (vaadatud 10.03.2018)

Muinsuskaitseamet https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/contenteditors/Kunst/kunstimalestiseks_tunnistamise_kriteeriumid.pdf (vaadatud 10.03.2018)

Muinsuskaitseamet https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/kunstimalestised (vaadatud 10.03.2018)

MicrolabNW Photographic gallery. Thousands of particles under the microscope http://www.microlabgallery.com/WoodSectionFile.aspx (vaadatud 06.04.2018)

Kultuurimälestiste riiklik register https://register.muinas.ee/admin.php?menuID=monument&action=view&id=21667 (vaadatud 11.10.2018)

https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=5569
Konservaatorid taastavad Piirissaare palvela ikoone. – Aktuaalne Kaamera 25.10.2016, https://etv.err.ee/v/varia/6ad57a50-d2a7-4e22-a0fb-477c462653c9/konservaatorid-taastavad-piirissaare-palvela-ikoone (vaadatud 10.03.2018)

Kremer Pigmente GmbH & Co. KG http://www.kremer-pigmente.com/media/pdf/81012e.pdf (vaadatud 12.03.2018)

Ikoonid – kunst või usk? – Eesti Päevaleht 16.07.2011, http://epl.delfi.ee/news/kultuur/ikoonid-kunst-voi-usk?id=51299997 (vaadatud 13.03.2018)

Sirje Säär juhatab teed ikoonide juurde. – Eesti Kirik 09.03.2007, http://www.eestikirik.ee/sirje-saar-juhatab-teed-ikoonide-juurde/ (vaadatud 13.03.2018)

Läänelaid, Alar. Puiduliik on samuti oluline, https://christian-ackermann.tumblr.com/post/163130144873/puiduliik-on-samuti-oluline-kirjutab-ackermanni (vaadatud 06.04.2018)

Vanausuliste muuseum, http://starover.eu/et/icing-painting/ (vaadatud 08.04.2018)

A package deal: the development of Tissue Gel Composite Cleaning at SRAL, //nigulistemuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/6/2016/05/G.R.-Fife-A-package-deal.pdf (vaadatud 08.04.2018)

Extended Abstract—Tissue Gel Composite Cleaning, https://repository.si.edu/bitstream/handle/10088/20509/31.Fife.SCMC3.Mecklenburg.Web.pdf?sequence=1 (vaadatud 08.04.2018)

Roumas, N. Iconography Terms. – http://www.museumofrussianicons.org/wp-content/uploads/2016/09/Iconography_Terms2016.pdf (vaadatud 08.04.2018)

Kunstimälestiste peainspektor: meie kirikud on väga rikkad kunstimälestiste poolest. – Terevisoon, ETV, https://etv.err.ee/v/meelelahutus/terevisioon/terevisiooni_lood/8d82488b-fded-4235-b96b-ee5fb43859c3/kunstimalestiste-peainspektor-meie-kirikud-on-vaga-rikkad-kunstimalestiste-poolest (vaadatud 10.04.2018)

Vaidlus Piirissaarel: kes saab palvemaja kindlustusraha? – Tartu Postimees, https://tartu.postimees.ee/3717229/vaidlus-piirissaarel-kes-saab-palvemaja-kindlustusraha (vaadatud 12.04.2018)

http://voru.eelk.ee/Kogudused/Voru/varia/sonaraamat/sonaraamat_artiklid/cross_sonaraamat.htm (vaadatud 14.04.2018)

Lascaux Kunstharze und Firnisse. – http://www.blattgold.de/files/downloads/ger_tds_acrylharz-2182042.pdf (vaadatud 18.03.2018)

Titebond Liquid Hide Glue. – http://www.kremer-pigmente.com/media/pdf/63521-63524.pdf (vaadatud 18.03.2018)

Peets, H. Konserveerimiskeemia õppematerjal, http://www.kanut.ee/loengud/loeng05.pdf (vaadatud 17.04.2018)

Allikad

Einpaul, Jürgen. Ekspertarvamus Piirissaare vanausuliste palvela hoone ehituskonstruktsioonide tulekahjujärgse seisukorra kohta. Piirissaare vallavalitsuse dokumendiregistris, 17. juuni 2016.

Muinsuskaitseameti kunstimälestiste peainspektor Linda Lainvoo pärast põlengut koostatud vaatlusprotokoll, meilivahetus Muinsuskaitseameti kunstimälestiste vaneminspektor Grete Nilpiga.

Workshop, Passion Altarpiece (c.1515-1520) - In Search Of An Appropriate Conservation Methodology. Niguliste muuseum, 18.–20. november 2015.

Orest Kormašovi ekskursioon Ikoonimuuseumis, 8.08.2017.
Ülestõusmispüha ikoonidele pühendatud ekskursioon, Ikoonimuuseum, 26.03.2018.

Arhiivimaterjalid

Muinsuskaitseameti arhiiv

MKA, A-11645: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela. Ekspertarvamus palvela ehituskonstruktsioonide seisundi kohta, 2005.

MKA, A-9745: Piirissaare vanausuliste palvela. Inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruanne, 2006.

MKA, A-10221: Piirissaare vanausuliste palvela. Palvela sisustus. Mardikatõrje tööde aruanne, 2011.

MKA, A-12728: Tartu maakond, Piirisaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestiste konserveerimistööde tegevuskava. "Tule- ja vee kahjustus kunstiteosel-konservaator kui päästja“, 2016.

MKA, A-12754: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestised. Konserveerimistööde aruanne. Avariitööde II etapp, 2016.

MKA, A-13230: Ikoon. Mälestise registrinumber 21662. Konserveerimistööde aruanne, 2017.

MKA, A-13382: Ikoon. Mälestise registrinumber 21680. Konserveerimistööde/ restaureerimistööde aruanne, 2018.

Avaldamata käsikirjad

Erikson, Külli. Ikoonimaalija Gavriil Frolov (1954-1930) ja Peipsiäärse Rajaküla ikoonimaalitöökoda. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo osakond, 2003. Kättesaadav EELK Usuteaduse Instituudi raamatukogus.

Mikko, Egle. „Tihvini Jumalaema“ ikooni uuringud ja konserveerimine. Lõputöö. Tartu: Tartu Kõrgema Kunstikooli maaliosakond, 2017. Kättesaadav Tartu Kõrgemakunstikooli raamatukogus.

Summary

Illustratsioonide nimekiri

1. Vanausuliste rist, detail fotost: Merike Kallas. Näide uuemast ristist, foto: https://www.google.ee/search?q=orthodox+cross&rlz=1C1PRFC_enEE734EE734&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwioyYXo4LbaAhXCKywKHdR1BTIQ_AUICigB&biw=1440&bih=794#imgrc=qtQA3Ri-UYTiMM: (vaadatud 13.04.2018).
2. Vanausuliste kahesõrmeline ristimärk, detail fotost: Jaanus Heinla. Uuem kolmesõrmeline, foto: https://iconreader.wordpress.com/2011/05/26/what-does-this-hand-gesture-mean-in-icons/ (vaadatud 13.04.2018).
3. Uue Testamendi Kolmainsus, detail fotost: https://russianicons.wordpress.com/tag/god-the-father/ (vaadatud 13.04.2018)
4. Nikoni-järgse ajastu pühakute peakatted, detail fotost: https://www.fatheralexander.org/booklets/russian/innocent_alaska_r.htm (vaadatud 13.04.2018)
5. Piirissaare vanausuliste palvela, foto: Arne Maasik.
6. Piirissaare palvela ikonostaas, foto: Arne Maasik.
7. Piirissaare palvela põleng 2016. aasta 16. mai varahommikul, foto: Lõuna päästekeskus.
8. Palvela pärast põlengut, foto: Kadri Tael.
9. Kunstimälestised ja muud sakraalsed esemed jäätmejaama abiruumi põrandal, foto: Kadri Tael.
10. Konserveerimistalgud SA Eesti Vabaõhumuuseumi Setu talu laudas, foto: Urmo Treisalt.
11. Põlenud palgega Neitsi-Maarja, foto: Jaanus Heinla.
12. Alumine pool alles, ülemine söestunud, foto: Jaanus Heinla.
13. Suurem osa ikoonist on hävinenud, foto: Jaanus Heinla.
14. Põlenud palgega Jumalaema, ülejäänud osa ikoonist on võimalik taastada, foto: Jaanus Heinla.
15. Ikoonide asendiplaan ikonostaasis. Fotod enne ja pärast põlengut, ikonostaasi foto: Arne Maasik. Ikoonide enne põlengut fotod: Ülle Jukk. Ikoonide pärast põlengut fotod: foto: Jaanus Heinla.
16. Ikoon enne restaureerimistöid, foto: Jaanus Heinla.
17. Ikoon pärast restaureerimistöid.
18. Ikooni pealkiri „*Voskresenie Khristovo*“.
19. Kristus oma haua kohal, detail fotost: Joel Leis.
20. Kristus põrgu varemetel, detail fotost: Joel Leis.
21. Traditsiooniline Aadama ja Kristuse kujutamisviis, detail fotost: Н. Майорова, Г. Скоков, История русской живописи. Иконопись. Москва Белый город, 2006, lk 69.
22. Aadam ja Kristus Solntsevi ikoonil, detail fotost: Joel Leis.
23. Palvetav Eva ja põrgut kujutav punane elajas, detail fotost: Joel Leis.
24. Pühakute ja prohvetite protsessioon, detail fotost: Joel Leis.

25. Johannes ja Jaakobus, detail fotost: Joel Leis.
26. Kristus ja Peetrus, detail fotost: Joel Leis.
27. Ingel võitleb kuradiga, detail fotost: Joel Leis.
28. Ristile löödud Kristus, Aadama pealuu risti all, detail fotost: Joel Leis.
29. Peetrus avastab tühja hauakambri, detail fotost: Joel Leis.
30. Keerub peatab röövli, detail fotost: Joel Leis.
31. Röövel paradiisis Eelija ja Eenokiga, detail fotost: Joel Leis.
32. Frolovi töökoja eeskujujoonis, foto: Andres Uueni.
33. Detail eeskujujooniselt, detail fotost: Andres Uueni.
34. Vasakul Varnja palvelas asuv ikoon, foto: Grete Nilp. Paremal Solntsevi ikoon, foto: Ülle Jukk.
35. Detail Varnja palvela ikoonilt, detail fotost: Grete Nilp.
36. Detail Solntsevi ikoonilt, detail fotost: Joel Leis.
37. Detail Varnja palvela ikoonilt, detail fotost: Grete Nilp.
38. Detail Solntsevi ikoonilt, detail fotost: Joel Leis.
39. Ikooni ülesehitus.
40. Krundi kipsikristallid.
41. Ikooni söestunud ülaosa, detail fotost: Andres Uueni.
42. Punasega on märgitud värvikaod, foto: Jaanus Heinla.
43. Rohelisega on märgitud lahtine osa, foto: Jaanus Heinla.
44. Kullalehtede asetus, foto: Jaanus Heinla.
45. Kullalehe piirjoon, foto: Jaanus Heinla.
46. Sisse kraabitud alusjoonis.
47. Kollasega on märgitud krundikaod, foto: Jaanus Heinla.
48. Krundikadu ülemisel veerisel, foto: Jaanus Heinla.
49. Ikooni alustahvel, foto: Jaanus Heinla.
50. Maalikihi ristlõige.
51. Ikoon IR-kiirguses, foto: Joel Leis.
52. Ikoon nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
53. Detail IR-kiirguses, foto: Joel Leis.
54. Detail nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
55. Detail IR-kiirguses, foto: Joel Leis.
56. Detail nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
57. Detail IR-kiirguses, foto: Joel Leis.
58. Detail nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
59. Mõõtmised kullatud aladel näitasid ainult vasesisaldust (Cu).

60. *Pinus,* mänd, foto: John P. Limbach http://www.microlabgallery.com/WoodSectionFile.aspx (vaadatud 06.04.2018).

61. Alustahvlilt võetud puiduproovi ristlõige.

62. Aluselt lahti olevad kihid.

63. Punasega on märgitud kinnitamist vajav kiht – paberikiht.

64. Detailfoto enne kinnitamist.

65. Detailfoto pärast kinnitamist.

66. Alumiselt veeriselt pärineva puidutüki kinnitamine.

67. Kattekihi eemaldamine.

68 . Kattekihi eemaldamine.

69. Täidetud krundikaod.

70. *Tratteggio* põhitoonides vertikaaljooned.

71. Toneerimine.

72. Enne toneeringut.

73. Pärast toneeringut.

74. „Prohvet Eelja“, foto: Malle-Reet Heidelberg.

75. „Apostlid Peetrus ja Paulus“, foto: Malle-Reet Heidelberg.

76. „Kristuse sündimine“, foto: Jaanus Heinla.

77. Ikoon enne restaureerimistöid, foto: Jaanus Heinla.

78. Ikoon pärast restaureerimistöid.

79. Jumalaema krooniga, detail fotost: Joel Leis.

80. Palvetekstid, detail fotost: Joel Leis.

81. Näljased ja hädised ingli hoole all, detail fotost: Joel Leis.

82. Jalutu, detail fotost: Joel Leis.

83. Paradiisi sümboliseerivad lilled, detail fotost: Joel Leis.

84. Õnnistuseks käed laotanud Kristus, detail fotost: Joel Leis.

85. Päike, detail fotost: Joel Leis.

86. Kuu, detail fotost: Joel Leis.

87. Kipsikristallid krundiproovis.

88. Ikooni ülesehitus.

89. Ikoon enne tulekahju, foto: Ülle Jukk.

90. Ikoon pärast tulekahju, foto: Jaanus Heinla.

91. Alustahvli puidukadu, foto: Jaanus Heinla.

92. Mardikate väljalennuavad, foto: Jaanus Heinla.

93. Kollasega on tähistatud krundikaod, punasega värvikaod, roosaga küünlaleegi põletusjäljed, foto: Jaanus Heinla.

94. Alustahvli puidukadu ning vastsete näripuru ja tahvel tagantvaates, foto: Jaanus Heinla.
95. Ristlõikel näha olevad neli värvikihti 4–8.
96. Ristlõikel näha olev kullakiht.
97. IR-kiirguses näha olevad alusjoonistused – figuuride piirjooned, foto: Joel Leis.
98. Pilvekeerud IR-valguses, foto: Joel Leis.
99. Pilvekeerud nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
100. Ingli varbad IR-valguses, foto: Joel Leis.
101. Ingli varbad nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
102. Ingel IR-valguses, foto: Joel Leis.
103. Ingel nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
104. Hädalise käsi IR-valguses, foto: Joel Leis.
105. Hädalise käsi nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
106. Kristus nähtavas valguses, foto: Joel Leis.
107. Kristus UV-kiirguses, foto: Joel Leis.
108. Markeeringud külgvalguses.
109. Mõõtmised ei tuvastanud sinistes värvides koobaltit.
110. Mõõtmised tuvastasid osades punastes toonides kinaveri.
111. Mõõtmised tuvastasid „kullalehes“ hoopis hõbeda sisalduse.
112. Tangensiaallõikes mikrolihv puidust.
113. *Alnus rubra*, toneeritud lepp, foto: John P. Limbach http://www.microlabgallery.com/WoodSectionFile.aspx (vaadatud 06.04.2018).
114. *Alnus rubra*, toneeritud lepp, foto: John P. Limbach http://www.microlabgallery.com/WoodSectionFile.aspx (vaadatud 06.04.2018).
115. Radiaallõikes mikrolihv puidust.
116. Kattekihi eemaldamine, foto: Jaanus Heinla.
117. Puiduprotees, foto: Joel Leis.
118. Enne toneeringut, foto: Jaanus Heinla.
119. Pärast toneeringut.
120. Enne restaureerimistöid, foto: Jaanus Heinla.
121. Pärast restaureerimistöid.
122. Jumalaema lapsega, detail fotost: Joel Leis.
123. Eeskostet paluvad hädalised, detail fotost: Joel Leis.
124. Ingel, detail fotost: Joel Leis.
125. Ingel, detail fotost: Joel Leis.
126. Uue Testamendi Kolmainsus, detail fotost: Joel Leis.
127. Päike, detail fotost: Joel Leis.

128. Kuu, detail fotost: Joel Leis.
129. Johannes, detail fotost: Joel Leis.
130. Matteus, detail fotost: Joel Leis.
131. Markus, detail fotost: Joel Leis.
132. Luukas, detail fotost: Joel Leis.
133. Peaingel, detail fotost: Joel Leis.
134. Nikolai, detail fotost: Joel Leis.
135. Tundmatu pühak, detail fotost: Joel Leis.
136. Tundmatu pühak, detail fotost: Joel Leis.
137. Vladimiri ikoonimaalijate külad, foto: J. Manuilov. Vene ikoon Gunnar Savisaare kollektsioonist. Tallinn: Aktaprint, 2009, lk 101.
138. Kesk-Venemaa, fotod: J. Manuilov. Vene ikoon Gunnar Savisaare kollektsioonist. Tallinn: Aktaprint, 2009, lk 101.
139. Kipsikristallid krundiproovis.
140. Pliijodiidi kollane sade.
141. Ikooni ülesehitus.
142. Punane tekst evangelisti all, detail fotost: Jaanus Heinla.
143. Ikoon enne tulekahju, foto: Ülle Jukk.
144. Ikoon pärast tulekahju, foto: Jaanus Heinla.
145. Kollasega on tähistatud krundi- ja värvikaod, rohelisega kuppudena üles kerkinud alad, halliga värvikihi irdumine, foto: Jaanus Heinla.
146. Kullatis, detail fotost: Joel Leis.
147. Sisse kraabitud alusjoonis, detail fotost: Jaanus Heinla.
148. Ikooni alustahvel, foto: Jaanus Heinla.
149. Vahataoline kiht – nr 2.
150. Ümmargused õliosakesed.
151. Markuse rüüvoltide alusjoonis IR-kiirguses, detail fotost: Joel Leis.
152. Markus nähtavas valguses, detail fotost: Joel Leis.
153. Mõõtmised punast värvi aladel tuvastasid elavhõbeda sisalduse.
154. Mõõtmisproov kinnitas, et tegemist on ehtsa kullaga.
155. Mõõtmised rohelistel aladel näitasid vase ja kroomi sisaldust.
156. *Alnus rubra*, toneeritud lepp, foto: John P. Limbach http://www.microlabgallery.com/WoodSectionFile.aspx (vaadatud 06.04.2018).
157. Radiaallõikes mikrolihv puidust.
158. Eemaldatud küünlavaha pritsmed, detail fotost: Jaanus Heinla.

159. Kattekihi eemaldamine, foto: Jaanus Heinla.

160. Pärast kattekihi eemaldamist, foto: Jaanus Heinla.

161. Läbi alustahvli ja värvikihi jooksev pragu, detail fotost: Jaanus Heinla.

162. Jaapani paberiga kaetud pragu, detail fotost: Jaanus Heinla.

163. Täidetud krundikaod, detail fotost: Jaanus Heinla.

164. Täidetud krundikaod, detail fotost: Jaanus Heinla.

165. Taust enne ühtlustavat toneeringut, detail fotost: Jaanus Heinla.

166. Taust pärast ühtlustavat toneeringut, detail fotost: Joel Leis.

167. Ikooni ülaosa toneerimine.

168. Toneering ikooni alaosas.

Lisad

Lisa 1 – Töötoas konserveeritud ikoonid

Lisa 2 – Frolovi töökoja eeskujujoonised

Lisa 3 – Mikrolihvide ristlõigete tabel

Lisa 4 – XRF-röntgenflouretsents elementanalüüsi proovide asukohad ja tabel

Lisa 5 – Ikoonide konserveerimistalguid kajastanud meediaväljaannete nimekiri

Lisa 6 – Restaureerimistööde passid

Lisa 1

Töötoas konserveeritud ikoonid

Konserveeritud ikoonide loetelu:

1. 21656 Ikoon "Sissesõit Jeruusalemma", 20.saj. I pool (segatehnika, puit)
2. 21657 Ikoon "Smolenski Jumalaema", 20.saj. I pool (tempera, puit, metall)
3. 21659 Ikoon "Tihvini Jumalaema", 20.saj. I pool (tempera, puit)
4. 21660 Ikoon "Maarja kuulutus", 20.saj. I pool (segatehnika, puit)
5. 21662 Ikoon "Tihvini Jumalaema", 19/20.saj. (tempera, puit)
6. 21663 Ikoon "Kristuse sündimine", 20.saj. I pool (segatehnika, puit)
7. 21664 Ikoon "Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema", 20.saj. I pool (tempera, puit)
8. 21665 Ikoon "Nikolai Imetegija kaheteistkümne elustseeni ja nelja pühakuga", 19/20.saj. (tempera, puit)
9. 21666 Ikoon "Prohvet Eelija", 19.saj. II pool(?) (tempera, puit)
10. 21667 Ikoon "Ülestõusmine Põrguhauda laskumisega", M.Solntsev, 20.saj. II pool (segatehnika, puit)
11. 21668 Ikoon "Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga", 19.saj. II pool (tempera, puit)
12. 21669 Ikoon "Kaasani Jumalaema nelja pühakuga", 19.saj. II pool (tempera, puit)
13. 21670 Ikoon "Püha Vaimu väljavalamine", 20.saj. I pool (segatehnika, puit)
14. 21672 Ikoon "Issandamuutmine", M.Solntsev, 20.saj. II pool (segatehnika, puit)
15. 21673 Ikoon "Jumalaema uinumine", M.Solntsev, 20.saj. II pool (segatehnika, puit)
16. 21674 Ikoon "Sissesõit Jeruusalemma", M.Solntsev, 20.saj. II pool (segatehnika, puit)
17. 21675 Ikoon "Risti ülendamine", 19/20.saj. (tempera, puit)
18. 21676 Ikoon "Ristija Johannese pea maharaiumine", 19/20.saj. (tempera, puit)
19. 21680 Ikoon "Apostlid Peetrus ja Paulus", M.Solntsev, 20.saj. II pool (tempera, puit)
20. 21682 Rist, M.Solntsev, 20.saj. I pool (segatehnika, puit)
21. 21683 Rist, 20.saj. II pool (segatehnika, puit)
22. 21685 Rist, 19/20. saj. (tempera, puit)
23. 21740 Ikoon "Kaks pühakut", 17.-18.saj. (?) (tempera, puit)

Konserveerimistööde kokkuvõte:

Avariitööde II etapi peamine eesmärk oli ikoonide olukorra stabiliseerimine ja iga üksikobjekti olukorra hindamine ning kahjustuste kaardistamine. Pärast avariitööde II etappi pakendatakse kõik mälestised ja hoiustatakse tasaparalleelselt kolme Eesti muuseumi hoidlas kuni järgmise konserveerimise etapini.

Töötoa käigus jõuti üle vaadata kõik planeeritud 20 ikooni ja 3 risti, millest:

- 11 on võimalik restaureerida ja tulevikus palvelasse tagastada (tabelis märgitud rohelisega),

- 4 on võimalik restaureedia, kuid pühakute näod on hävinenud (tabelis märgitud kollasega)

- 3 on maalingu ülaosa tõenäoliselt hävinenud, alaosa aga säilinud (tabelis märgitud sinisega)

- 6 on maaling tõenäoliselt suuremas osas hävinenud (märgitud punasega)

Tabelis on reg. nr all ära märgitud, millises muuseumis või asutuses ikoone hoiustatakse.

KANUT – SA Eesti Vabaõhumuuseum Konserveerimis- ja digiteerimiskeskus Kanut
ERM – Eesti Rahva Muuseum
EKM – Eesti Kunstimuuseum

	Reg. nr	**Enne põlengut**	**Enne konserveerimist**	**Pärast konserveerimist**
1.	21656 KANUT			
2.	21657 ERM			
3.	21659 ERM			

4.	21660 ERM			
5.	21662 TKKK Lõputöö Egle Mikko			
6.	21663 KANUT			
7.	21664 KANUT			

8.	21665 KANUT			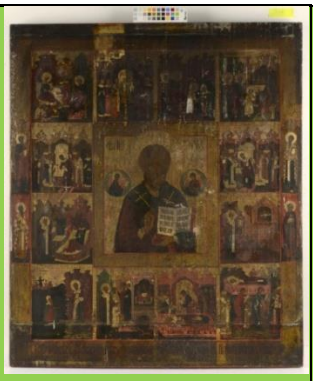
9.	21666 EKM			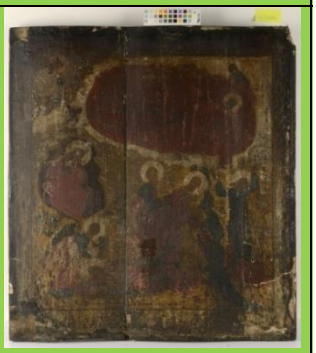
10.	21667 KANUT		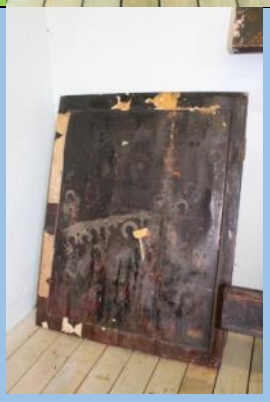	
11.	21668 KANUT			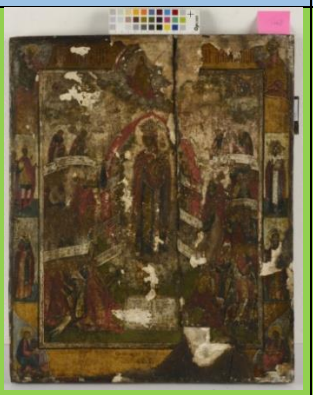

12.	21669 ERM			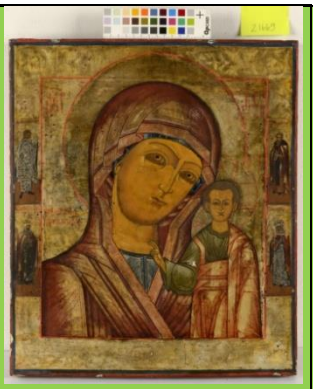
13.	21670 KANUT			
14.	21672 EKM			
15.	21673 EKM			

16.	21674 EKM			
17.	21675 EKM			Foto puudub, kuna ikoon on üleni profülak-tilise kleebisega kaetud.
18.	21676 ERM			
19.	21680 EKM			

20.	21682 EKA			Foto puudub, kuna ikoon on üleni profülak-tilise kleebisega kaetud.
21.	21683 EKA			
22.	21685 EKA			

23.	21740 ERM			

Lisa 2 **Frolovi töökoja eeskujujoonised**

„Põrguhauda laskumine“

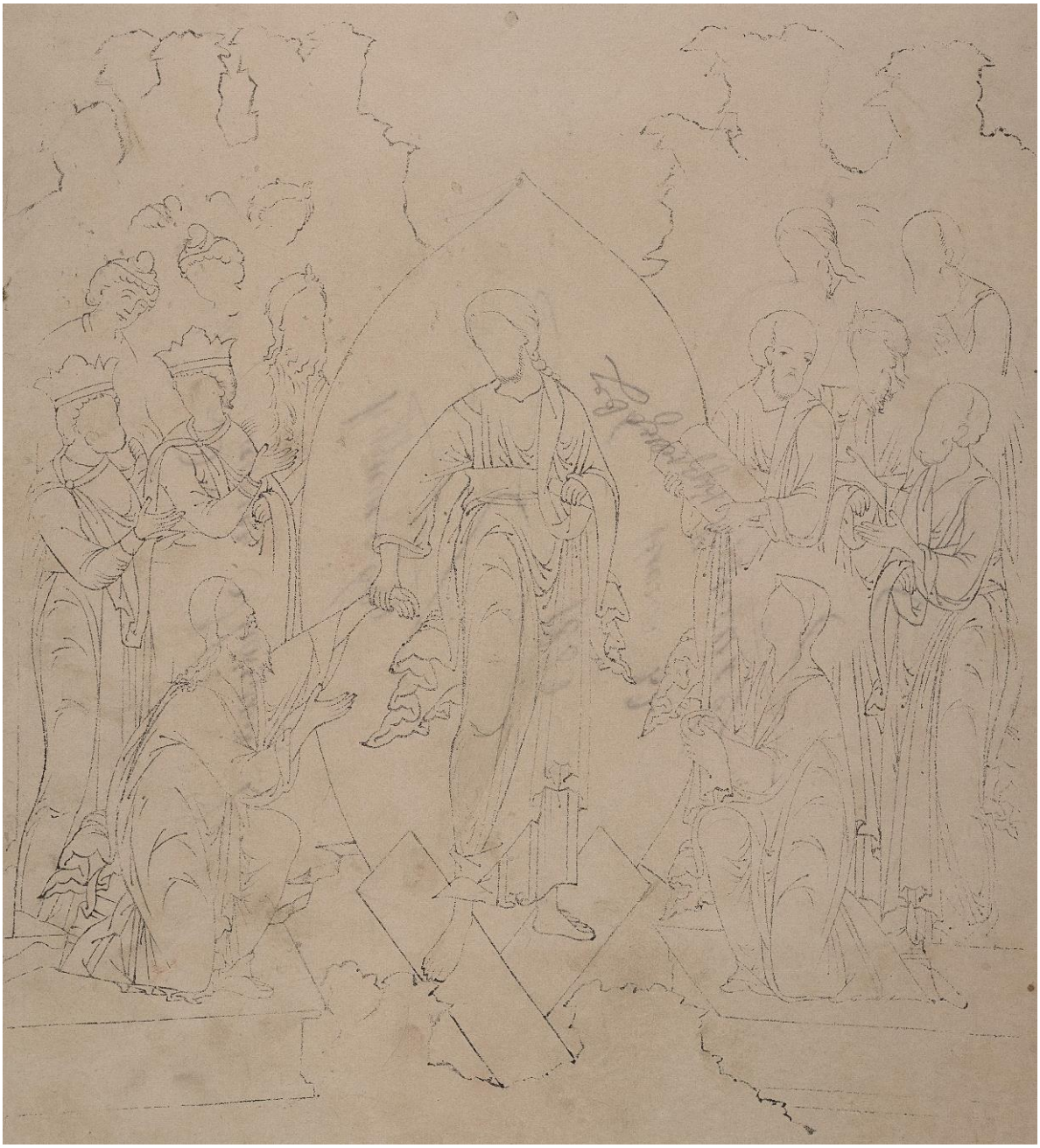

„Ülestõusmine põrguhauda laskumisega“

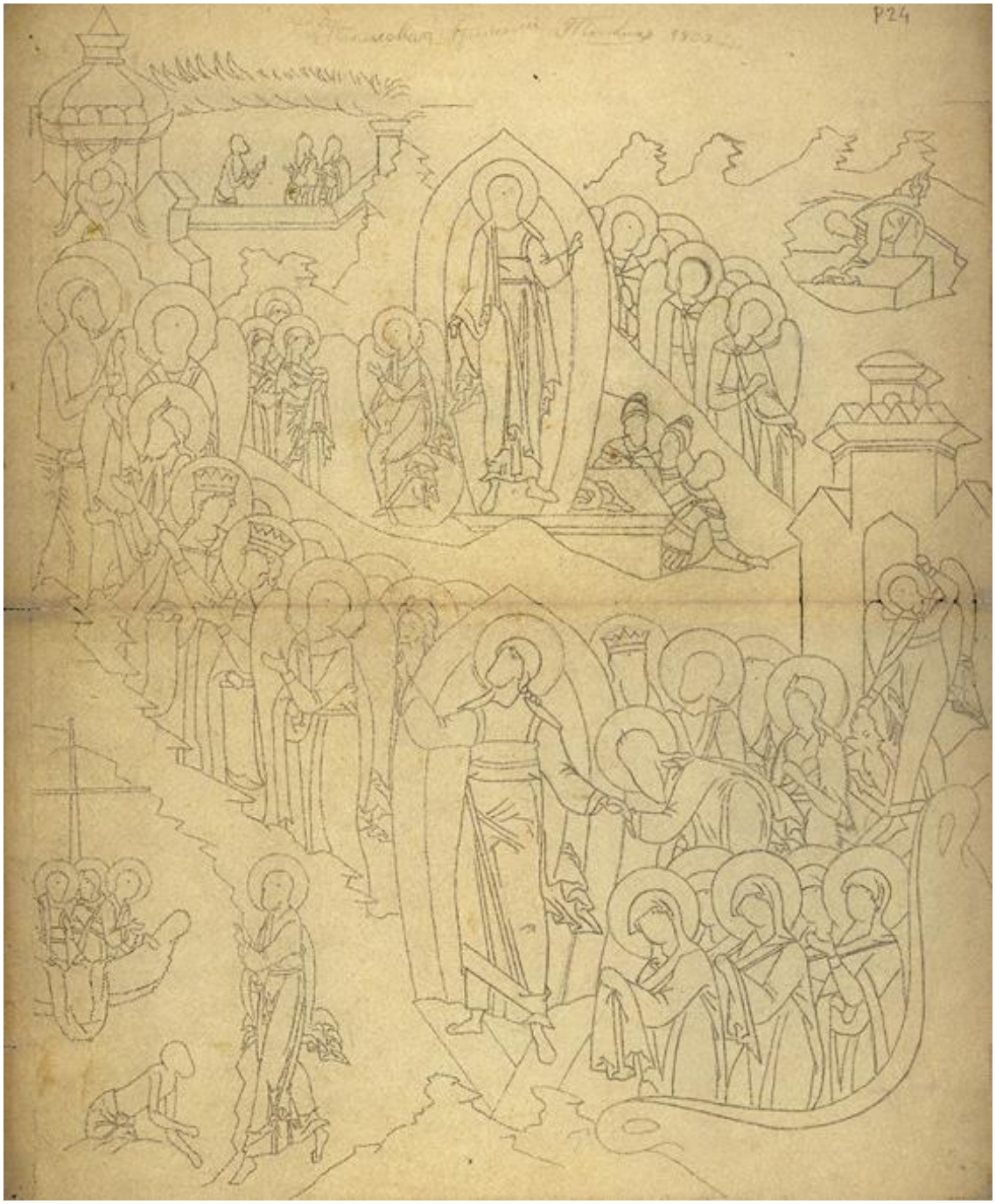

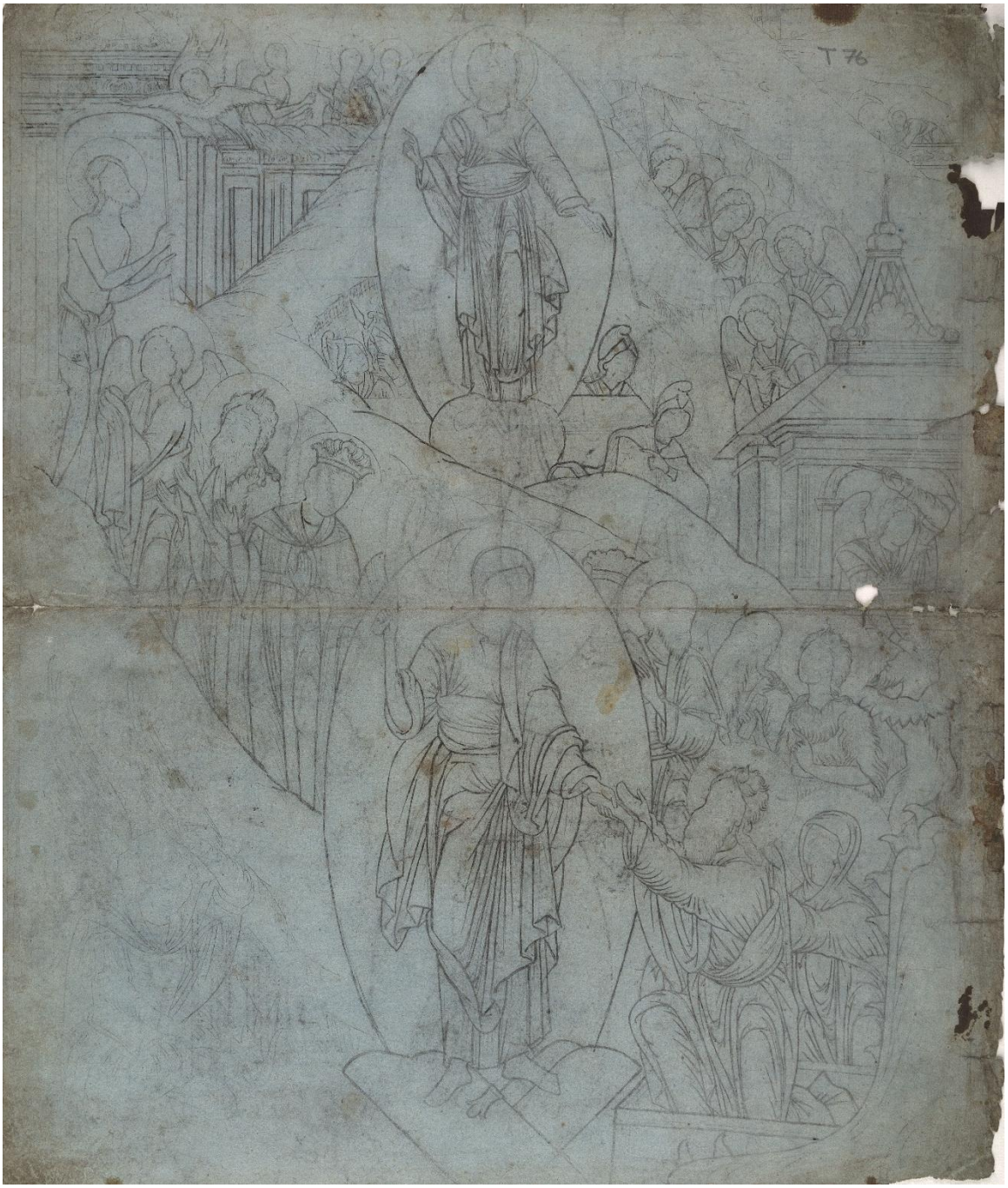
T 76

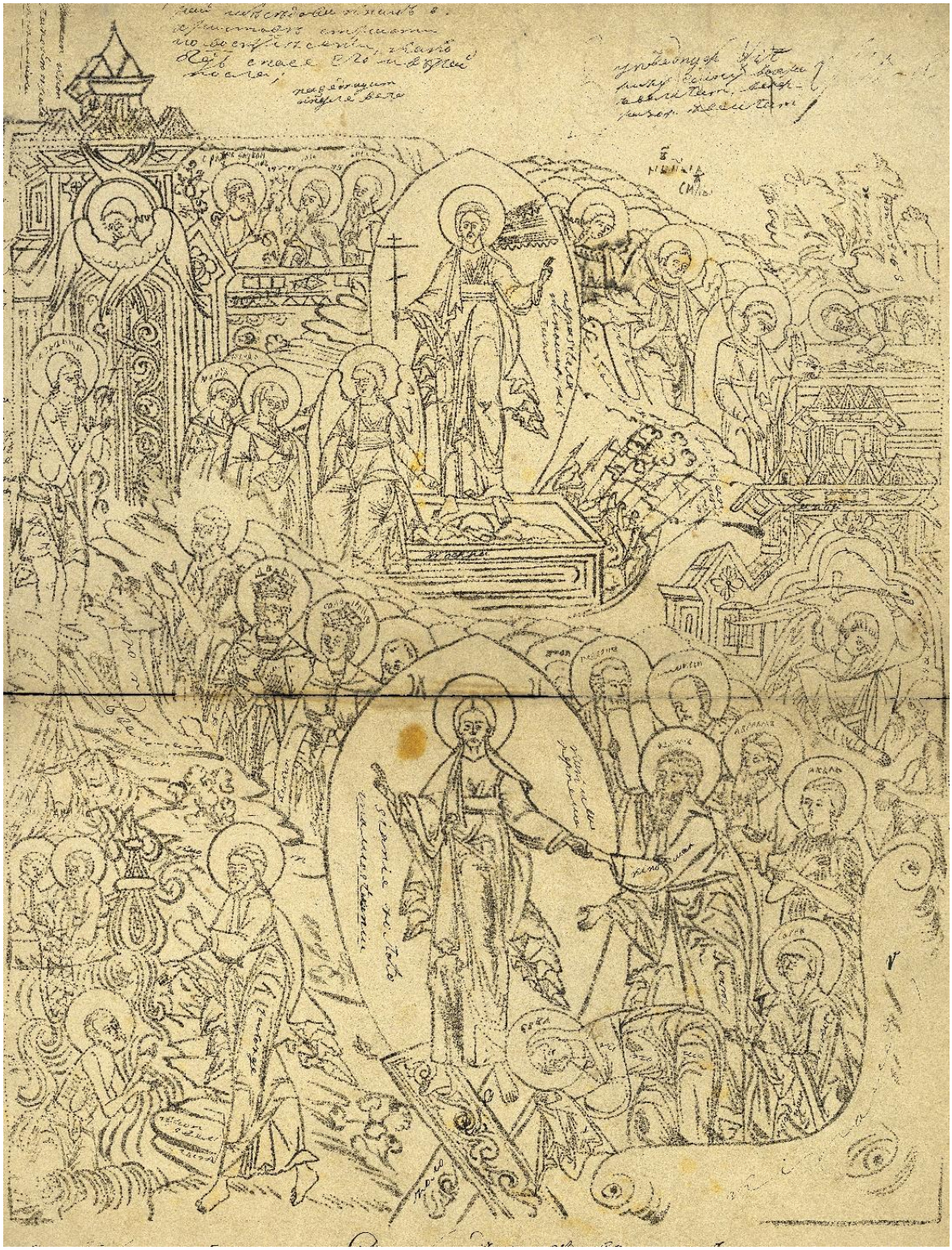

„Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“ lapseta

„Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema“ lapsega

Lisa 3

Mikrolihvide ristlõigete tabel

„Ülestõusmine põrguhauda laskumisega“ reg. nr 21667

Proovide asendiplaan:

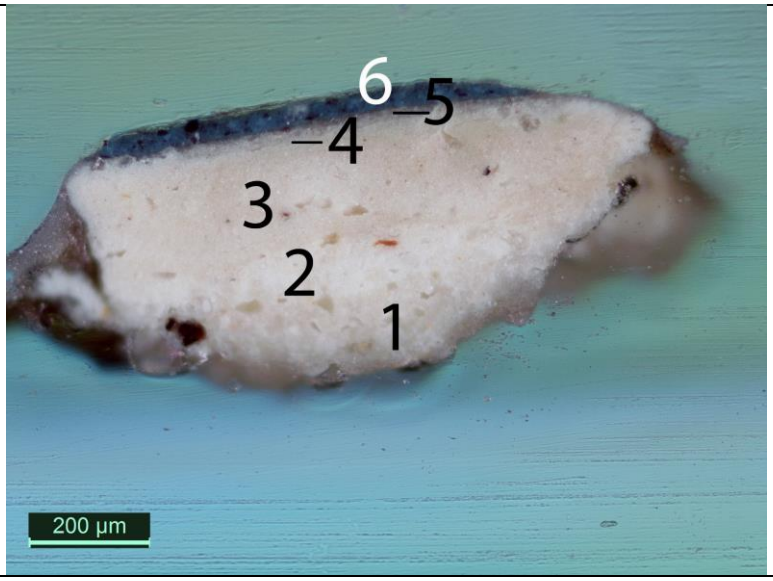

Proov 1

6. Sinine
5. Viies krundikiht?
4. Neljas krundikiht
3. Kolmas krundikiht
2. Teine krundikiht
1. Esimene krundikiht

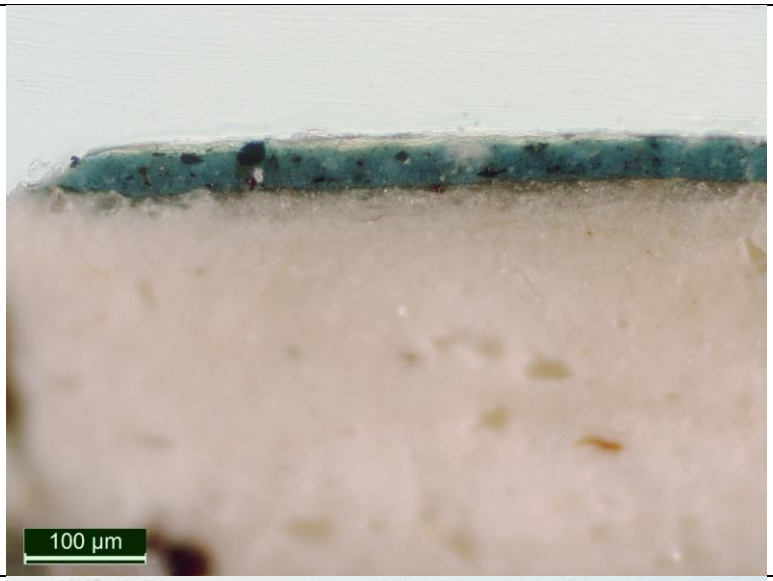	**Proov 1a**
	Proov 2 7. Oranž 6. Tume vahekiht/kollane ooker? 5. Viies krundikiht 4. Neljas krundikiht 3. Kolmas krundikiht 2. Teine krundikiht 1. Esimene krundikiht
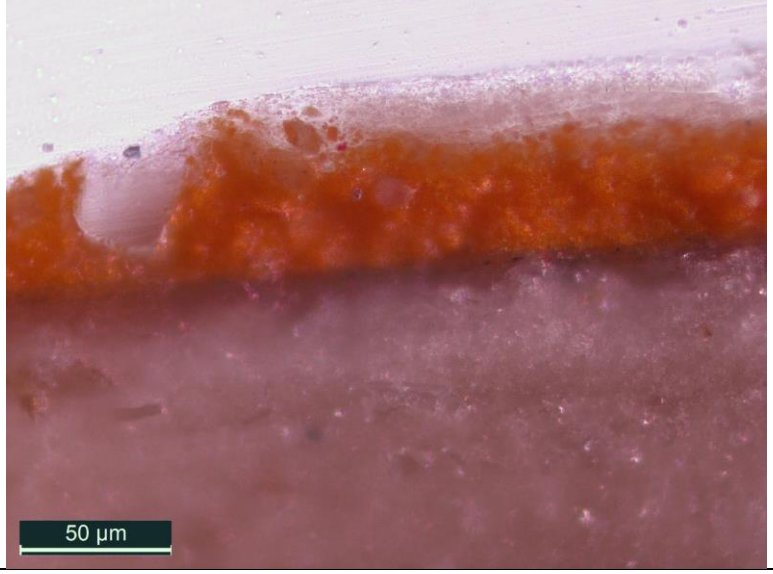	**Proov 2a**

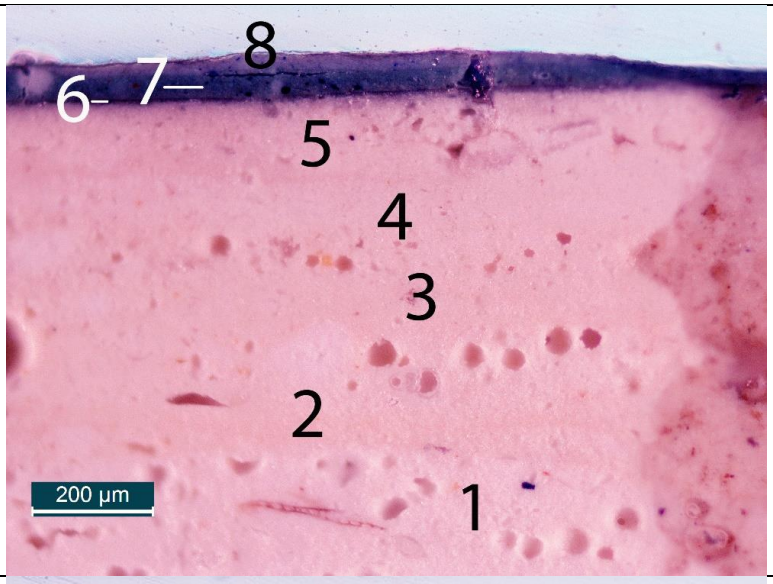	**Proov 3** 8. Helesinine 7. Sinine 6. Tume vahekiht/kullatis? 5. Viies krundikiht 4. Neljas krundikiht 3. Kolmas krundikiht 2. Teine krundikiht 1. Esimene krundikiht
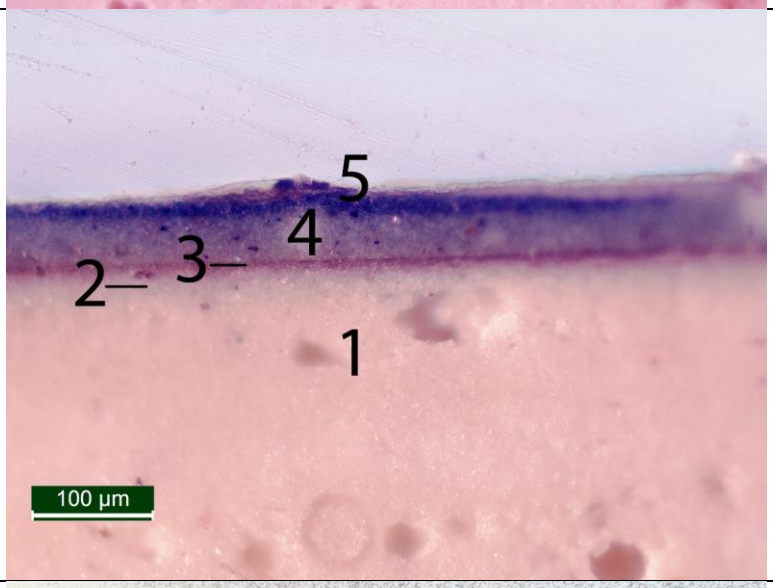	**Proov 3a** 5. Tumesinine 4. Helesinine 3. Tume vahekiht/kullatis? 2. Viies krundikiht 1. Neljas krundikiht
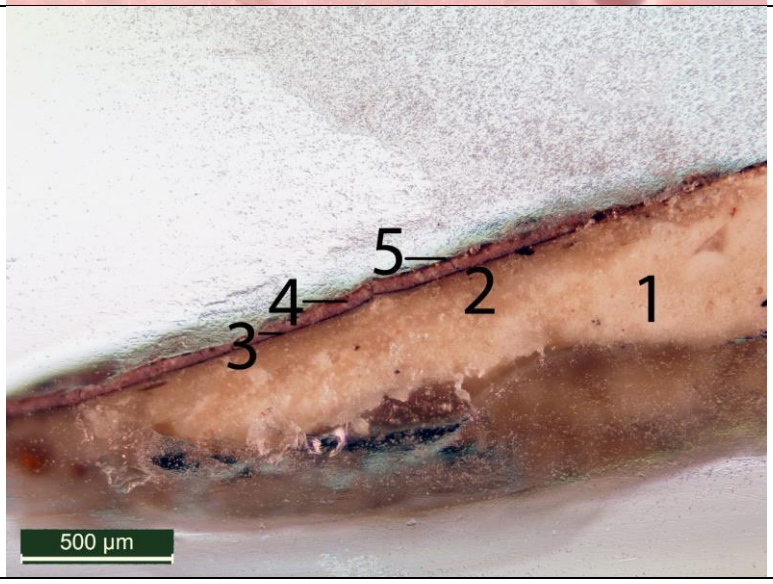	**Proov 4** 5. Kattekihi jääk 4. Roosakaslilla 3. Kullatis? 2. Krundikiht 1. Krundikiht

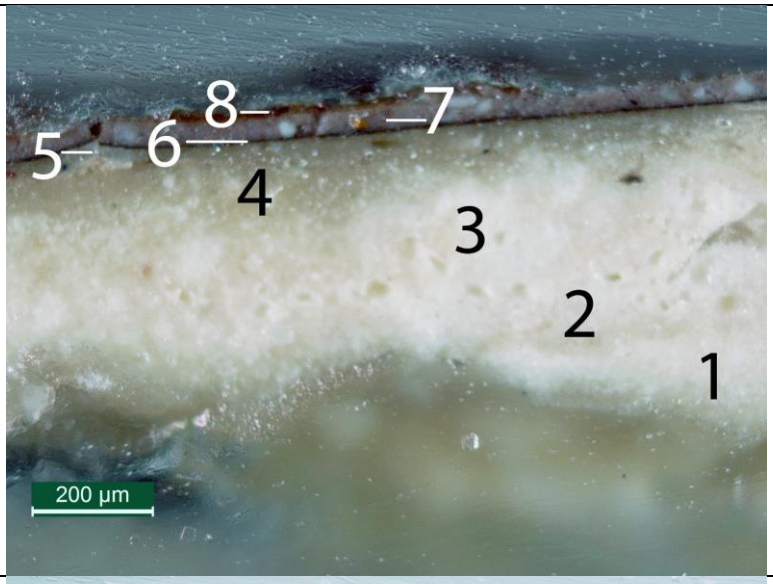	**Proov 4a** 8. Kattekihi jääk 7. Valge 6. Kullatis? 5. Viies krundikiht? 4. Neljas krundikiht 3. Kolmas krundikiht 2. Teine krundikiht 1. Esimene krundikiht
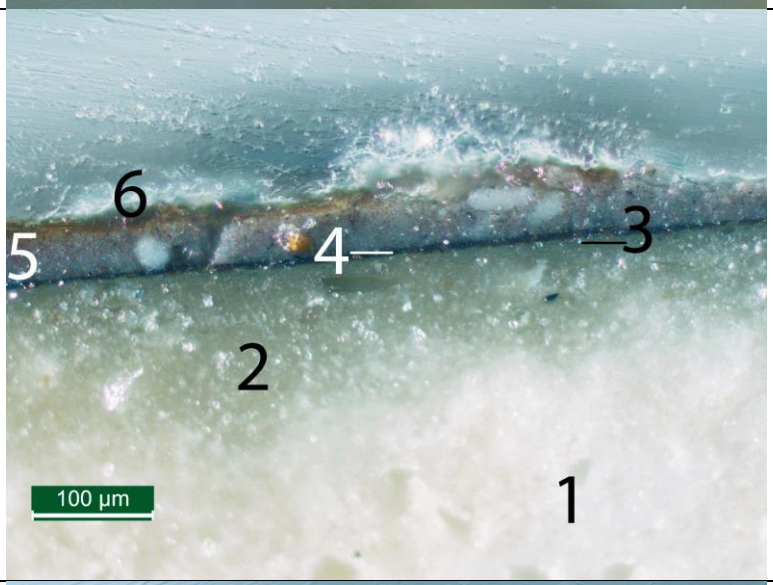	**Proov 4b** 6. Kattekihi jääk 5. Valge 4. Kullatis? 3. Krundikiht? 2. Krundikiht 1. Krundikiht
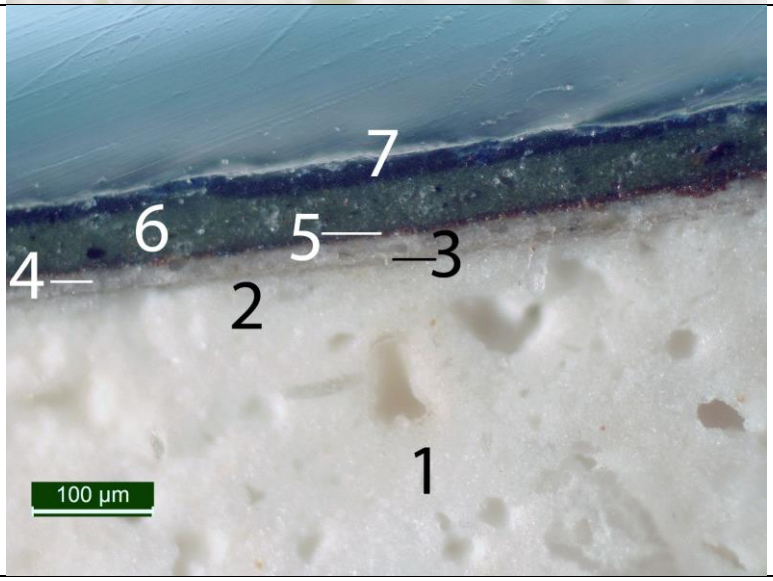	**Proov 5** 7. Sinine 6. Roheline 5. Tumelilla 4. Krundikiht 3. Krundikiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht

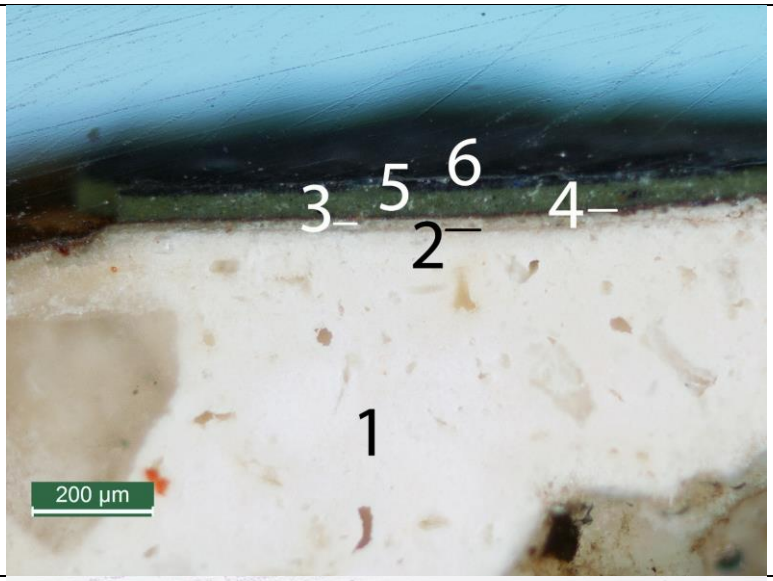	**Proov 5a** 6. Sinine 5. Roheline 4. Tumelilla 3. Krundikiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht
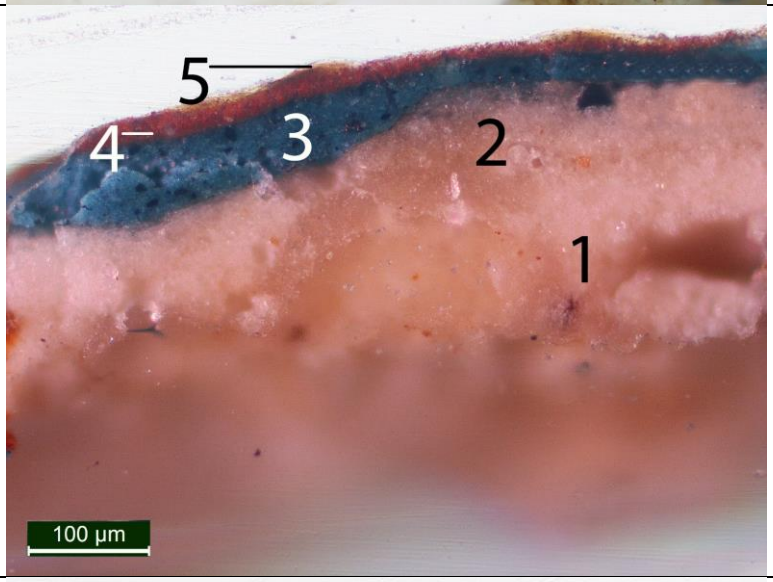	**Proov 6** 5. Kattekihi jääk 4. Punane 3. Sinine 2. Krundikiht 1. Krundikiht
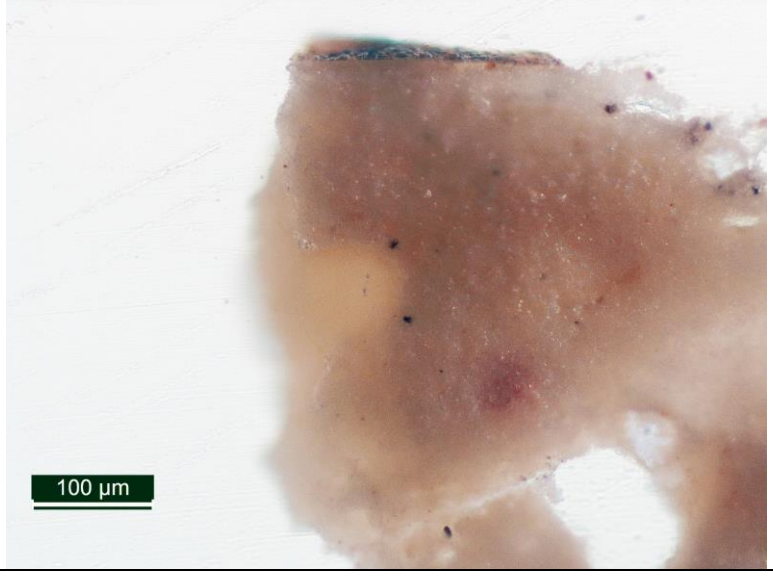	**Proov 7**

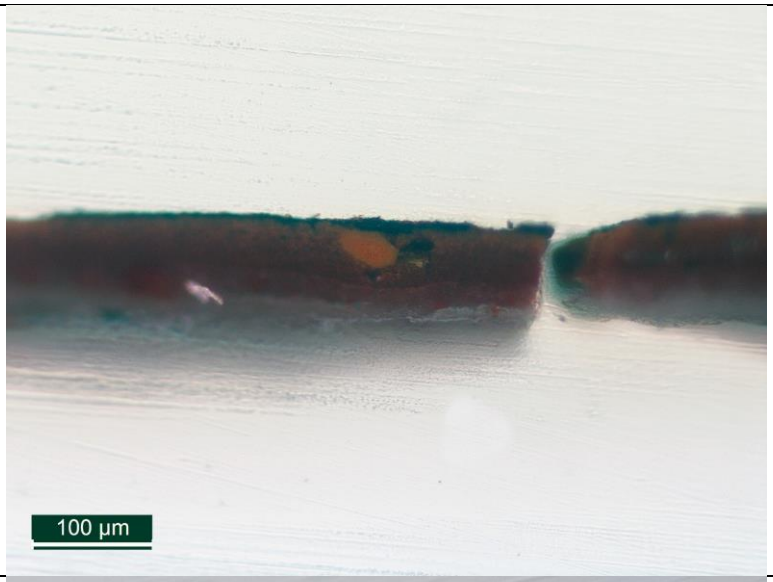	**Proov 7a**
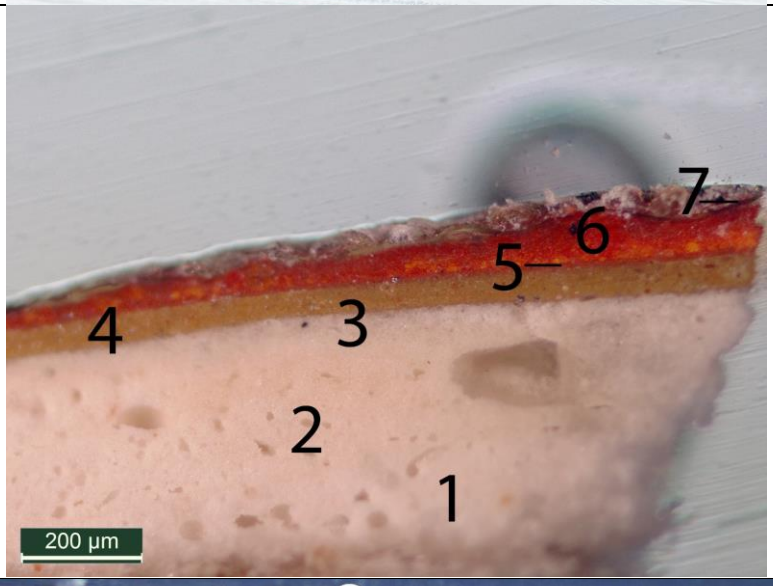	**Proov 8** 7. Kattekihijääl? 6. Oranž 5. Tume vahekiht? 4. Kollane ooker 3. Krundikiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht
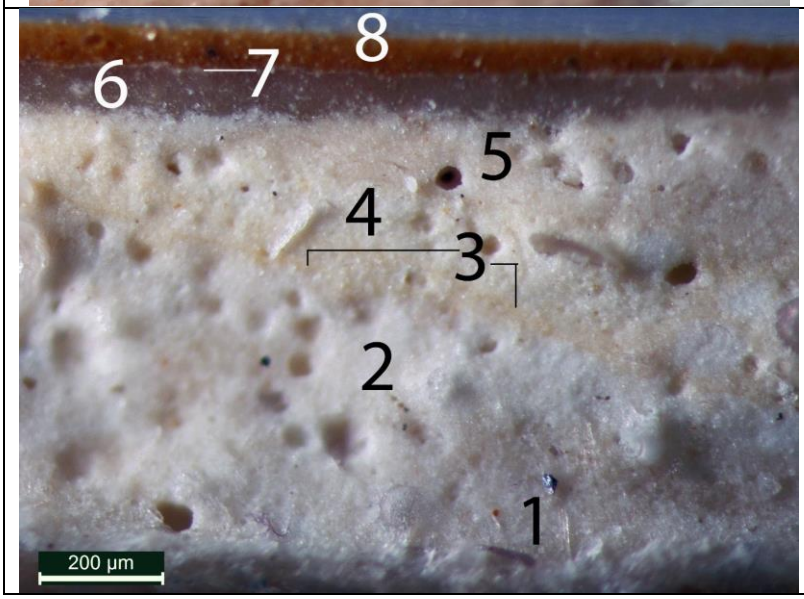	**Proov 8a** 8. Kollane ooker 7. Hele vahekiht? 6. Liimistuskiht? 5. Krundikiht 4. Krundikiht 3. Liimistuskiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht

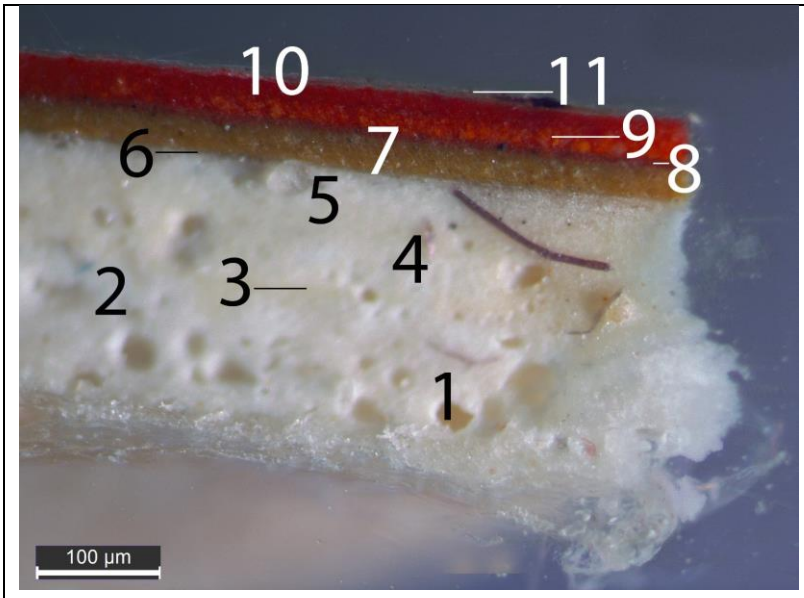	**Proov 8b** 11. Kattekihi jääk 10. Tumedam punane 9. Erk punane 8. Tumedam punane 7. Kollane ooker 6. Liimistuskiht? 5. Krundikiht 4. Krundikiht 3. Liimistuskiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht
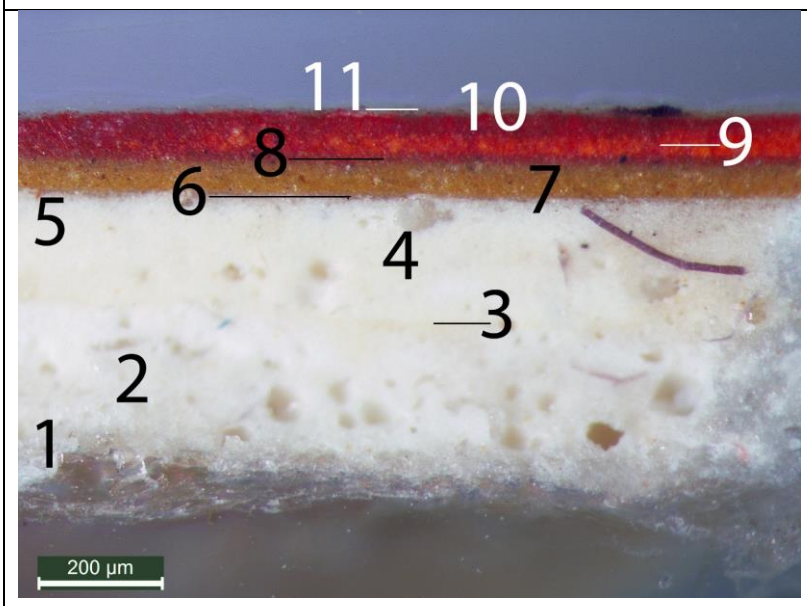	**Proov 8c** 11. Kattekihi jääk 10. Tumedam punane 9. Erk punane 8. Tumedam punane 7. Kollane ooker 6. Liimistuskiht? 5. Krundikiht 4. Krundikiht 3. Liimistuskiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht

„Kõikide Kurbade Rõõmustaja Jumalaema“ reg. nr 21664

Proovide asendiplaan (A tähistab puiduproovi):

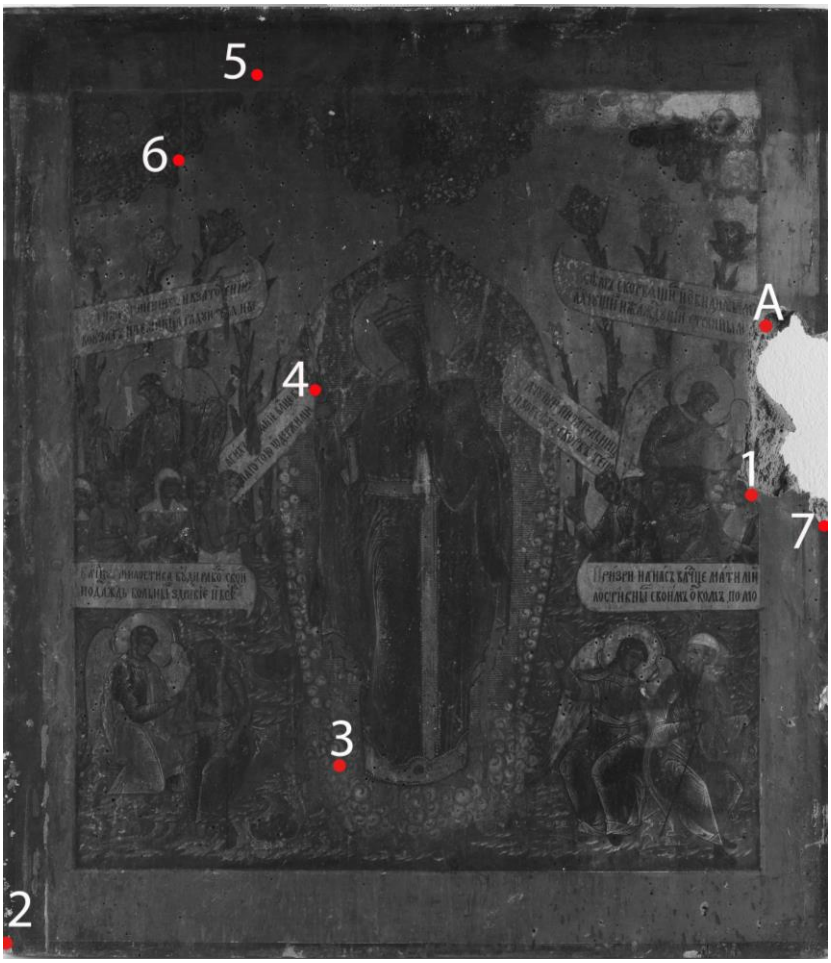

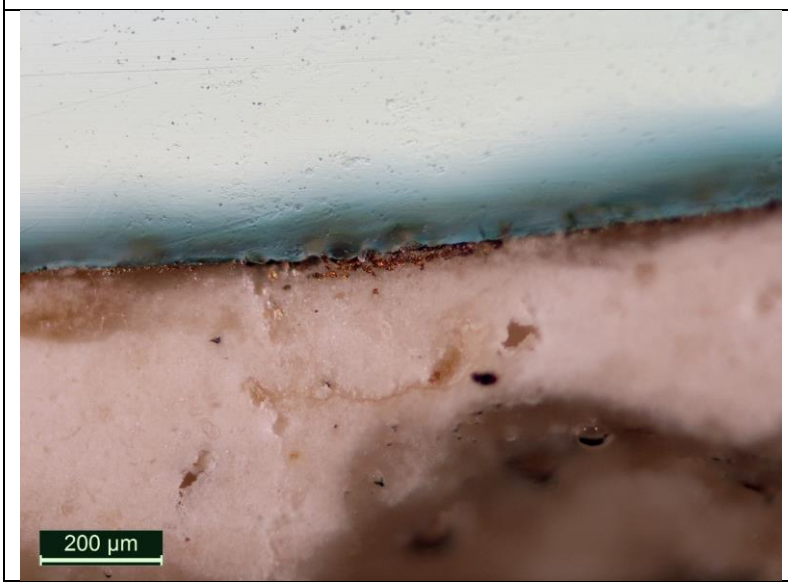

Proov 1

Kullatis krundikihil

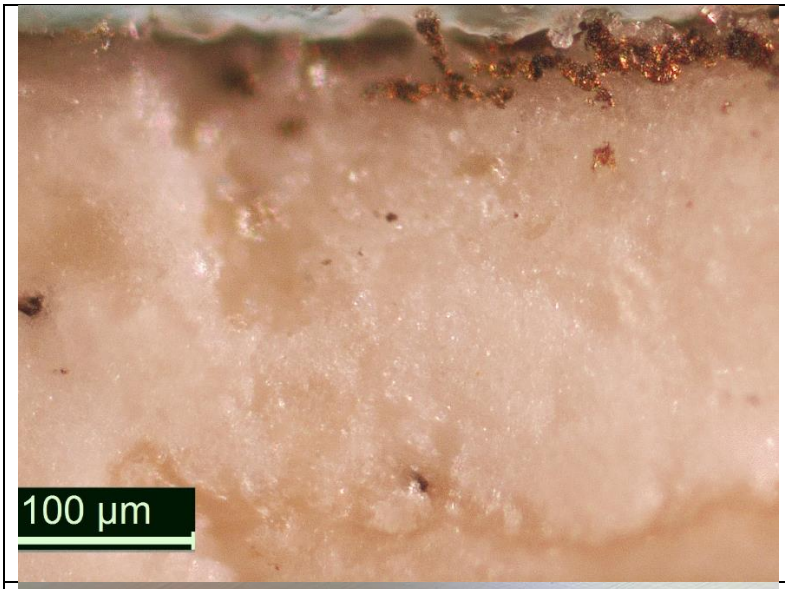	**Proov 1a** Kullatis krundikihil
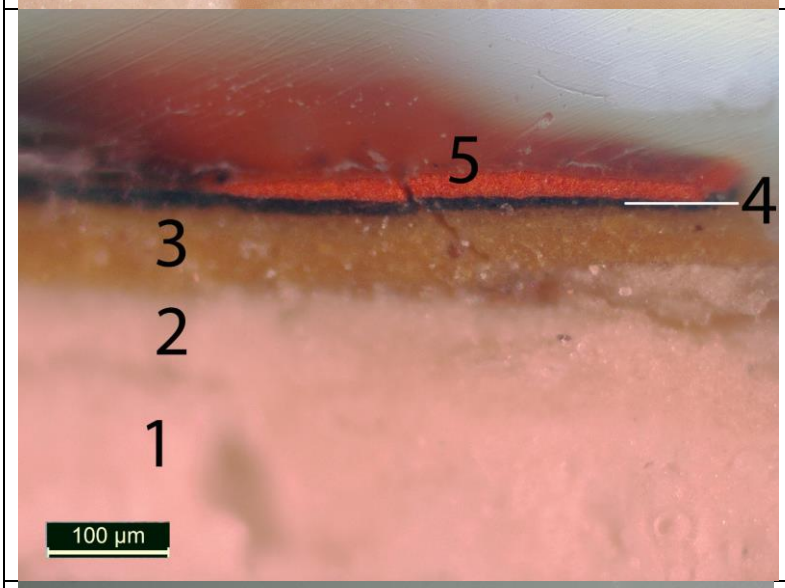	**Proov 2** 5. Punane 4. Tume vahekiht? 3. Kollane ooker 2. Krundikiht 1. Krundikiht
	Proov 4 2. Kollane ooker 1. Roheline

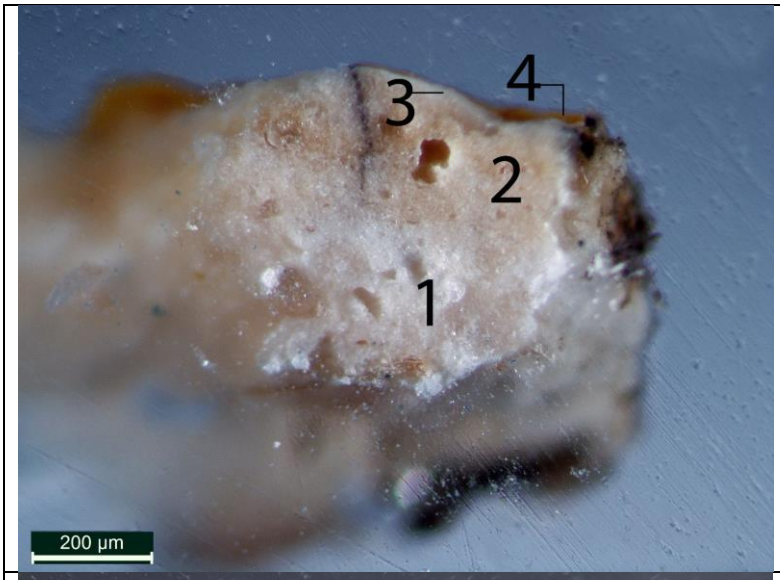	**Proov 5** 4. Kollane ooker 3. Valge? 2. Krundikiht 1. Krundikiht
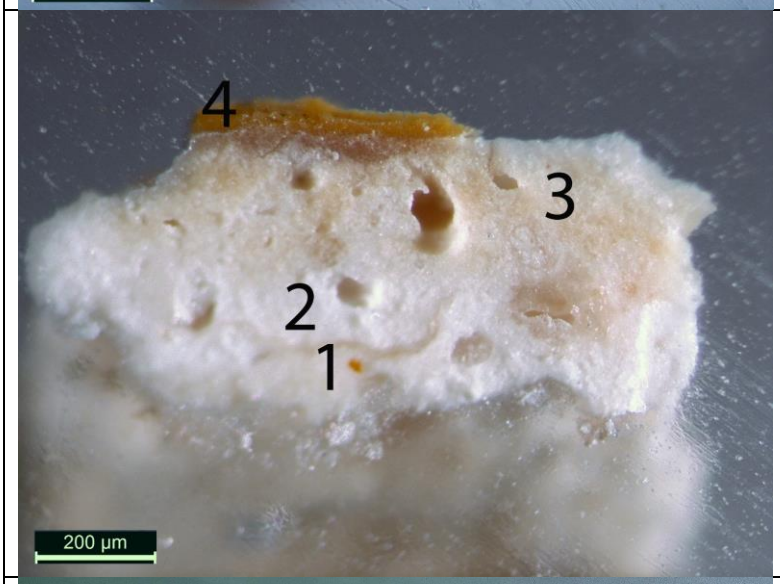	**Proov 5a** 4. Kollane ooker 3. Krundikiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht
	Proov 6 Kullatis krundikihil

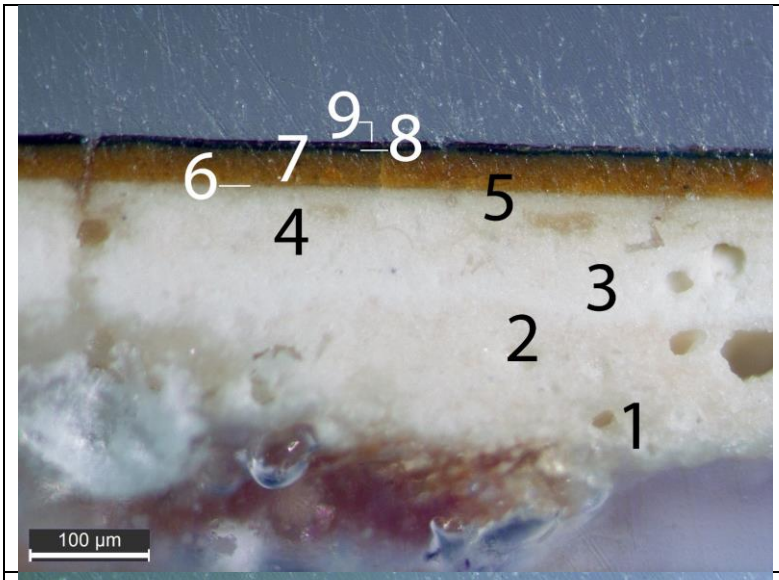	**Proov 7** 9. Kattekihi jääk 8. Tume vahekiht? 6. Liimistuskiht? 5. Krundikiht 4. Krundikiht 3. Krundikiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht
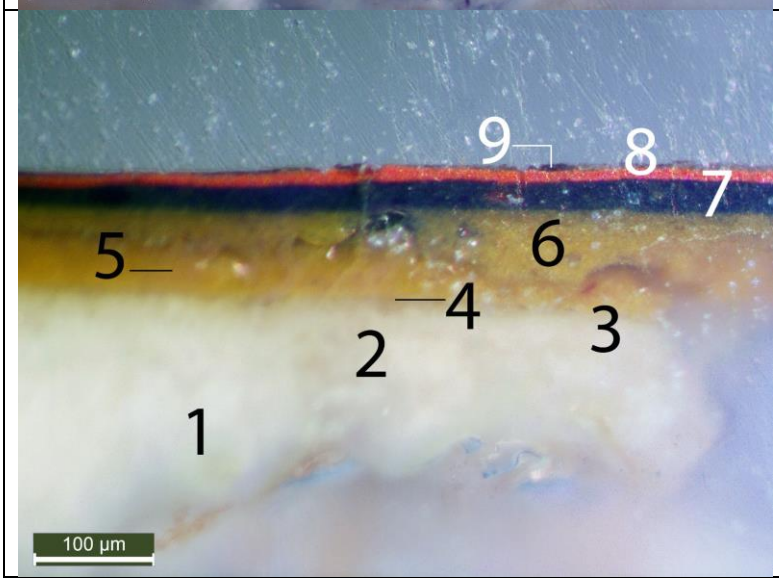	**Proov 7a** 9. Kattekihi jääk 8. Punane 6. Tumedam kollane ooker 5. Heledam kollane ooker 4. Liimistuskiht? 3. Krundikiht 2. Krundikiht 1. Krundikiht

„Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga“ reg nr 21668

Proovide asendiplaan:

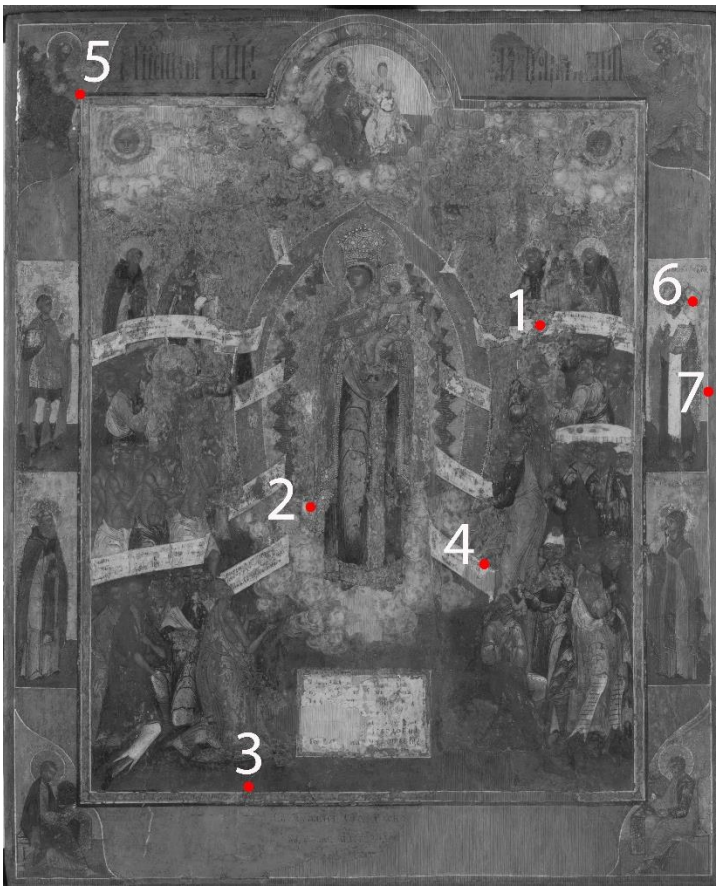

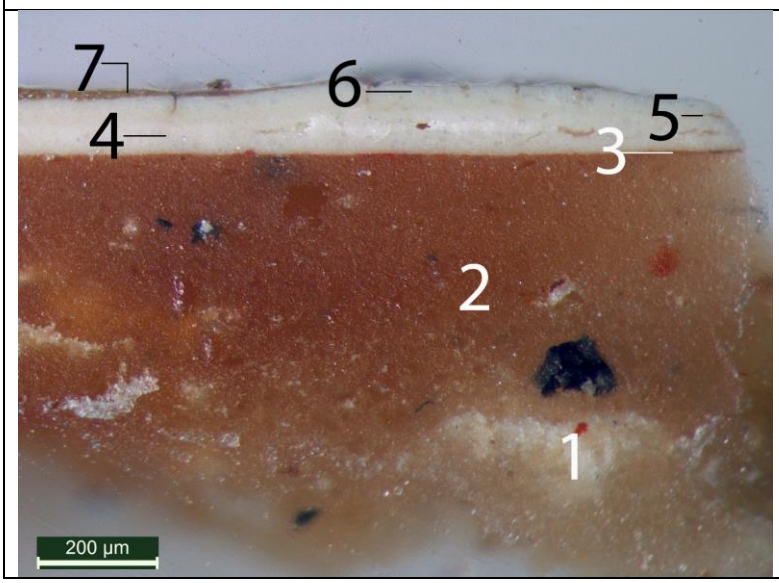

Proov 1

7. Kattekihi jääk
6. Valge
5. Liimistuskiht?
4. Valge
3. Liimistuskiht?
2. Liimistus/vahakiht?
1. Krundikiht

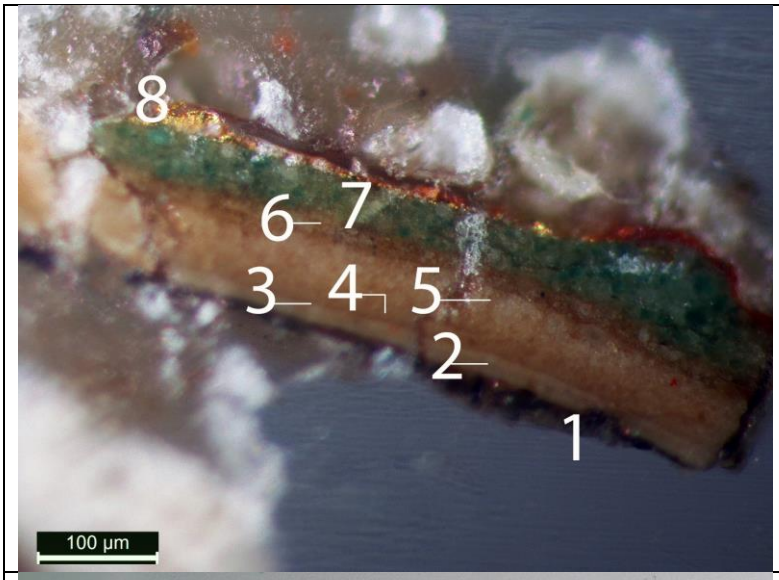	**Proov 2** 8. Kullatis 7. Roheline 6. Heleroheline? 5. Krundikiht 4. Krundikiht 3. Liimistuskiht? 2. Krundikiht 1. Liimistuskiht?
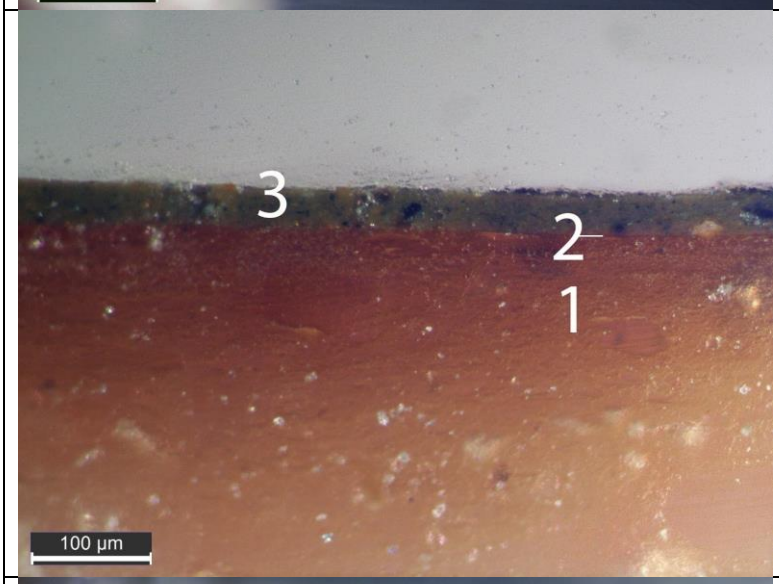	**Proov 3** 3. Roheline 2. Liimistuskiht? 1. Liimistus/vahakiht?
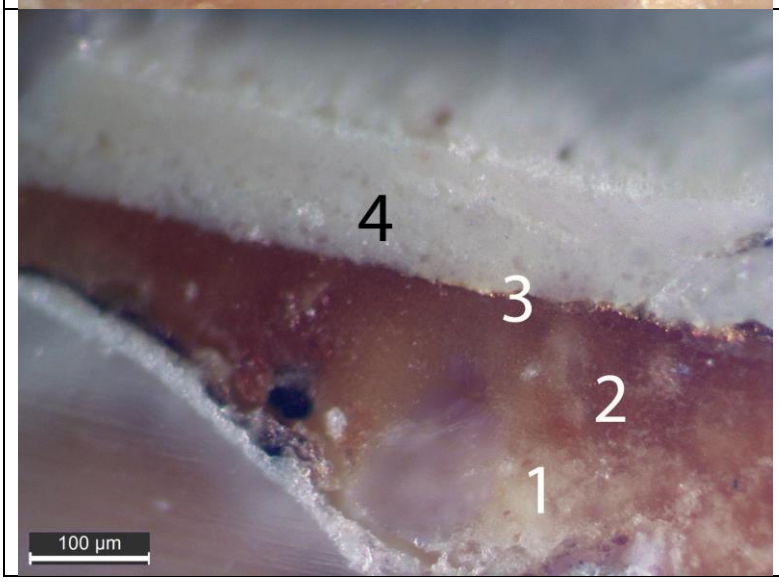	**Proov 4** 4. Valge 3. Kullatis 2. Liimistus/vahakiht? 1. Krundikiht

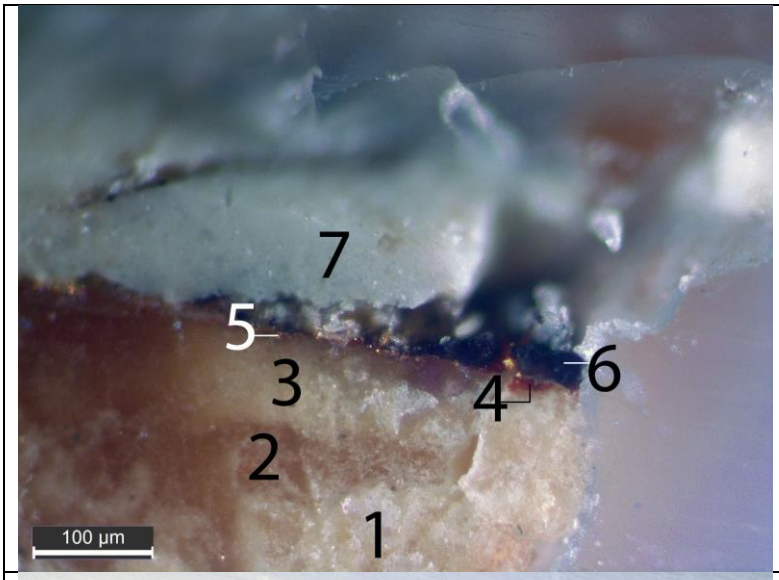	**Proov 4a** 7. Valge 6. Tumeroheline 5. Kullatis 4. Liimistuskiht? 3. Krundikiht 2. Liimistus/vahakiht? 1. Krundikiht
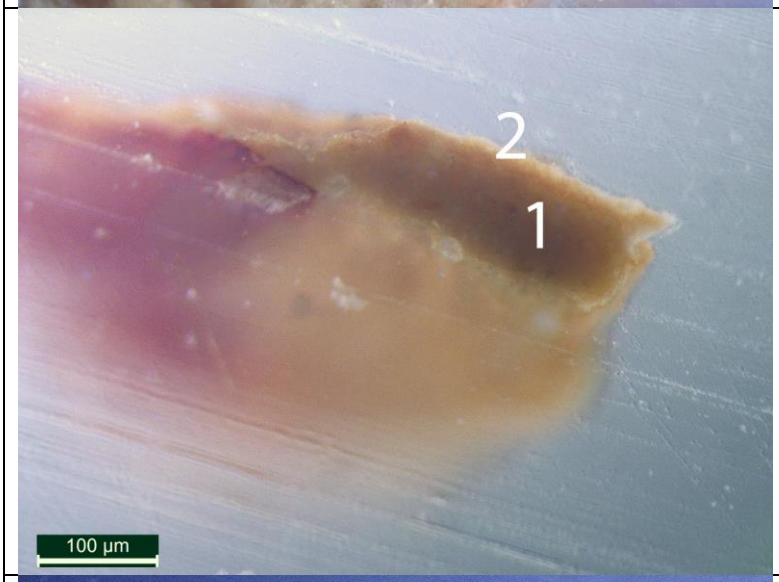	**Proov 5** 2. Kollane ooker 1. Kollane ooker
	Proov 6 3. Helekollane 2. Kollane ooker 1. Liimistus/vahakiht?

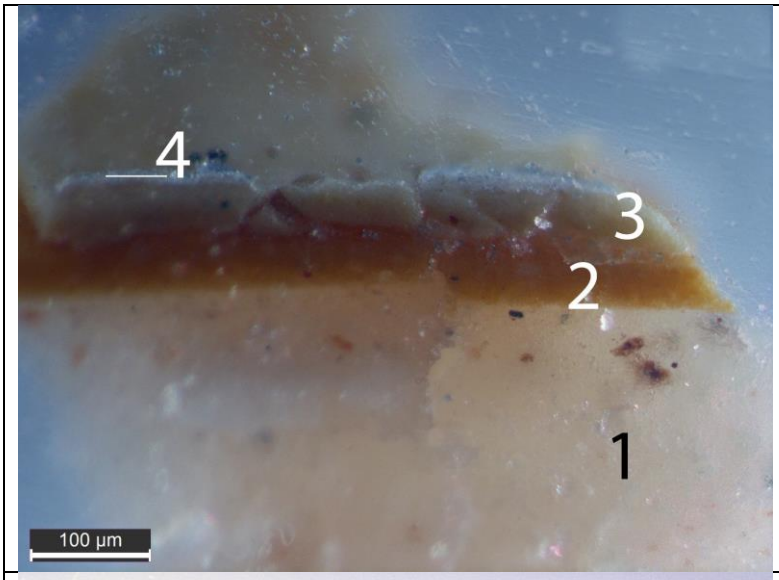	**Proov 7** 4. Kattekihi jääk 3. Valge 2. Kollane ooker 1. Krundikiht
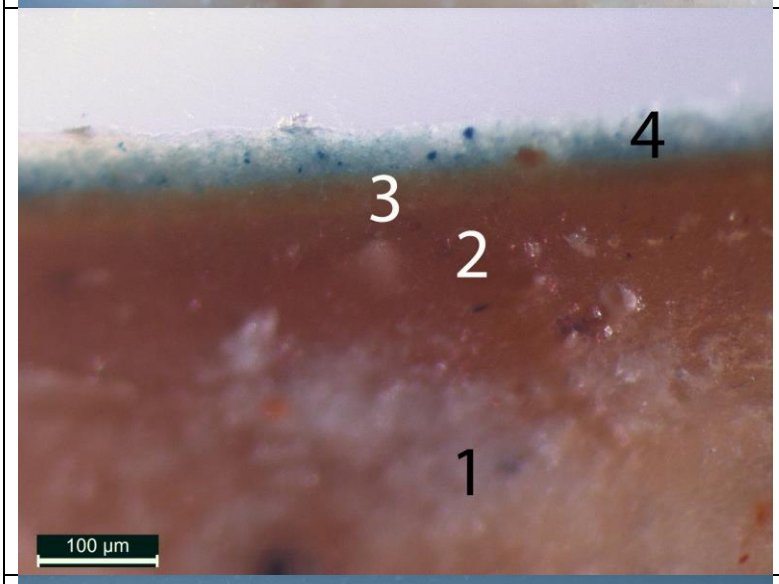	**Proov 7a** 4. Sinine 3. Kollane ooker 2. Liimistus/vahakiht? 1. Krundikiht
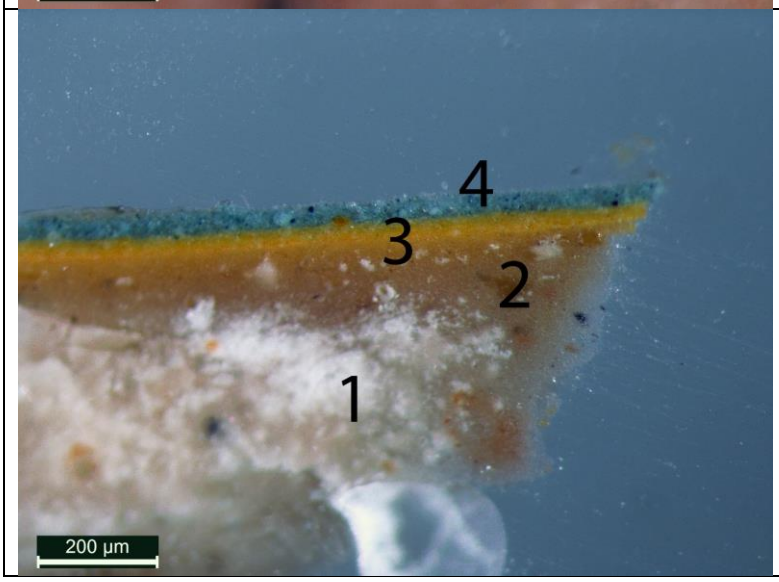	**Proov 7b** 4. Sinine 3. Kollane ooker 2. Liimistus/vahakiht? 1. Krundikiht

Lisa 4 **XRF-röntgenflouretsents elementanalüüsi proovide asukohad ja tabel**

Ikoon reg. nr **21667**
"Ülestõusmine põrguhauda laskumisega"

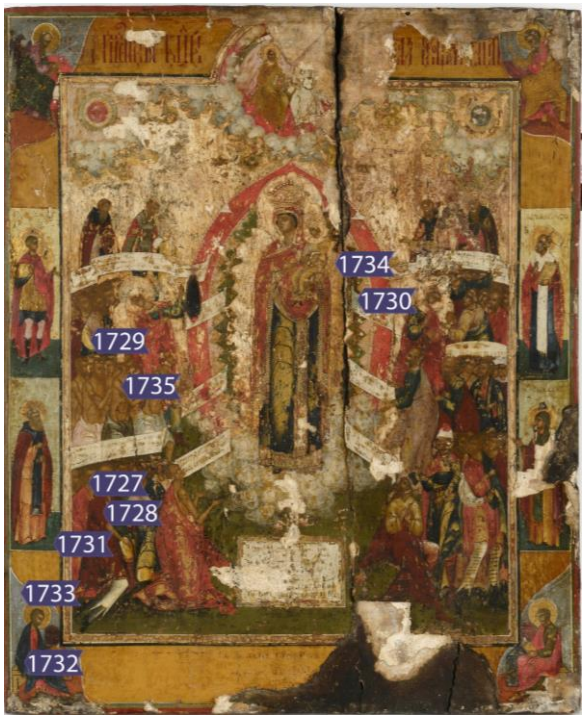

Ikoon reg. nr **21668**
"Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga"

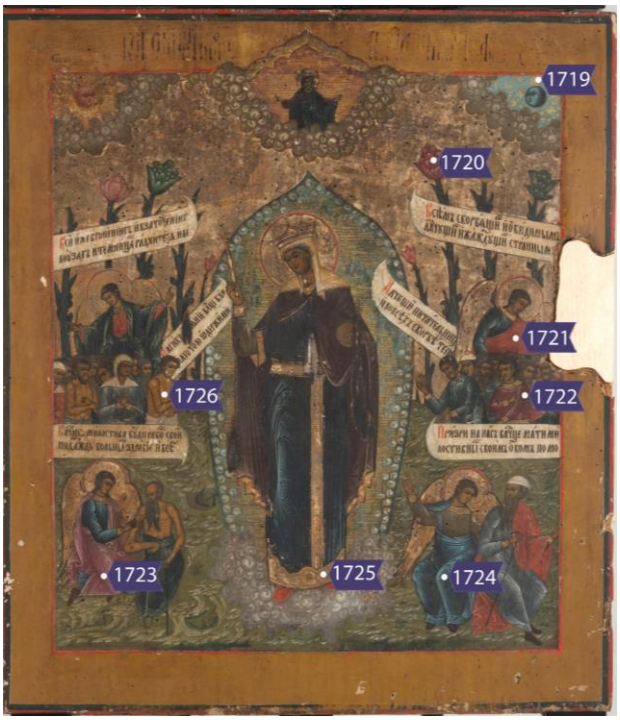

Ikoon reg. nr **21664**
"Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema"

Proov	IKOON	DETAIL	VÄRV	PIGMENT	Pb	Hg	Au	Cu	Fe	Ag	Co	Cd	Zn	Ti	Cr	Ba	V	Ni	Mn	Br
1719	21664	kuu taust	sinine		0,09	<LOD	<LOD	<LOD	0,115	<LOD	<LOD	<LOD	9,29	1,024	<LOD	0,023	0,273	0,022	<LOD	<LOD
1720	21664	lill	punane		0,76	<LOD	<LOD	<LOD	0,119	<LOD	<LOD	<LOD	3,51	3,35	<LOD	0,072	0,871	<LOD	<LOD	<LOD
1721	21664	ingli rüü	punane	KINAVER	25,66	40,51	<LOD	<LOD	0,617	<LOD	<LOD	<LOD	1,93	17,10	0,986	6,52	5,28	<LOD	0,921	<LOD
1722	21664	hädise rüü	punane	KINAVER	1,65	0,859	<LOD	<LOD	0,041	<LOD	<LOD	<LOD	1,50	0,843	0,039	<LOD	0,229	<LOD	<LOD	<LOD
1723	21664	ingli rüü	punane		0,63	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	5,80	0,253	<LOD	<LOD	0,068	<LOD	<LOD	<LOD
1724	21664	ingli rüü	sinine	asuriit?	0,21	<LOD	<LOD	0,011	0,905	<LOD	<LOD	<LOD	5,44	1,37	0,055	0,024	0,405	0,014	<LOD	<LOD
1725	21664	N-M rüüäär	kuld	hõbe	3,88	3,88	<LOD	<LOD	0,171	0,182	<LOD	<LOD	2,92	1,28	<LOD	0,108	0,331	0,047	0,094	<LOD
1726	21664	hädise keha	ihutoon	pliivalge	0,84	0,357	<LOD	0,012	2,18	<LOD	<LOD	<LOD	0,15	0,472	0,136	<LOD	0,086	<LOD	<LOD	<LOD
1727	21668	hädise rüü	punane	KINAVER	12,98	80,41	<LOD	<LOD	0,82	<LOD	0,227	<LOD	0,554	0,075	0,452	2,16	<LOD	0,252	0,766	<LOD
1728	21668	hädise rüü	tumepunane	KINAVER	0,25	0,491	<LOD	0,015	2,36	<LOD	<LOD	0,002	<LOD	0,12	0,015	<LOD	0,009	<LOD	<LOD	<LOD
1729	21668	hädise rüü	kollane	Napoli kollane?	13,17	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	0,117	<LOD	0,007	<LOD	<LOD	<LOD
1730	21668	mandorla	roheline	vaseroheline/malahhiit?	9,69	0,051	0,071	1,46	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	0,048
1731	21668	pühaku all	roheline	vaseroheline/malahhiit?	10,08	<LOD	<LOD	0,028	1,14	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	0,018	0,296	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD
1732	21668	Markuse rüü	sinine		8,37	0,017	<LOD	<LOD	1,29	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	0,006	<LOD	<LOD	<LOD
1733	21668	Markuse taust	hall		13,14	0,095	<LOD	0,02	0,099	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD
1734	21668	mandorla	kuld	kuld	0,06	<LOD	0,239	0,012	0,221	<LOD	<LOD	<LOD	0,01	0,018	<LOD	<LOD	0,004	<LOD	<LOD	<LOD
1735	21668	hädise keha	ihutoon	pliivalge	1,49	<LOD	<LOD	<LOD	2,75	<LOD	<LOD	<LOD	0,006	0,125	<LOD	<LOD	0,01	0,016	<LOD	<LOD
1736	21667	hades	punane		11,93	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	2,39	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD
1737	21667	kristuse rüü	punane		1,90	<LOD	<LOD	0,022	1,76	<LOD	<LOD	<LOD	1,64	0,023	<LOD	<LOD	0,012	<LOD	<LOD	<LOD
1738	21667	nimbus	kuld?	vask	0,01	<LOD	<LOD	1,926	2,38	<LOD	<LOD	<LOD	0,227	0,08	<LOD	<LOD	0,012	<LOD	<LOD	<LOD
1739	21667	nimbus	kuld?	vask	0,10	<LOD	<LOD	1,444	3,33	<LOD	<LOD	<LOD	0,444	0,057	<LOD	<LOD	0,009	<LOD	<LOD	<LOD
1740	21667	sõdur	kuld?	vask	0,04	<LOD	<LOD	1,007	1,53	<LOD	<LOD	<LOD	4,60	0,033	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD
1741	21667	eva	punane		18,02	<LOD	<LOD	<LOD	0,188	<LOD	<LOD	<LOD	1,44	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD
1742	21667	pale	ihutoon	pliivalge	0,23	<LOD	<LOD	0,927	5,41	<LOD	<LOD	0,002	1,39	0,265	0,028	<LOD	0,025	<LOD	<LOD	<LOD
1743	21667	maarja	oranž		14,27	<LOD	<LOD	0,014	0,294	<LOD	<LOD	<LOD	1,34	0,02	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD
1744	21667	kristuse rüü	sinine		0,03	<LOD	<LOD	<LOD	0,666	<LOD	<LOD	<LOD	3,78	0,029	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD	<LOD
1745	21667	niudevöö	valge	tsinkvalge	0,03	<LOD	<LOD	<LOD	0,072	<LOD	<LOD	0,003	14,08	0,072	<LOD	<LOD	0,012	<LOD	<LOD	0,002

Lisa 5 **Ikoonide konserveerimistalguid kajastanud meediaväljaannete nimekiri**

Konservaatorid taastavad Piirissaare palvela ikoone. – Aktuaalne kaamera, ETV25.10.2016, https://kultuur.err.ee/314333/konservaatorid-taastavad-piirissaare-palvela-ikoone (vaadatud 12.04.2018)

Lauri, Vahur. **Vabaõhumuuseumis toimusid Piirissaare ikoonide taastamise talgud.** – Aktuaalne kaamera, Nädal 30.10.2016, https://www.err.ee/576445/vabaohumuuseumis-toimusid-piirissaare-ikoonide-taastamise-talgud (vaadatud 12.04.2018)

Eesti Vabaõhumuuseumis alustati Piirissaare ajaloomälestiste taastamisega. – TV3 24.10.2016, http://uudised.tv3.ee/eesti/uudis/2016/10/24/eesti-vabaohumuuseumis-alustati-piirissaare-ajaloomalestiste-taastamisega/ (vaadatud 12.04.2018)

Piirissaare palvela põlengus kannatada saanud kunstimälestiste päästetöödele tulevad appi muuseumid ja kõrgkoolid. – Maaleht 06.10.2016, http://maaleht.delfi.ee/news/maaleht/uudised/piirissaare-palvela-polengus-kannatada-saanud-kunstimalestiste-paastetoodele-tulevad-appi-muuseumid-ja-korgkoolid?id=75827581 (vaadatud 12.04.2018)

Vabaõhumuuseumis hakati taastama Piirissaare ikoone. – Postimees 25.10.2016.

Kõiv, Sigrid. **Pühapiltide kannatlik päästmine.** – Arter, Postimees 28.10.2016, https://leht.postimees.ee/3887261/puhapiltide-kannatlik-paastmine (vaadatud 13.04.2018)

Piirissaare 23 ikoonist saab taastada vaid üheksa. – Tartu Postimees 01.11.2016.

Üheksa ikooni saab taastada. – Postimees 01.11.2016.

Vabaõhumuuseumis algavad Piirissaare palvela põlengus kannatada saanud mälestiste konserveerimistalgud. – Delfi 24.10.2016, http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/vabaohumuuseumis-algavad-piirissaare-palvela-polengus-kannatada-saanud-malestiste-konserveerimistalgud?id=76021699 (vaadatud 12.04.2018)

Piirissaare kunstimälestiste avariitööd. – Piirissaare vald 02.09.2016, http://www.piirissaare.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=69&catid=11&Itemid=177

Algasid konserveerimistalgud. – Koit, Põlvamaa ajaleht 25.10.2016, https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=koit20161025.2.5.4&st=1&l=et (vaadatud 12.04.2018)

Lisa 6

Restaureerimistööde passid

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-6 C-5
Vorm 1	**Maal**

Objekt:	Ikoon “Ülestõusmine Põrguhauda laskumisega”	
Autor, koolkond, töökoda:	Mark Grigorjevitš Solntsev (1899–1958)	
Dateering:	20. saj II veerand	

Materjal:	puittahvel
Tehnika:	tempera
Mõõtmed:	91x71 cm

Konservaator:	Kristina Aas

Tulme kuupäev:	24.10.2016	**Tööd alustatud:**	veebruar 2017
Tähtaeg:			
Tööd lõpetatud:	jaanuar 2018	**Tagastatud omanikule:**	

Omanik / valdaja:	Muinsuskaitseamet
Omaniku inv. nr.:	Reg nr 21667

Tööde kokkuvõte, soovitused edaspidiseks hoiustamiseks ja eksponeerimiseks:	Ikooni lahtised kihid kinnitati, tumenenud kattekiht eemaldati, krundikaod täideti ja värvikaod toneeriti. Ikoon kaeti kaitsva lakikihiga. Hoiustamisel tuleb tagada stabiilsed niiskus- ja temperatuuritingimused (sobivaim temperatuur +18-20°C ja suhteline õhuniiskus 40-55%).

Osakonna juhataja: Viljar Vissel **Konservaator: K. Aas**

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-6 C-5
Vorm 2	**Maal**

Objekti dokumentaalandmed

Autori v. töökoja märgistus, signatuur:	puuduvad	
Muud pealdised, märgid, tekstid:	puuduvad	

Legend:	-

Ajalooline õiend:	"Kultuurimälestiseks tunnistamine" kultuuriministri 18.05.1998 määrus nr. 14, (RTL 1998, 179/180, 698) Kuupäev: 18.05.1998

Andmed varasemate restaureerimiste kohta:	puuduvad

Bibliograafia:	
Arhiiviallikad:	Muinsuskaitseameti arhiiv MKA, A-9745: Piirissaare vanausuliste palvela. Inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruanne, 2006. MKA, A-10221: Piirissaare vanausuliste palvela. Palvela sisustus. Mardikatõrje tööde aruanne, 2011. MKA, A-12728: Tartu maakond, Piirisaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestiste konserveerimistööde tegevuskava. "Tule- ja vee kahjustus kunstiteosel-konservaator kui päästja“, 2016. MKA, A-12754: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestised. Konserveerimistööde aruanne. Avariitööde II etapp, 2016.

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-6 C-5
Vorm 4	**Maal**

Maali liik:	Vanausuliste ikoon

Kirjeldatav struktuur	Ülesehitus	Seisund
Alusraam, tahvel vm.:	Kaheksast umbes 5–15 cm laiusest lauast koosnev männipuidust alustahvel, mõlemad põõnad on alles ja kindlalt oma avades.	Alustahvli olukord on rahuldav. Alustahvli tagaküljelt paremalt vasakule lugedes on neljanda ja viienda laua vahel väike pragu, mis on nähtav ainult ikooni esiküljelt, kus see ulatub läbi maalikihi. Tahvel on kergelt kaardus, määrdunud ja tolmune. Tule- ja kuumakahjustused puuduvad.
Alusmaterjal:	Paberikiht	Avariiline, maaling on koos krundi- ja paberikihiga pea täies ulatuses puittahvlilt lahti või katusesse tõusnud.
Krunt:	(loomse) liimi-kriidi krunt, otse sellel asub kullatis.	Mitmes piirkonnas (eriti veerisel) on suured krundikihi kaod. Üldiselt on krundikihi side selle all oleva paberikihiga hea. **Kullatis**: Kullatis on pea täielikult maha kulunud ja kohati omandanud roheka alatooni. Selline toonimuutus paneb kahtlema, kas tegemist eheda kullalehega. Rohekas alatoon viitab vasesisaldusele.
Maalikihid:	Munatemperas värvikihid.	Maalikiht on avariilises seisukorras. Maalikihil on ulatuslikud kuuma, tule ja niiskuse kahjustused. Mitmes piirkonnas (eriti veerisel) on suured värvi- ja krundikihi kaod. Mitmes piirkonnas on värvikiht väikeste tükkidena lahti või irdunud, ent üldiselt on värvikihi side krundikihiga küllaltki hea. Ilmselt on ikooni ülaosa hävinenud, kattekiht koos maalikihiga tundub olevat täiesti söestunud.
Kattekihid:	Naturaalne linaseemneõli baasil	Ikooni alaosas on kattekiht

	värnits.	äärmiselt tumenenud, vaevu on võimalik eristada maalikihi värve.
Ümbrisraam:	Puudub	

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-6 C-5
Vorm 5	**Maal**

Konserveerimisülesanne:	Antud ikoon valiti nö konserveerimisnäidiseks, et näha, millise tulemuseni on võimalik Piirissaare kunstimälestisi, milledel osa maalingukihist on hävinenud, ent osa selgelt alles, konserveerida.
Konserveerimiskava:	1. Dokumenteerimine/fotografeerimine 2. Uuringute teostamine 3. Lahtiste pinnakihtide kinnitamine 4. Kattekihi eemaldamine, et määrata, kui suures osas on maaling säilinud 5. Säilinud maalikihi restaureerimine: krundikadude täitmine, värvikadude toneerimine, alumiselt veeriselt pärineva lahtise puitosa kinnitamine oma kohale 6. Lakkimine

Muudatused konserveerimise käigus:	Pärast kattekihi eemaldamist ilmnes, et kattekihialune maalipind on valdavas osas säilinud. Kuna teosel esinesid ulatuslikud krundi- ja värvikihikaod, otsustati, et konservaatoripoolne sekkumine peab olema visuaalselt kergesti äratuntav, samas maalingu terviku seisukohalt vaevumärgatav.

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-6 C-5
Vorm 6	**Maal**

Konserveerimis- ja / või restaureerimistööd

Tehtud tööd	**Kasutatud materjalid**
Paberikihi ja lahtiste värvikihtide kinnitamine – kohtades, kus kihid oma algsesse asukohta tagasi ei mahtunud, tehti pildiliselt vähem tähtsamasse piirkonda skalpelliga sisselõige, eelkõige taustale, figuure ei lõhutud ja jälgiti, et jooned ja mustrid võimalikult kokku jookseks.	Mikalentpaber (Kremer-Pigmente, Saksamaa) 10% kalaliim (vanad varud NL-st) kuumaspaatel (50–60°C), Mylar kile, filterpaber, silikoonpaber, raskuskehad
Alumiselt veeriselt pärineva puidutüki kinnitamine oma kohale – kaardus puidutüki tagasipainutamiseks otsustati seda kattev maalingukiht eemaldada. Selleks kinnitati maalingukihile kalaliimiga profülaktiline kleebis. Krundikihi all asuvat paberit hakati järk-järgult destilleeritud veega niisutama, kuni paberi- ja krundikiht olid sedavõrd pehmed, et maalingukihti oli võimalik skalpelli abil ettevaatlikult aluselt eemaldada. Deformeerunud puidutükki niisutati tulises vees ning seejärel asetati tükk pressi alla. Pärast puidutüki kuivamist kinnitati see koheselt oma algsele asukohale.	5% kalaliim(vanad varud NL-st) , mikalentpaber, destilleeritud vesi (toodetud koha peal deionisaatoriga) PVA liim (ESPAK), minikruustangid
Varasemalt eemaldatud värvikihi tagasi kinnitamine	10% kalaliim (vanad varud NL-st). Mikalentpaber, kuumaspaatel (50–60°C)
Maalipinna puhastus/kattekihi eemaldamine – puhastusproovid tehti erinevate lahustitega.	Atsetoon, etanool (OÜ Kemasol)
Tumenenud kattekihti õhendati etanooli ja tärpentini lahuse kompressidega.	Etanool, tärpentin 1:1 (OÜ Kemasol), filterriie, Mylar kile
Krundikadude täitmine – ulatuslikele krundikadudega aladele kanti 5–7 õhukest krundikihti üksteise peale pärast eelmise kihi kuivamist. Krunditud pinda viimistleti liivapaberiga.	10% kalaliim (vanad varud NL-st) + kriit (Tempera, AS Vunder), liivapaber.
Värvikadude toneerimine – *tratteggio*-tehnikas	Akvarellid Невская Палитра sarjast „Белые Ночи“ (vanad varud NL-st)

	Ookertoonid: Winsor&Newton-i Professional akvarellisari (AS Vunder)
Väikeste värvikadude täisretušš	Pigmendid, *Medium für Retuschen Lascaux* (Kremer-Pigmente, Saksamaa), etanool (OÜ Kemasol)
Lakkimine	Dammarlakk

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-6 C-5
Vorm 7	**Maal**

Jrk.nr.	Digitaalkujutis enne töötlemist (ET)	Faili nimi
1.		17C005_av-tn

Jrk.nr.	Digitaalkujutis töötlemise käigus (TK)	Faili nimi
1.		17C005_dt1_cp

2.		17C005_dt2_cp
3.	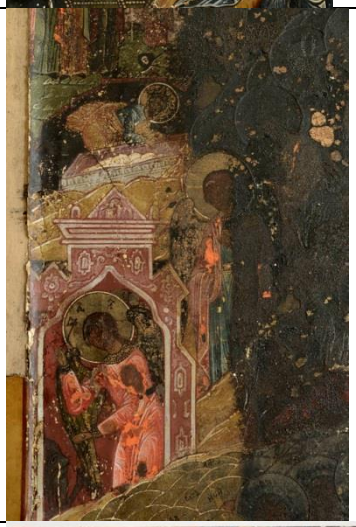	17C005_dt1_cp2
4.		17C005_av_cp3

5.		17C005_av_cp4
6.		17C005_av_cp5
7.		17C005_dt1_cp6

8.		17C005_dt2_cp6
9.		17C005_dt_cp7

Jrk.nr.	Digitaalkujutis pärast töötlemist (PT)	Faili nimi
10.		17C005

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-4 C-3
Vorm 1	**Maal**

Objekt:	Ikoon "Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema"	
Autor, koolkond, töökoda:	teadmata	
Dateering:	20. saj I pool	

Materjal:	puittahvel
Tehnika:	tempera
Mõõtmed:	71x62 cm

Konservaator:	Kristina Aas

Tulme kuupäev:	24.10.2016	**Tööd alustatud:**	jaanuar 2017
Tähtaeg:			
Tööd lõpetatud:	jaanuar 2018	**Tagastatud omanikule:**	

Omanik / valdaja:	Muinsuskaitseamet
Omaniku inv. nr.:	Reg nr 21664

Tööde kokkuvõte, soovitused edaspidiseks hoiustamiseks ja eksponeerimiseks:	Ikooni alustahvel stabiliseeriti immutamise teel, lahtised värvikihid kinnitati, tumenenud kattekiht eemaldati, krundikaod täideti ja värvikaod toneeriti. Ikoon kaeti kaitsva lakikihiga. Hoiustamisel tuleb tagada stabiilsed niiskus- ja temperatuuritingimused (sobivaim temperatuur +18-20°C ja suhteline õhuniiskus 40-55%).

Osakonna juhataja: Viljar Vissel

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-4 C-3
Vorm 2	**Maal**

Objekti dokumentaalandmed

Autori v. töökoja märgistus, signatuur:	puuduvad	
Muud pealdised, märgid, tekstid:	puuduvad	

Legend:	-

Ajalooline õiend:	"Kultuurimälestiseks tunnistamine" kultuuriministri 18.05.1998 määrus nr. 14, (RTL 1998, 179/180, 698) Kuupäev: 18.05.1998

Andmed varasemate restaureerimiste kohta:	puuduvad

Bibliograafia:	-
Arhiiviallikad:	Muinsuskaitseameti arhiiv: MKA, A-9745: Piirissaare vanausuliste palvela. Inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruanne, 2006. MKA, A-10221: Piirissaare vanausuliste palvela. Palvela sisustus. Mardikatõrje tööde aruanne, 2011. MKA, A-12728: Tartu maakond, Piirisaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestiste konserveerimistööde tegevuskava. "Tule- ja vee kahjustus kunstiteosel-konservaator kui päästja“, 2016. MKA, A-12754: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestised. Konserveerimistööde aruanne. Avariitööde II etapp, 2016.

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-4 C-3
Vorm 4	**Maal**

Maali liik:	Vanausuliste ikoon

Kirjeldatav struktuur	Ülesehitus	Seisund
Alusraam, tahvel vm.:	Viiest lauast koonsev lepapuidust alustahvel, mõlemad põõnad on alles ja kindlalt oma avades.	Puittahvlil on ulatuslikud bioloogilised kahjustused. Tahvli paremal küljel on puit äärmiselt habras ning pehkinud, mille tulemusel on pealtpoolt vaadatuna umbes 13x6 cm suurune tükk ära murdunud. Üle maalipinna ja tahvli tagaküljel on palju puidukahjurite vastsete väljumisauke. Sellele vaatamata on maalialus üsnagi stabiilses seisukorras.
Krunt:	Traditsiooniline liimi-kriidi krunt Foonil on krundikiht kaetud õhukese punaka värvikihiga, ilmselt on tegu polümendikihiga, st tegemist võib olla vesikullatisega.	Krundikihi side alusega väga hea. **Kullatis:** kullatis on pea täielikult maha kulunud/hõõrdunud. Ainult reljeefsemate värvikihtide vahetus ümbruses on kullatis veel loetav.
Maalikihid:	Munatemperas värvikihid.	Maalikihi side krundikihiga väga hea. Üle maalipinna esineb väikeseid põletuskahjustusi, mille kuju järgi saab öelda, et mingil hetkel on küünlad asetatud ikoonile liiga lähedale, esineb ka üksikuid küünlarasva pritsmeid. Ikonostaasi raamistuse värvimisega on osa hõbedasest(kuldsest) värvist sattunud maalipinnale, eriti veeristele.
Kattekihid:	Naturaalne linaseemneõli baasil värnits.	Kattekiht on äärmiselt tumenenud. Maalipinnale on akumuleerunud paks tahmakiht, eriti ikooni ülemise serva piirkonda.
Ümbrisraam:	puudub	

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-4 C-3
Vorm 5	**Maal**

Konserveerimisülesanne:	Eesmärgiks maalingu visuaalse terviku loomine.
Konserveerimiskava:	1. Dokumenteerimine/fotografeerimine 2. Uuringute teostamine 3. Lahtiste pinnakihtide kinnitamine 4. Pehkinud alustahvli stabiliseerimine/tugevdamine 5. Maalikihi puhastamine/kattekihi eemaldamine 6. Alustahvli puiduparanduse tegemine 7. Krundikadude täitmine 8. Värvikadude toneerimine 9. Lakkimine

Muudatused konserveerimise käigus:	Esmalt otsustati läbi viia maalipinna puhastamine. Kuna maalialus oli niivõrd stabiilne, siis osutus see riskivabalt võimalikuks. Kaalukam põhjendus oli aga see, et Tartu Kõrgema Kunstikooli tudeng Egle Mikko kirjutas samal ajal lõputööd puidu immutamise teemal, praktiliseks näiteks samast palvelast pärinev ikoon „Tihvini Jumalaema“ (reg.nr. 21662). Seetõttu otsustati ära oodata tema töö tulemused ja järeldused, et ikoonide puittahvlite stabiilseks muutmine oleks sarnase lähenemisega. Mikko, Egle. „Tihvini Jumalaema“ ikooni uuringud ja konserveerimine. Lõputöö. Tartu: Tartu Kõrgema Kunstikooli maaliosakond, 2017. Kättesaadav Tartu Kõrgemakunstikooli raamatukogus.

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-4 C-3
Vorm 6	**Maal**

Konserveerimis- ja / või restaureerimistööd

Tehtud tööd	**Kasutatud materjalid**
Maalikihi kinnitamine	5% kalaliim (vanad varud NL-st) kuumaspaatel (50–60°C), Mikalentpaber (Kremer-Pigmente, Saksamaa) Mylar kile, filterpaber, silikoonpaber, raskuskehad
Kattekihi eemaldamine – puhastusproovid tehti etanooli, atsetooni ja 5% triammooniumtsitraadi vesilahusega, mille järeltöötlus tehti destilleeritud veega.	Etanool, atsetoon, 5% triammooniumtsitraadi vesilahus (OÜ Kemasol), destilleeritud vesi
Kattekiht otsustati eemaldada nö „*Tissue*-tehnikas“, kus etanooli geeliga immutatud filterriide tükk jäeti maalipinnale üheks minutiks kile alla mõjuma. Pärast kontaktaega eemaldati kile ja lahustilapile asetati teine natuke suuremate mõõtmetega hea imavusega mitmekordselt kokku volditud filterriie. Kerget survet avaldades imas see endasse lahustunud laki. Pinna järelpuhastus tehti kergelt etanoolis immutatud vatipulgaga.	Klucel-G 3% (3g Klucel-G, 100 ml etanooli) geel-lahus etanoolis (OÜ Kemasol), Filterriie, Mylar kile
Puittahvli stabiliseerimine – immutamine tehti Paraloid B72 ja tolueeni lahusega pintsli ja süstla abil.	Paraloid B72 (Kremer-Pigmente, Saksamaa) ja tolueen (OÜ Kemasol) Esmalt 2% lahus (1l tolueeni ja 18 g Paraloid B72) Seejärel 5% ja 10% lahus (287 g tolueeni ja 25 g Paraloid B72), pintsel, süstlad
Alustahvli puiduparanduse tegemine – puidukadu täideti lehtpuidust parandustükiga. Kuna parandustükk oli õhem kui puittahvel ise, siis ehitati parandustükile puiduspoonist originaalmaterjali piirjooni järgiv kõrgendus. Praod ja õnarused täideti liimi ja puidutolmu seguga.	Titebond Liquid Hide Glue (Kremer-Pigmente, Saksamaa), puidutolm
Krundikadude täitmine	10% kalaliim (vanad varud NL-st)+kriit (Tempera, AS Vunder)

Värvikadude toneerimine – *tratteggio*-tehnikas	Akvarellid *Невская Палитра* sarjast „*Белые Ночи*“ (vanad varud NL-st) Ookertoonid: Winsor&Newton-i Professional akvarellisari (AS Vunder)
Väikeste värvikadude täisretušš	Pigmendid, *Medium für Retuschen Lascaux* (Kremer-Pigmente, Saksamaa), etanool (OÜ Kemasol)
Lakkimine	Dammarlakk

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-4 C-3
Vorm 7	**Maal**

Jrk.nr.	Digitaalkujutis enne töötlemist (ET)	Faili nimi
1.		17C003_av_cp-tn

Jrk.nr.	Digitaalkujutis töötlemise käigus (TK)	Faili nimi
3.		17C003_av_cp3
4.		17C003_dt_cp3

10.		17C003_dt6_cp
11.		17C003_rv_cp

Jrk.nr.	Digitaalkujutis pärast töötlemist (PT)	Faili nimi
1.		17C003

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-7 C-6
Vorm 1	**Maal**

Objekt:	Ikoon "Kõikide Kurbade Rõõmu Jumalaema nelja pühaku ja nelja evangelistiga"	
Autor, koolkond, töökoda:	teadmata	
Dateering:	19. saj II pool	

Materjal:	puittahvel
Tehnika:	tempera
Mõõtmed:	53,7x43,8 cm

Konservaator:	Kristina Aas

Tulme kuupäev:	24.10.2016	**Tööd alustatud:**	detsember 2017
Tähtaeg:			
Tööd lõpetatud:	jaanuar 2018	**Tagastatud omanikule:**	

Omanik / valdaja:	Muinsuskaitseamet
Omaniku inv. nr.:	Reg nr 21668

Tööde kokkuvõte, soovitused edaspidiseks hoiustamiseks ja eksponeerimiseks:	Lahtised värvikihid kinnitati, tumenenud kattekiht eemaldati, krundikaod täideti ja värvikaod toneeriti. Ikoon kaeti kaitsva lakikihiga. Hoiustamisel tuleb tagada stabiilsed niiskus- ja temperatuuritingimused (sobivaim temperatuur +18-20°C ja suhteline õhuniiskus 40-55%).

Osakonna juhataja: Viljar Vissel

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-7 C-6
Vorm 2	**Maal**

Objekti dokumentaalandmed

Autori v. töökoja märgistus, signatuur:	puudub	
Muud pealdised, märgid, tekstid:	puuduvad	

Legend:	-

Ajalooline õiend:	"Kultuurimälestiseks tunnistamine" kultuuriministri 18.05.1998 määrus nr. 14, (RTL 1998, 179/180, 698) Kuupäev: 18.05.1998

Andmed varasemate restaureerimiste kohta:	puuduvad

Bibliograafia:	-
Arhiiviallikad:	Muinsuskaitseameti arhiiv: MKA, A-9745: Piirissaare vanausuliste palvela. Inventari tehnilise seisundi ekspertiisi aruanne, 2006. MKA, A-10221: Piirissaare vanausuliste palvela. Palvela sisustus. Mardikatõrje tööde aruanne, 2011. MKA, A-12728: Tartu maakond, Piirisaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestiste konserveerimistööde tegevuskava. "Tule- ja vee kahjustus kunstiteosel-konservaator kui päästja“, 2016. MKA, A-12754: Tartu maakond, Piirissaare vald, Piiri küla. Piirissaare vanausuliste palvela kunstimälestised. Konserveerimistööde aruanne. Avariitööde II etapp, 2016.

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-7 C-6
Vorm 4	**Maal**

Maali liik:	Vanausuliste ikoon	
Kirjeldatav struktuur	**Ülesehitus**	**Seisund**
Alusraam, tahvel vm.:	Ühest laiast lauast koosnev lepapuidust tahvel, mille paksus on 2,7 cm. Tahvli esiküljel puudub süvend. Tagaküljel on kaks vastastikku asuvat mitteläbivat põõna, mis on alles ja heas seisukorras.	Tahvli seisukord on rahuldav. Alustahvli keskosa läbib ulatuslik lõhe, mis on nähtav ka ikooni esiküljelt ulatudes läbi maalikihi. Tahvel on kergelt kaardus, määrdunud ja tolmune. Tule ja kuumakahjustused puuduvad. Mardikakahjustusi ei ole.
Alusmaterjal:	Paberikiht	Krundikadude piirkondades, kus paberkiht on nähtaval, on see aluselt lahti, rebenenud ja narmendav. Alaosa katab paks küünalvaha kiht.
Krunt:	Krunt koosneb kipsist ja pliivalgest, otse sellel asub kullatis.	Üla- ja alaosas on ulatuslikud krundikaod. Krundikihi side paberiga on üldiselt väga hea. **Kullatis**: Kullatis on pea täielikult maha kulunud.
Maalikihid:	Munatemperas värvikihid.	Mitmes piirkonnas on värvikiht lahti või irdunud, esineb krakleed. Läbi ikooni keskosa jookseb pragu, mis on tingitud alustahvli deformatsioonist. Prao ümbruses on värvikiht lahti murdnud. Mitmes piirkonnas on värvikiht koos krundikihiga kuppudena üles kerkinud. Ikooni ala- ja ülaosas on ulatuslikud värvikaod. Ikooni ülaosas on värvikiht täiesti kadunud ning alusjoonis on seetõttu selgesti loetav.
Kattekihid:	Naturaalne linaseemneõli baasil värnits.	Kattekiht on tumenenud ja määrdunud, kujutatu ja värvid on vaevu loetavad. Kattekihil esineb küünlavaha ja lambiõli pritsmeid.
Ümbrisraam:	Puudub	

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-7 C-6
Vorm 5	**Maal**

Konserveerimisülesanne:	Eesmärgiks seati maalingu visuaalse terviku loomine.
Konserveerimiskava:	1. Dokumenteerimine/fotografeerimine 2. Uuringute teostamine 3. Maalikihi kinnitamine 4. Maalikihi puhastamine/kattekihi eemaldamine 5. Alustahvli pragude katmine 6. Krundikadude täitmine 7. Värvikadude toneerimine 8. Lakkimine

Muudatused konserveerimise käigus:	puuduvad

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-7 C-6
Vorm 6	**Maal**

Konserveerimis- ja / või restaureerimistööd

Tehtud tööd	**Kasutatud materjalid**
Maalikihi kinnitamine – irdunud maalikihi kinnitamiseks kasutati 5% kalaliimi. Kuppudena ülestõusnud värvikihi kinnitamiseks kasutati 10% kalaliimi.	5–10% kalaliim (vanad varud NL-st), kuumaspaatel (50–60°C), Mikalentpaber (Kremer-Pigmente, Saksamaa) Mylar kile, süstal, filterpaber, silikoonpaber, raskuskehad
Maalikihi puhastamine/kattekihi eemaldamine – küünlavaha pritsmete esmane eemaldamine tehti mehaaniliselt skalpelliga. Paksemaid kohti immutati esmalt tärpentiniga, et vaha pehmeneks.	Skalpell, tärpentin (OÜ Kemasol)
Kattekihi eemaldusproovid tehti etanooli ja atsetooniga.	Etanool, atsetoon (OÜ Kemasol)
Tumenenud kattekihti õhendati etanooli ja tärpentini lahuse kompressidega.	Etanool, tärpentin 1:1 (OÜ Kemasol), filterriie, Mylar kile
Alustahvli pragude katmine – pragudele kinnitati 10% kalaliimiga paksem jaapanipaber (kahes kihis), et krundikihil oleks pind, millele toetuda. Paberipinda karestati liivapaberiga.	10% kalaliim Kozo paber 40g/m^2 Liivapaber
Krundikadude täitmine	10% kalaliim+kriit (Tempera, AS Vunder)
Värvikadude toneerimine – *tratteggio*-tehnikas	Akvarellid *Невская Палитра* sarjast „*Белые Ночи*“ (vanad varud NL-st) Ookertoonid: Winsor&Newton-i Professional akvarellisari (AS Vunder)
Väikeste värvikadude täisretušš	Pigmendid, *Medium für Retuschen* Lascaux (Kremer-Pigmente, Saksamaa), etanool (OÜ Kemasol)
Lakkimine	Dammarlakk

Konserveerimistööde aruanne

Tulme nr.	EK-2017-7 C-6
Vorm 7	**Maal**

Jrk.nr.	Digitaalkujutis enne töötlemist (ET)	Faili nimi
1.		17C006_av_sl_bc
2.		17C006_dt2_sl_bc

Jrk.nr.	Digitaalkujutis töötlemise käigus (TK)	Faili nimi
3.		17C006_dt1_cp

4.		17C006_dt2_cp
5.	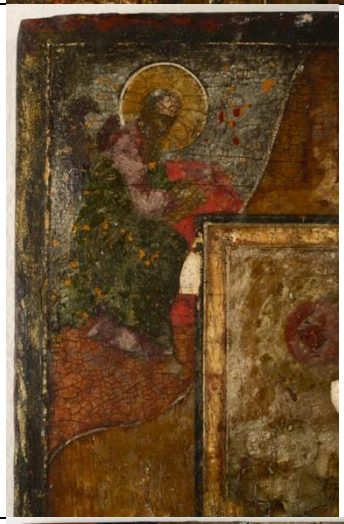	17C006_dt3_cp
6.		17C006_av_cp2

7.		17C006_av_cp4
8.		17C006_av_cp5

Jrk.nr.	Digitaalkujutis pärast töötlemist (PT)	Faili nimi
9.		17C006